

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Martin Zamrzla

**Velká Británie a mandátní území
Mezopotámie, 1918-1926**

**Great Britain and the Mandate for Mesopotamia,
1918-1926**

Poděkování

V první řadě bych rád poděkoval doktoru Jaroslavu Valkounovi za cenné rady a komentáře, které mi při psaní práce poskytl, a za trpělivost a laskavý přístup, který po celou dobu mého studia projevoval. Zároveň děkuji mé rodině a blízkým, bez jejichž podpory a víry by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a pouze na základě uvedených pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze dne 30. ledna 2021

.....

Martin Zamrzla

Abstrakt:

Diplomová práce se zaměřuje na podrobnější analýzu premis britské politiky ve vztahu k Blízkému východu po první světové válce. Pozornost je zaměřena zvláště na území Mezopotámie, které představuje střed všech jednání okolních států a zájmů velmocí. Práce obsahuje též válečné události a následná diplomatická jednání konaná ponejvíce na Pařížské mírové konferenci. Vše je nahlíženo především z perspektivy Britského impéria a jeho vedoucích činitelů. Konečným cílem práce je ukotvení britských mandátů v geografickém prostředí Blízkého východu do Ankarské smlouvy.

Klíčová slova:

Ankarská smlouva; Blízký východ; Britské impérium; David Lloyd George; François Georges-Picot; konference v San Remu; Lausannská smlouva; Mark Sykes; Mezopotámie; Osmanská říše; Pařížská mírová konference; Sèvreská smlouva; východní otázka; Winston Churchill

Abstract:

The master thesis focuses on a more detailed analysis of the premises of British politics in relation to the Middle East after the First World War. Attention is focused especially on the territory of Mesopotamia, which is the center of all actions of neighboring states and the interests of the great powers. The thesis also includes the events of the war and the subsequent diplomatic negotiations held mostly at the Paris Peace Conference. Everything is viewed mainly from the perspective of British Empire and its leaders. The final goal of the work is to anchor the British mandates in the geographical area of the Middle East to the Ankara Agreement.

Keywords:

British Empire; David Lloyd George; Eastern Question; François Georges-Picot; Mark Sykes; Mesopotamia; Middle East; Ottoman Empire; Paris Peace Conference; San Remo Conference; Treaty of Ankara; Treaty of Lausanne; Treaty of Sèvres; Winston Churchill

Obsah

Úvod	6
1 Britsko-německé soupeření o Mezopotámii	12
1.1 Cesta k válce	14
1.2 Velká válka	18
1.3 Východní fronty	20
1.4 Mezopotámie za první světové války	23
1.5 Tajné dohody o Blízkém východě	27
2 Konec války a nové uspořádání	33
2.1 Jednání velmocí o třetí straně	35
2.2 Mandátní území	41
2.3 Obrat v britské politice	44
2.4 Naftový spor o Mosul	46
2.5 Britská Mezopotámie	48
3 San Remo a následující události	51
3.1 Irácké povstání a Sýrie	53
3.2 Sèvreská smlouva	56
3.3 Káhirská konference a nová linie na Blízkém východě	58
3.4 Irácké hášimovské království	61
4 Vývoj na sever od Mosulu	64
4.1 Lausanneská konference	66
4.2 Řešení turecko-irácké hranice	69
Závěr	73
Seznam použité literatury	77
Přílohy	85

Úvod

Území Blízkého východu představuje strategicky významný region. Místní ropná naleziště jsou ještě v dnešní době bohatá a jeho hranice nestálé, tak jako tomu bylo po první světové válce. Vojenské aktivity ve Velké válce ukázaly, jak je území strategicky důležité pro světové velmoci. Následná diplomatická jednání přinesla vůdčí pozici Británie v tomto regionu. Jejich množství předznamenává opravdový význam tohoto území, protože jeho konečné rozdělení trvalo celých osm poválečných let.

Vrcholní britští a francouzští politikové si uvědomovali jeho důležitost, proto o něj vedli množství diplomatických střetů. Už ve válečných letech bylo parcelováno na základě Sykes-Picotovy dohody, podle které se celé území mělo rozdělit mezi Velkou Británií, Francií, Rusko a Itálií. I přes to, že dohoda byla podepsána v době, kdy nebylo zcela jasné, kdo válku vyhraje, nakonec její přibližná realizace proběhla. Balfourova deklarace a dohoda vycházející s Husajn-MacMahonovy korespondence nakonec nepřišly v platnost, i když válečné sliby hovořily jinak. Problém vidím zvláště v tom, že se nejednalo o dohodu mezi rovnými státy, ale fakticky dosud neuznaným státním útvarem v případě Husajn-MacMahonovy korespondence a „židovským národem“ v případě Balfourovy deklarace. Nebyla zde tedy síla, která by mohla obě dohody v poválečné realitě prosadit.

Pařížská mírová konference mohla uvést projekt do praxe a začala s rozdělováním Blízkého východu. Z pohledu Británie se hlavně jednalo o získání území, které obsadila britská armáda. Ve válečných letech ležela právě na ní prakticky veškerá zátěž za blízkovýchodní operace, a i po válce měla stále ekonomickou zodpovědnost za armádu umístěnou na těchto územích. Její krok k obsazení Mosulu, který byl proti Sykes-Picotově dohodě, sice někteří mohou hodnotit jako věrolomnost, ale zde šlo hlavně o včasné rozpoznání ceny území. Mým osobním názorem je, že by bylo by strategickou chybou přenechat území Francii, která si ho nárokovala.

V jednáních byl z počátku vidět silný americký prvek, což má za důsledek pozice USA v poválečném světě. Ekonomicky nejvýznamnější velmoc dělala věřitele jak Británii, tak Francii, tudíž bylo dobré řídit se argumenty prezidenta Thomase Woodrowa Wilsona. Jeho pozice byla však až příliš idealistická a z dlouhodobého hlediska se jednalo mimořádně naivní postoj. Britský předseda vlády David Lloyd George i francouzský premiér Georges

Clemenceau si lépe uvědomovali základní premisy světové politiky, a zvláště imperialismus byl základem jejich říší.

Projekt prezidenta Wilsona zaměřený na větší angažovanost v regionu Blízkého východu nakonec neuspěl a jeho angažmá následně skončilo neúspěchem též před senátem USA. Francie a Británie dostaly šanci výrazně rozdělit poválečné území bývalé Osmanské říše a uspokojit ambice svých národů. Ze sporů mezi nimi zvláště vynikal mezopotámský Mosul díky jeho zásobám ropy a strategické poloze. Skrz množství konferencí a dohod se nakonec území ocitlo v britské sféře vlivu a nově utvořeném státě Irák. Francii zůstala Sýrie a Libanon, tak jak je známe v dnešních hranicích.

O britském území dále jednala tzv. Káhirská konference, které předsedal Winston Churchill, tehdy jako ministr pro kolonie. Jednalo se o jednu z klíčových konferencí v regionu, na které byl řešen budoucí status blízkovýchodních mandátů. Kromě problému Iráku, kde mezitím proběhlo velké povstání proti britské nadvládě, se účastníci konference zabývali též Zajordánskem a Palestinou. Na dlouhou dobu dopředu ustanovila konference základní premisy britské politiky v regionu, která se „káhirskými směrnicemi“, řídila až do druhé světové války.

Staronovou sílu v regionu představovalo Turecko. Původně Osmanská říše nepřežila poválečné období a nový stát Mustafy Kemala žádal revizi mírové smlouvy ze Sèvres. Na její prosazení už nebyla z pohledu Británie a ostatních velmocí síla. Turecko si ve válce o nezávislost prosadilo své cíle a celková revize z Lausanne přinesla nový stát, tak jak je přibližně známý v dnešních hranicích. Pro Británii představovala tato nová síla značnou hrozbu, protože Turci se dosud nevzdali svého nároku na oblast Mosulu, který ospravedlňovali příbuzností místních lidí k vlastní populaci. Tento stav byl posléze též překonán a další diplomatická jednání vedla k Ankarské smlouvě, která vymezila hranice mezi oběma státy do podoby, která platí až na mírné korekce dodnes. Tím byl poválečný svět s konečnou platností rozdělen a hranice Iráckého hášimovského království zabezpečeny.

Pro účely práce často operuji s pojmy Blízký východ či blízkovýchodní. Tento nejasně vymezený region představuje v chápání práce zvláště území bývalé Osmanské říše, které ovládala před první světovou válkou. Tudíž pro tento pojem akceptuji území dnešního Iráku, Turecka, Sýrie, Izraele, Libanonu a Jordánska. V některých pasážích práce může tento pojem přesahovat zejména na území již fakticky držená Britským impériem, jako například dnešní území státu Kuvajt nebo fakticky nezávislá pouštní území Arabského poloostrova. Zejména v anglicky psané literatuře je problémem tento název ve vztahu ke Střednímu východu, kdy

pojmem *Middle East* může zahrnovat území od Afghánistánu k Maroku, tudíž s pojmem Blízký východ splývá dohromady.

Cílem diplomové práce je především popsat britskou politiku ve vztahu k Blízkému východu po první světové válce. Specifický je zejména pohled na území Mezopotámie, která představuje střed všech jednání. Celkový náhled na Blízký východ je z hlediska cílů nezbytnou součástí, a ačkoliv práce vychází především z pramenů britské provenience, není opomenut ani pohled dalších aktérů jednání. Zaměřil jsem se zejména na pohled britských státníků a jejich politických oponentů, kteří svým jednáním utvářeli celý region Blízkého východu. Proč byla Británie po první světové válce tak aktivní v této oblasti? Jak je možné, že i přes válečné sliby nedostála svým závazkům vůči Arabům a Židům? Byly zde i jiné cesty ve vztahu k Mezopotámii, nebo Británie dostála všem svým závazkům a z jejího pohledu se jednalo o nejlepší možnou cestu? A nebyla možná jiná diplomacie zvláště ve vztahu k Mosulu, který po osm let determinoval celou britskou politiku na Blízkém východě?

Svoji práci jsem rozdělil na čtyři hlavní, na sebe navazující kapitoly. První z nich se zabývá zejména britsko-německými spory o území Mezopotámie před událostmi první světové války. Na tuto hlavní kapitolu navazuje pět podkapitol. V prvních dvou jsou popsány předválečné počiny a konečné vypuknutí Velké války. Vzhledem k cílům práce je brán zřetel především na události důležité pro region Blízkého východu. Druhá a třetí podkapitola se zaměřuje už specificky na blízkovýchodní území v první světové válce. V menší míře jsou popsány boje a válečné postupy na těchto frontách, přičemž čtvrtá podkapitola popisuje pouze území Mezopotámie, zatímco třetí se neomezuje na jedinou frontu, ale zobrazuje obecně blízkovýchodní bojové události. Vrcholem této kapitoly jsou tajná jednání o budoucím rozdělení osmanského území, která byla vzhledem k budoucímu vývoji nesmírně důležitá.

Kapitola nesoucí název Konec války a nové uspořádání představí zejména dění na Pařížské mírové konferenci a místní poměry. Nezaměřuje se na celou britskou účast na konferenci, ale svoji pozornost orientuje na britská vyjednávání o území Blízkého východu, zvláště o Mezopotámii. Vysvětluje též systém mandátních správ, jak byl formulován a vytvořen na zasedáních. V neposlední řadě se zajímá o britské postoje na konferenci, které jsou determinovány několika „otočkami“, v závislosti na konkrétních událostech a aktérech jednání. Čtvrtá podkapitola se zabývá především územím Mosulu, který je důležitý pro svou ropnou zásobu a spory mezi Británií a Francií o toto území. Poslední část této kapitoly přímo popisuje území obsazené britskou armádou v Mezopotámii, stejně jako jeho správu v rámci Britské říše.

Třetí kapitola navazuje na Pařížskou mírovou konferenci a zabývá se britskou účastí na jednáních v San Remu, která s konečnou platností rozdělila blízkovýchodní mandáty mezi své správce. Přímo na tuto konferenci navazuje povstání v Mezopotámii pod britskou správou a předchozí vyhlášení Velké Sýrie, která je po konferenci zničena. Kapitola se zabývá též mírovou smlouvou s poraženým Tureckem a následném dění v něm, které je z hlediska hraničních rozložení důležité pro region severní Mezopotámie. Pro celou britskou blízkovýchodní politiku je nezbytná zejména Káhirská konference, které se věnuje třetí podkapitola. Irácké hášimovské království je symbolickým vrcholem této části, protože konečně Británie najde státoprávní ukotvení svého nejvýznamnějšího mandátu na Blízkém východě.

Poslední a z hlediska rozsahu nejkratší kapitola nese název Vývoj na sever od Mosulu a zabývá se především postojem britské politiky k tureckému nacionálnímu hnutí a jeho vztahu s Iráckým královstvím, vůči němuž mělo územní požadavky. Vojenský úspěch tohoto hnutí předznamenává i reakci zainteresovaných velmocí v podobě Lausannské konference, která znovu přináší pro Británii tak známý problém Mosulu. Poslední podkapitola celé práce pak shrnuje konečné vyřešení hraničních problémů mezi Tureckou republikou a Iráckým královstvím, stejně jako anglo-iráckou smlouvu a její aplikaci, která vede ke konečnému narovnání vztahů mezi oběma zapojenými aktéry.

Práce si zakládá na množství zdrojů v českém a anglickém jazyce. Jako nejlepší vydaný pramen hodnotím zejména dvoudílnou sbírku dokumentů *Diplomacy in the Near and Middle East*,¹ kde se první díl zajímá o Blízký východ do začátku první světové války a druhý do roku 1956. Mezi prameny zohledňujícími ve velkém arabskou politiku je zejména *The Arab awakening: The story of the Arab national movement*,² velmi dobrou volbou. Kniha například udává překlad Husajn-MacMahonovy korespondence do arabštiny a vysvětluje rozdíly mezi anglickým vydáním této korespondence a vydáním arabským. Podle arabského překladu pak vychází najevo fakt, že Britové fakticky nabízeli emíru Husajnovi vlastní stát, o kterém se v britském překladu naopak nezmiňují. Třetí primární pramen tvořil primárně archiv Velké Británie v Londýně, který je volně dostupný na internetu.³ Z přímých pramenů uvádím ještě

¹ HUREWITZ, Jacob, Coleman, *Diplomacy in the near and Middle East: a Documentary Record: 1914-1956*, vol.II., Princeton 1956.

² ANTONIUS, George, *The Arab awakening: The story of the Arab national movement*, London 1938.

³Databáze národního archivu Velké Británie (The National Archives) Dostupné z: <https://www.nationalarchives.gov.uk/>

zápis jednání z Káhirské konference, který dobře ilustruje proběhlé události.⁴ Tento pramen je též volně dostupný na internetu. U dalších pramenů jsem zvolil paměti soudobých politiků a zápisky generálů. Mezopotámské tažení popisuje generálmajor Charles Townshend, který jako přímý účastník válečné kampaně vydal po válce své zápisky *My campaign in Mesopotamia*,⁵ ve kterých líčí průběh bojů a obsazení území. Správu poválečné Mezopotámie zase dobře ilustruje její správce Arnold Wilson, který sloužil jako civilní komisař v Bagdádu v letech 1918–1920.⁶ V tomto díle dokumentuje svoji správu svěřeného území, stejně jako doporučení britské vládě, včetně používání názvu Irák, který byl po staletí známý v muslimských zemích, namísto řeckého pojmenování Mezopotámie. Mírová jednání dokumentuje z britské strany jejich hlavní aktér, premiér David Lloyd George, který v roce 1938 vydal dílo *The Truth About the Peace Treaties*,⁷ ve kterém popisuje své postoje k jednáním a také vysvětluje některé své kroky v rámci mírových rokování. Jeho konkurent či rival na mírové konferenci Georges Clemenceau napsal po válce též paměti, ve kterých se zabýval otázkami uzavřeného míru po první světové válce.⁸ Poslední pramen, který zmiňuji, je do češtiny přeložená, pětisvazková *Světová Krise*,⁹ od Winstona Churchilla. V práci je použit její druhý a třetí díl, přičemž druhý díl popisuje operaci v Gallipoli a třetí události následující, které souvisejí s blízkovýchodním regionem.

Ze sekundární literatury bych zejména vyzdvihl *A Peace to End All Peace*¹⁰ od držitele Pulitzerovy ceny Davida Fromkina, což byl americký historik působící na *Boston University*. Kniha popisuje zvláště utváření Blízkého východu pod britskou taktovkou po první světové válce, ale zmiňuje se i o událostech předválečných. Podle autora navíc válečné události a následné změny spustily nestabilitu, která v oblasti trvá dodnes. Popis první světové války pak dobře ilustruje Sir Basil Liddell Hart, jehož *Dějiny první světové války*¹¹ vyšly v novém vydání v roce 2020. Tato kniha výborně popisuje prakticky všechny válečné fronty v první světové válce a nabízí dobrý pohled na probíhající boje i politické aktivity. Pro mezopotámskou frontu dobře poslouží *The British Army in Mesopotamia*¹² od Paula Knighta. Tato poměrně nová

⁴ *Report on the Middle East Conference Held in Cairo and Jerusalem, March 12th to 30th, 1921*, [cit. 2021-01-30]. Dostupné z:

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Report_on_the_Cairo_Conference,_March_1921.djvu

⁵ TOWNSHEND, Charles, *My campaign in Mesopotamia*, London 1920.

⁶ WILSON, Arnold, Talbot, *Mesopotamia 1917–1920, A Clash of Loyalties*, London 1931.

⁷ GEORGE, Lloyd, David, *The Truth About the Peace Treaties*, London 1938.

⁸ CLEMENCEAU, Georges, *Velikost a bída jednoho vítězství*, Praha 1930

⁹ CHURCHILL, Winston, *Světová krise 1911-1918 II. a III.*, Praha 1932

¹⁰ FROMKIN, David, *A peace to End All Peace*, New York 2001.

¹¹ HART, Liddell., *Dějiny první světové války*, Praha 2020.

¹² KNIGHT, Paul, *The British Army in Mesopotamia, 1914–1918*, Jefferson 2013.

publikace z roku 2013 je psána z pohledu vojáka britské armády, tudíž nabízí jedinečný pohled na válečná tažení. Kriticky se dá poznamenat, že ani této knize se nevyhnuly určité faktické nedokonalosti, ale tématem britského tažení v Mezopotámii se zabývá velmi kvalitně.

Z česky buď psaných, nebo přeložených prací bych rád uvedl v první řadě *Moderní dějiny islámských zemí*¹³ od profesora Eduarda Gombára, který v současné době působí na Vysoké škole ekonomické v Praze. Tato kniha představuje ucelenou publikaci o historii muslimských zemí do konce první světové války, kdy se zabývá nejen geopolitickým vývojem, ale i státoprávním a kulturním pohledem na dějiny Blízkého východu. Náhledem do marxistické literatury mi byl *Blízký východ ve světové politice 1918-1959*,¹⁴ který představuje zajímavou práci z časů komunistického dohledu nad literaturou. Toto dílo sepsal historik Karel Durman, který se sice primárně nezajímal o dějiny Blízkého východu, ale jeho kniha představuje velmi kvalitní dílo. Pro zajímavost bych dále rád představil dvě knihy profesora Aloise Musila z let 1935 a 1938. On sám se pohyboval na arabských bojištích první světové války a do jisté míry byl protivníkem slavného Thomase Edwarda Lawrence. Pro účely práce bylo zajímavé zejména jeho dílo *Mezi Eufratem a Tigridem: Nový Irák*,¹⁵ kde dopodrobna popisuje události v Iráckém království do roku 1933. Druhým dílem, které se jen okrajově dotýká území Mezopotámie, je *Od Libanonu k Tigridu: Nová Sýrie*.¹⁶ K autorovi bych ještě rád poznamenal, že se významně zasloužil o vznik Orientálního ústavu a byl mezi lety 1920 a 1938 řádným profesorem na Univerzitě Karlově. Z knih přeložených do češtiny pak velmi pozitivně hodnotím *Mírotvorci: pařížská konference 1919*,¹⁷ kterou výtečně zpracovala kanadská historička Margaret MacMillanová. V tomto díle, za které mimochodem získala množství prestižních cen, popisuje Pařížskou mírovou konferenci s přesahem na jednotlivá území, kterých se zmiňovaná konference dotýká. Z konkrétních prací bych ještě rád vyzdvihl díla Petra Přebiny, které se přímo vztahují k Blízkému východu. Vzhledem k zaměření práce je akceptována zejména *Cesta k soudobému Iráku: Núrí as-Sacíd a dějiny irácké monarchie (1920-1958)*,¹⁸ ale v menší míře používám i *Od Velké Sýrie k malé*.¹⁹ V českém prostředí se jedná o nejnovější publikace vzhledem k blízkovýchodním studiím. Dále jsou citovány odborné články a publikace, převážně britské provenience.

¹³ GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.

¹⁴ DURMAN, Karel, *Blízký východ ve světové politice 1918-1959*, Praha 1966.

¹⁵ MUSIL, Alois, *Mezi Eufratem a Tigridem: Nový Irák*, Praha 1935.

¹⁶ MUSIL, Alois, *Od Libanonu k Tigridu: Nová Sýrie*, Praha 1938.

¹⁷ MACMILLAN, Margaret, Olwen, *Mírotvorci: pařížská konference 1919*, Praha 2004.

¹⁸ PŘEBINA, Petr, *Cesta k soudobému Iráku: Núrí as-Sacíd a dějiny irácké monarchie (1920-1958)*. Ostrava 2005.

¹⁹ PŘEBINA, Petr, *Od Velké Sýrie k malé*, Praha 2018.

1 Britsko-německé soupeření o Mezopotámii

S pokračujícím úpadkem Osmanské říše se evropské velmoci začaly zajímat o její drolicí se území. V pozdním devatenáctém století už představovala pouze slabý kolos na hliněných nohách, který nebyl schopen bránit aktivitám svých soupeřů. V politice velmocí je možno vnímat dva proudy rozhodování o budoucím postupu vůči Osmanské říši. Na ruskou koncepci rozdělení území „nemocného muže na Bosporu“ přímo naráží britská koncepce *Integrity of Turkey*, kterou podporovala též Francie.²⁰ Sjednocení německých zemí přineslo do východní politiky dalšího zájemce o eventuální turecké dědictví.

Velmoci soupeřily takřka celé devatenácté století o vliv nad Osmanskou říší. Britské aktivity měly za cíl zvláště uchránit námořní cesty do Indie a nepustit ruský vliv do Středomoří. V této politice měla Velká Británie podporu Francie, která si přála ochránit svoje investice v oblasti Velké Sýrie, jež zahrnovala prakticky celé území Levanty.²¹ Sedmdesátá léta devatenáctého století přinesla sjednocení Německa a s tím i další prvek do blízkovýchodních sporů. Jeho sjednocení přišlo z hlediska koloniálních dobrodružství pozdě. Jestliže chtělo participovat v koloniích, muselo by získat už ty, které držel některý stát, protože drtivá většina kolonií byla již rozebrána. Tento postup na Blízkém východě proto eskaloval v řadu diplomatických střetů hlavně s Británií, která byla do té doby hlavní velmocí na Blízkém východě, vyjma Osmanské říše.

O území Mezopotámie se Velká Británie zajímala už od počátku třicátých let 19. století. V tomto ohledu byla v regionu první ze světových velmocí, která zde měla strategické zájmy. Počátečním úspěchem se dá nazvat projekt na prozkoumání Eufratu a Tigridu, kdy britský parlament schválil částku 20000 liber v roce 1834 na tuto expedici.²² S touto aktivitou bylo spojeno i větší zapojení v Bagdádu, který měl podle britských představ tvořit jakousi „hráz“ proti vlivu ostatních velmocí, zejména Francie a Ruska. Británie touto aktivitou sledovala hlavně možnost lepší obrany Britské Indie. Dobré vztahy s vládou v Konstantinopoli a místními šejky docílily toho, že tento britský vliv v regionu vydržel až do osmdesátých let 19. století, kdy ho narušilo císařské Německo.

²⁰ PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996 s. 103–105.

²¹ RACCAGNI, M., *The French Economic Interests in the Ottoman Empire*, in *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 11, No. 3, May 1980, s. 340–342.

²² PARRY, J., P., *Steam Power and British Influence in Baghdad, 1820–1860*, in: *The Historical Journal*, Vol. 56, No. 1, March 2013, pp. 145–173.

To přišlo s projektem Bagdádské dráhy, která měla protnout Berlín s Bagdádem a Konstantinopolí.²³ V mezinárodní politice by se jednalo o novou linii, která by přímo ohrožovala britskou politiku v regionu. Ta v devadesátých letech 19. století definitivně opouští koncept *Integrity of Turkey*, za což může zvláště nástup císařského Německa vůči Osmanské říši. Území Mezopotámie se dostalo do intencí mezinárodní politiky zvláště výstavbou této vlakové dráhy. Němci ji brali jako otázku osobní prestiže a způsob, jak zasadit ránu Britům v Indii.

Německou pozici v oblasti posílily zvláště dvě cesty císaře Viléma II. po Osmanské říši. Putování po Orientu mělo za cíl připoutat osmanské velení k Německé říši a zajistit hospodářské koncese pro německé společnosti. Hospodářská expanze počítala i s budoucí těžbou surovin, přičemž případ Bagdádské dráhy je poněkud specifický, protože provozovatel měl právo na těžbu v rozsahu 20 km na každou stranu po celé délce dráhy.²⁴ S příchodem dvacátého století bylo právě toto zajímavé, protože vlády začaly objevovat výhody ropy. Zvláště Británie, která disponovala největším loďstvem na světě, měla pochopitelně též zájmy v Mezopotámii, protože o Mosulu se mluvilo jako o velkém ropném nalezišti. Bagdádská dráha navíc neměla končit přímo v Bagdádu, ale pokračovat až do Perského zálivu, kde měli Němci podle dohody právo vybudovat přístav. Tento postup by přímo narušil britskou hegemonii v regionu a jistě by přímo ohrozil „perlu koruny“ Indii. Navíc by v případě války byla přímo ohrožena i britská Afrika s ní i nejkratší cesta do Indie, Suezský průplav.

Britové reagovali na německý vliv v oblasti tajnou dohodou s Kuvajtským emírem as-Sabahem, na základě níž získala Británie pozici protektora na území Kuvajtu. Tímto krokem došlo opět k posílení pozice Britů v regionu, ale na stavbu Bagdádské dráhy už to nemělo vliv. Němci si nakonec prosadili svou a získali všechny potřebné koncese ke stavbě. Navíc tento projekt měl podporu i Francie, protože došlo k rozdělení investic, tudíž 60 % pro Německo a 40 % pro Francii.²⁵ Tímto krokem byl Francii přiznán podíl na ziscích z provozu, ale rozhodující slovo zde měla německá *Deutsche Bank*. Stavba započala v roce 1903 a měla navazovat na již postavenou část do města Konya.

Němci získali ze strategického hlediska nesmírnou výhodu a v předvečer první světové války i znatelně ohrozili britskou pozici vůči Mezopotámii. Dráha samotná nebyla dostavena do začátku války, ale už jen německá přítomnost měla vliv na události budoucí. Rozhodně

²³ ČERMÁK, J., *Němci v Přední Asii: dráha bagdádská v mezinárodní politice*, Praha 1911.

²⁴ PROKŠ, Petr, *Konec říše Hohenzollernů: politika císařského Německa vůči carskému a sovětskému Rusku (1914 až 1917/1918)*, Praha 2010, s. 50–59.

²⁵ RACCANI, s. 340–342.

pomohla pozdější obraně osmanského území, protože její stavba zásadně zkrátila dobu cesty z Konstantinopole do Bagdádu.

1.1 Cesta k válce

Velká válka, konflikt, který změnil světové dějiny jako žádná jiná událost před ním. Jeho zárodky je možné pozorovat už v procesu sjednocování Německa a jeho válkách, které přinesly zášť vůči okolním národům. Jedna z hlavních postav procesu nového rozdělení Evropy a první německý kancléř Bismarck, nechtěl přímo anektovat nějaké francouzské území, nicméně generalita si prosadila svoje a „znovuzrozené“ Německo anektovalo po válce dosud francouzské Alsasko a Lotrinsko.²⁶ Tak byl vytvořen první svár a cesta k válce, tudíž nepřátelství francouzsko-německé.

Druhou stranu tvořilo carské Rusko, jehož politiku, která způsobovala strach u jeho německých sousedů, ovládala zvláštní směs ctižádosti a idealismu. Důvodem k eskalaci napětí ze strany Ruska se stal hlavně Berlínský kongres. Ten Rusku nepřihlížel požadované území na Balkáně, ačkoliv jeho armády byly ve válce s Tureckem vítězné a stály před Konstantinopolí. Vrchní architekt konference, německý kancléř Bismarck, však těmito kroky ztratil podporu Ruska a také jeho spojení. Byl nucen navázat alianci s Rakousko-Uherskem, později známou jako Dvojspolek, navzdory názoru starého císaře Viléma, který to považoval za zradu na Rusku.²⁷ Bismarck se mezitím snažil mezinárodně izolovat Francii a nedovolit jí tak odvetu. Domnělým či skutečným vyhrožováním se pokoušel znemožnit rychlou rekonvalescenci Francie, která by jistě měla za cíl větší evropskou válku, o kterou nestál.

Mezitím byl Trojspolek rozšířen o Itálii, která se připojila roku 1882.²⁸ Účelem tohoto kroku bylo zajistit Rakousko-Uhersko před případným útokem z Ruska, proti kterému začal být Trojspolek čím dál tím víc stavěn. Výměnou za to by noví spojenci přišli Itálii na pomoc, pokud by byla napadena Francií například ve sporech v severní Africe. Nicméně smlouva doslova říkala, že není v žádném případě namířena proti Británii. Přechodně pak bylo s Trojspolkem spojeno Rumunsko, Srbsko, a dokonce skrz smlouvu s Itálií i Španělsko.²⁹ Bismarckův vztah k Británii, nejsilnější velmoci světa, se pak vyznačoval podněcováním jejího nepřátelství s Francií, což bylo vidět hlavně v koloniální oblasti, kde například podpořil britské obsazení Egypta, kde měla Francie už od dob Napoleona své zájmy. Na přelomu století nebylo tedy

²⁶ HART, L., *Dějiny první světové války*, Praha 2020, s. 11.

²⁷ COLINS, R., *World War I*, Westport 2008, s. 18.

²⁸ ANDRIESEN, s. 26–30.

²⁹ HART, s. 13.

vůbec jasné, na jaké straně se Británie nachází. Její koloniální zájmy by jí více řadily na stranu Trojspolku, protože spory s Ruskem a Francií v koloniální oblasti byly determinující po celé období „dlouhého století“.

Na druhé straně, po nástupu Viléma II. na trůn, který byl mimochodem velkým příznivcem všeho vojenského, vzniká před strachem ze sílícího Německa aliance Ruska s Francií. Car Mikuláš II., jinak velký odpůrce republikánství, vědom si mezinárodní izolace, musel upozadit svou pýchu a nabídnout tajnou dohodu Francii. Jejím bezprostředním důsledkem pak bylo hlavně propuštění „proruského“ kancléře Bismarcka a neobnovení zajišťovací smlouvy s Ruskem, které ho donutilo hledat nové spojení. Spory s Německem pak přiměly Británii k hledání nového spojení, načež se nejdříve obrátila na Japonsko a uzavřela s ním spojeneckou smlouvu v roce 1902.³⁰ Následně vyřešila spory s Francií, což vedlo k uzavření Srdečné dohody v roce 1904.³¹ Nejednalo je ještě o vojenský pakt, ale po této dohodě bylo možno uzavřít vojensky orientované společenství, jehož hlavním iniciátorem byl britský ministr zahraničí Edward Grey. Ten samý ministr se pak v rámci dalšího rozšiřování přátelských vztahů pokusil zlepšit vzájemnou atmosféru s Ruskem, se kterým Británie soupeřila hlavně v oblasti střední Asie. Tato „*The Great Game*“³² skončila roku 1907, který můžeme považovat za počátek Trojdohody. Přesto se nejednalo o alianci podepřenou konkrétní smlouvou, nicméně Británie byla ke svým novým spojencům vázána hlavně loajalitou. Trojspolek a Trojdohoda, válečné strany, byly zformovány.

Jisker, které mohly zažehnout válečný konflikt nebylo v mezidobí zrovna málo, ale hodně z nich se podařilo diplomatickým tlakem a vyjednáváním oddálit. Německé veřejné mínění a císař pocítovali strach z obklíčení země dohodovými mocnostmi a generální štáb se připravoval na preventivní válku, která by poměr sil zvrátila ve prospěch Německa. Nicméně strana přející si zachovat mír měla také velký vliv. Patřil k ní především německý kancléř Theobald von Bethmann-Hollweg, ale i sám císař si nepřál válečná jatka, která se odehrála v budoucí válce.³³ Italsko-Osmanská válka či války na Balkáně byly víceméně bez účasti rozhodujících velmocí a aliančních bloků, nicméně představovaly další eskalaci napětí v už tak dost nervózní Evropě.

³⁰ HART, s.19.

³¹ ŠUBRTOVÁ, Marcela, *Britsko-francouzské vztahy na přelomu 19. a 20. století – od Fašodské krize k Srdečné dohodě*, in: Historický obzor, roč. 26, č. 1/2, 2016, s. 18–32.

³² NÁLEVKA, s. 191–197.

³³ HART, s. 21–26.

Právě Balkán představoval rozhodující rozbušku pro novou evropskou válku. Množství národů, z nichž některé teprve nedávno dosáhly nezávislosti, požadovalo větší díl území, většinou na úkor churavějící Osmanské říše. V první balkánské válce se jim téměř podařilo vyhnat Osmany z Evropy. Srbsko, uraženo tím, že nedostalo požadovanou část Albánie a tím i přístup k moři, chtělo získat větší část Makedonie, s čímž zase nesouhlasilo Řecko a Bulharsko. Samo Bulharsko pak pohrozilo, a nakonec i provedlo odvetný útok, který byl poražen pouze díky vytvoření koalice bývalých spojenců a přinesl Bulharům porážku v druhé balkánské válce. Nejvíce nakonec získalo Srbsko a největší ztráty utrpělo právě Bulharsko. To způsobilo krajní zášť zvláště v Rakousku, které v roce 1913 navrhlo okamžitý preventivní útok na Srby.³⁴ Německo krotilo válečné příznivce v rakouském generálním štábu, ale zároveň samo zavdalo záminku Rusku, když posilovalo svůj vliv v turecké armádě, kam vyslalo vojenskou misi, jejímž velitelem se stal Liman von Sanders.³⁵ Rok před začátkem války přibýlo množství projevů, novinových článků a sebevědomých prohlášení politiků, které všechny hlásaly potřebu budoucí války pro svůj národ. Plukovník Edward Mandell House, důvěrný přítel prezidenta Wilsona, odjížděl z Berlína s přesvědčením, že vojenská frakce je připravena při nejbližší příležitosti rozpoutat válku, a kdyby se císař postavil jejímu přání, donutila by jej k abdikaci.³⁶

O co se ale vlastně válčilo? Jaká byla motivace zemí jít do války? Každou zemi motivoval jiný cíl. Německo chtělo oslabit své potenciální soupeře a vynutit si znovurozdělení světa, hlavně co se koloniální oblasti týče, zároveň znovu oslabit Francii a pokud možno, postavit svoji flotilu na roveň té britské. V ekonomické sféře se chtělo vyrovnat Británii a zajistit nová odbytiště pro své zboží. Zvláště v hospodářské politice byl Blízký východ velmi výhodný pro Německou říši. Ještě před začátkem války apeloval jeden z ředitelů německé *Deutsche Bank* na císaře Viléma II., aby rozhodně podpořil pokračování německé expanze do Orientu.³⁷ To Rakousko-Uhersko mělo jiné problémy, národnostní konflikty ho sužovaly, a proto chtělo a potřebovalo vítěznou válku, která by celou říši stmelila. Dalším cílem bylo rozšířit svůj polský zábor, ale to nebylo prioritou. S odstupem času se ukazuje, že každé nové území by bylo pro říši spíše další zátěží, protože jen těžko dokázala „zjednat pořádek“ na územích, která jí už patřila. Pro Itálii, mladý stát na Apeninském poloostrově, by mohla být přínosem některá území Balkánu, ale jako její hlavní motivace se postupně ukazovala území dosud rakousko-uherská, tudíž rok po vypuknutí války přešla do druhého tábora. Osmanská říše

³⁴ HART, s. 26.

³⁵ HEŘTOVÁ, Y., *Gallipoli – místo pro tisíc britských pušek*, Praha 2010, s. 17–20.

³⁶ HART, s. 27.

³⁷ PROKŠ, s. 30–40.

viděla ve válce příležitost se konečně připojit k vítězné straně a případně získat nějaká další území na úkor dohodových mocností, ale reálně moc velká očekávání mít ani nemohla, protože turecká armáda byla velmi slabá na rozdíl od svých partnerů. Navíc se z tureckého hlediska hlavně jednalo o válku, která by říši zachovala a neumožnila dále dělit její území mezi ostatní státy.³⁸

Britská říše měla mnohem realističtější ambice. V té době nepopíratelná první mocnost světa s nelibostí sledovala stále se rozšiřující německou flotu, v níž viděla budoucího konkurenta. Britové si pochopitelně chtěli udržet status světové supervelmoci, a tudíž oslabit své přímé konkurenty. Co se týče konkrétních území, chtěla Británie rozšířit svoje zábery na Blízkém východě, a to zvláště na úkor Osmanské říše a samozřejmě také zabrat některé německé kolonie.³⁹ Francouzská republika viděla ve válce možnost znovu připojit území ztracená za poslední prusko-francouzské války, jednalo se hlavně o Alsasko a Lotrinsko. Další intencí bylo určitě ponížit Němce, protože hrdý francouzský národ nikdy neodpustil pruským granátníkům masírování po Paříži v letech 1870–1871. Dále pak Francouzi chtěli rozšířit svoje kolonie, nejlépe na úkor Osmanské říše na Blízkém východě, a německé kolonie v Africe. Z hlavních dohodových velmocí zbývá carské Rusko, které by po předchozích válečných neúspěších hodila vítěznou válku uvítalo. Tento obrovský kolos zvláště hladově sledoval území kolem průlivů Bospor a Dardanely, čímž by uskutečnil svůj dávný sen o jeho ovládnutí, popřípadě se též dostal hlouběji na Blízký východ a přímo ovládl některá dosud perská území. Japonské císařství ve válce bojovalo pouze na Dálném východě, ale právě vstup do této války měl být jakýmsi dodatečným uvedením na scénu světových velmocí.⁴⁰

Ambice a reálné možnosti malých států byly pak povětšinou lokálního charakteru. Srbsko chtělo vytvořit spojený stát jižních Slovanů a vytvořit tak rozhodující sílu na Balkáně, Rumunsko zase rozšířit svůj zábor na úkor Rakouska-Uherska a vytvořit velký stát na pomezí Ruska a budoucího Maďarska. Řekové dosud přehodnocovali, na které straně by bylo výhodnější se do války zapojit, ale jejich budoucí válečné cíle a sny byly formulovány v tzv. *Megali Idea*.⁴¹ Tento plán předpokládal obsazení západní Malé Asie a vytvoření „*Řecka dvou kontinentů a pěti moří*“.⁴² Bulharsko ztratilo na úkor balkánských spojenců rozhodující část

³⁸ PALMER, s. 213–230.

³⁹ ANDRIESEN, s. 38–48.

⁴⁰ Tamtéž, s. 48–57.

⁴¹ JENKINS, M., A., *To Megali Idea-Dead or Alive? The Domestic Determinants of Greek Foreign Policy*, Monterey 1994, Naval Postgraduate School, Master's thesis, s. 22–23.

⁴² JENKINS, s. 22–23.

území v druhé balkánské válce, tudíž chtělo tato území zpět, a proto se do války zapojilo na straně Trojspolku.

1.2 Velká válka

Místem, které rozvířilo vody světové politiky a přivedlo svět do zhoubné války, byl Balkán. Následník rakousko-uherského trůnu František Ferdinand a jeho manželka Žofie Chotková právě vykonávali inspekční cestu napříč bosenským Sarajevem, když se stali obětí atentátu, který provedla srbská tajná organizace Černá Ruka. Svět byl zděšen! Právě v den atentátu, 28. června 1914, bylo rozhodnuto o budoucí válce. Srbská strana se ani nesnažila zakrývat svou radost nad odstraněním sousedního následníka trůnu, zvláště titulky článků novin hovoří víc než výmluvně.⁴³ Zatímco srbská vláda řešila pozadí atentátu, v rakouském generálním štábu se začalo hovořit o válce proti Srbsku, která by smetla toto hnízdo odporu proti monarchii. Hned následující den po atentátu prohlásil náčelník generálního štábu Franz Conrad von Hötzendorf, že přišel čas jednou pro vždy se vypořádat se Srbskem.⁴⁴ Po ujištění německého generálního štábu o bezvýhradné podpoře mohla rakouská generalita slavit. Začalo se připravovat válečné tažení, které mělo za cíl zpacifikovat Srbsko a konečně vykořenit semeniště odporu.

Srbská vláda dostala 23. července ultimátum, které však nebyla schopna přijmout, pokud by se nechtěla zbavit všech atributů nezávislého státu. Starý císař František Josef I., který už neměl na události zásadní vliv, předpovídal, že toto ultimátum jasně vžene do války srbského ochránce carské Rusko, a to že bude znamenat všeobecnou válku.⁴⁵ Na reakci na ultimátum je stanoveno 48 hodin, během kterých se napětí na hranicích dramaticky zvyšovalo. Srbsko nakonec přijímá všechny požadavky, kromě dvou, které by ohrozily jeho suverénní postavení. Právě na tento moment Rakousko-Uhersko čekalo a přerušilo diplomatické vztahy mezi zeměmi a začalo s časnou mobilizací poblíž srbské hranice. Evropští diplomaté se mezitím hojně ujišťovali o podpoře v budoucí válce.

Měsíc po smrti Františka Ferdinanda d'Este vyhlásil starý císař manifestem *Mým národům*⁴⁶ válku Srbsku, která se měla rozšířit na celosvětový konflikt. Věci se daly do chodu na plné obrátky a válečná mašinérie se mohla uskutečnit. Ruská mobilizace byla vyhlášena záhy po vypuknutí války na Balkáně a přispěla tak k rozšíření války. Hned na to vyhlásilo Rakousko-

⁴³ HART, s. 28.

⁴⁴ Tamtéž, s. 28–29.

⁴⁵ WILLMOTT, H. P., *První světová válka*, Praha 2005, s. 12–15.

⁴⁶ HARTMAN, Matouš, *První světová válka začala manifestem Mým národům. Nejspíš ho napsal Čech*, cnn.iprima.cz [online]. [cit. 2020-01-30].

Uhersko svoji všeobecnou mobilizaci, což de facto znamenalo válku i na ruské frontě. Ruské kroky navíc podnítily Německo k vyhlášení vlastní mobilizace, to zase popudilo Francii, která svolávala vojáky do její armády. Dobové konvence totiž hovořily o tom, že vyhlášení všeobecné mobilizace se rovná vyhlášení válečného stavu.⁴⁷

Smluvní vztahy mezi velmocemi pak naplno eskalovaly na počátku srpna, kdy Německo vyhlásilo válku Rusku a o dva dny později Francii. V německé válečné doktríně rezonoval tzv. Schlieffenův plán, který počítal v případě války s Francií s dřívějším obsazením Belgie a Lucemburska. Oběma zemím bylo zasláno ultimátum, které velmi popudilo Velkou Británii, jež byla jedním z garantů belgické nezávislosti. Ultimátum nebylo přijato ze strany belgické vlády, proto byla 4. srpna napadena Belgie, což byl krok, který přímo vehnal do války Británii. Dalším postupem pak bylo rakousko-uherské vyhlášení války Rusku a reakcí na to mu západními spojenci vyhlásili válku, konkrétně o šest dní později.⁴⁸ Italskou reakcí na žádost o připojení do války na straně Trojspolku bylo zamítnutí, protože nesplňovala klauzule smlouvy o spojení, a navíc byla Itálie vázána tajnou smlouvou s Francií. Za jeden týden se prakticky celá Evropa nacházela ve válečném stavu.

Velmoc, která zatím lavírovala mezi stranami a rozhodovala se, k jaké se nakonec připojí, byla Osmanská říše. Závazky měla k oběma stranám, ale jedna vyvinula větší úsilí, aby ji dostala na svoji stranu. Faktickou vládu tehdy držel v Turecku triumvirát pašů, kromě ministra války Envera Paši ještě ministr námořnictva Džemal Paša a ministr vnitra Talat Paša.⁴⁹ Ač měla Británie na Turecko značný vliv a fakticky se vždy stavěla proti ruským snahám Osmanskou říši rozdělit, poslední roky před vypuknutím války dělali Němci co mohli, aby dostali Turky na svoji stranu. Německo vyslalo vojenskou misi, dalo Osmanům peníze, zbraně a snažilo se převzít britskou pozici v regionu. Tento fakt ještě umocnila Británie, která kromě spojení s Ruskem, které bylo odvěkým nepřitelem Turků, zkonfiskovala dvě lodě vyráběné původně pro turecké námořnictvo. Za toto rozhodnutí byl nejvíce odpovědný Winston Churchill, který tak nevědomky přivedl Osmanskou říši do války.⁵⁰ To rozlítlo vedoucí představitele Turecka a po německé nabídce křižníků *Goeben* a *Breslau* se země postavila na stranu Trojspolku. Konečný *casus belli* předložila Británie, když 27. září 1914 zastavila a vrátila zpátky turecký dělový člun poblíž Dardanel. Veřejné mínění v Konstantinopoli nyní fakticky

⁴⁷ HECHT, E., *Krvavé století 1914-2014: dvacet válek, které změnily svět*, Praha 2015, s. 8.

⁴⁸ VHU PRAHA. *VHU PRAHA* [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha [cit. 2021-01-07]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/presne-pred-sto-lety-vypukla-prvni-svetova-valka/>

⁴⁹ PALMER, s. 220–230.

⁵⁰ FROMKIN, David, *A Peace to End all Peace: the Fall of the Ottoman Empire and the creation of the Modern Middle East*, London 1989, s. 54–61.

stranilo Německu a Enver Paša rozhodl o akci proti ruské Černomořské flotile. Vojensky spíše nevýznamná akce popudila Británii, která v reakci na to zaslala Osmanské vládě ultimátum, požadující vypovězení německé mise. To se nestalo, a tak 4. listopadu vyhlásila Velká Británie válku Osmanské říši. Osmanský sultán a chalífa sunitských muslimů v jedné osobě následně reagoval vyhlášením džihádu západním spojencům, a to konkrétně 11. listopadu 1914.⁵¹

1.3 Východní fronty

Území Blízkého východu bylo v předvečer první světové války rozděleno mezi Osmany a Brity, ale i ostatní národy zde měly své zájmy. Pro Brity se jednalo o zvláště strategický region, jehož surovinové zdroje byly potřeba využít. Fakticky ovládali dnešní Kuvajt, Katar, Bahrajn, Omán a část Jemenu, navíc měli značný vliv v nominálně nezávislé Persii, o kterou se fakticky dělili s Ruskem.⁵² Zvláštní postavení měl Egypt, pokud se ho rozhodneme přidělit k území Blízkého východu. Původně integrální součást osmanského území byla už od 18. století víceméně nezávislá, ale formálně pod osmanskou kontrolou. Nicméně britský vliv v zemi byl nepopíratelný a formální osmanský protektorát nad Egyptem skončil 18. listopadu 1914, když země přešla pod britskou ochranu.⁵³ Území Mezopotámie se před válkou nacházelo pod zorným dohledem Británie. Její obchodní zájmy zde nebyly nezanedbatelné, mezi lety 1913 a 1914 byl celkový objem britského obchodu v Perském zálivu 12 482 000 GBP⁵⁴, přičemž podíl Britské Indie byl kolem 76 %. Podíl lodní dopravy pak činil 2 125 200 tun, to všechno pouze v Perském zálivu.⁵⁵

Osmanské aktivity v mezopotámském regionu sahají až do šestnáctého století, ovšem jeho faktické držení bylo spíše v rukou místních vládců než centrální vlády v Konstantinopoli. Turci formálně ovládali největší část Blízkého východu. Země jako dnešní Sýrie, Irák, Libanon, Izrael, Jordánsko a části Arménie se před první světovou válkou nacházeli v osmanském držení. V oblasti nelze popřít ani značný vliv Ruska, který pramenil především z jím ovládaného území na Kavkaze. Druhořadou silou v oblasti se dá nazvat vliv Francie, která měla obchodní zájmy zvláště v Sýrii a žádná z jejích kolonií přímo nepřiléhala k osmanskému území. Německý vliv

⁵¹ WESTWELL, I., *První světová válka den po dni*, Praha 2013, s. 44–47.

⁵² GOMBÁR, s. 371–380.

⁵³ Tamtéž, s. 380.

⁵⁴ Zkratka pro hrubý domácí produkt – Gross domestic product.

⁵⁵ The National Archives London-Kew (TNA), FO 371/4152, The prospect of British trade in Mesopotamia and the Persian Gulf, Summer 1919.

pak nebyl zcela zanedbatelný, protože tato země prosazovala svoje cíle zejména v oblasti Bagdádské dráhy, kterou stavělo.

Toto geografické rozpoložení předznamenává budoucí válečné fronty. Pro Turky jednoznačně nejdůležitější byla ta Kavkazská, protože se jednalo o jejich největšího nepřítele. Turecká armáda se však nacházela na počátku války ve velmi špatném stavu a ani její celkové počty nikdy nedosáhly takových čísel, jako tomu bylo u západních velmocí. Na této frontě velel hlavní člen triumvirátu Enver Paša, který je známý spíše jako dobrodruh než kvalitní frontový generál. Navzdory varování německých poradců hnal nepřipravené vojsko do bitvy s nepřítelem a zaútočil ve vysokých horách Arménie v zimním období. Bitvu u Sarikamiše, vedenou mezi prosincem a lednem 1914-1915, tedy Turci drtivě prohrají a od té doby se na zdejší frontě nachází jejich armáda v defenzivě. Ztráty činí až 90 tisíc mužů a prakticky celá osmanská 3. armáda byla zničena.⁵⁶ Porážka navíc spustí sled událostí, který vede k arménské genocidě, tedy jedné z největších moderních tragédií. Turecké vedení rozhodlo, že právě arménská zrada vedla k této tragické bitvě, a že arménský národ je jako celek neloajální a vmete říši do záhuby.⁵⁷ Triumvirát pašů rozhodl o genocidě celého národa, čímž by měl být vyřešen východní problém Osmanské říše. Turecký parlament tento zákon posvětil a na základě platné legislativy začal s genocidou. V zákoně se hovoří, že každé neloajální obyvatelstvo říše je možno přesunout do nebojových oblastí. Pochopitelně se jednalo hlavně o Armény, ale v nebezpečí byly i další menšiny. Starověké národy, které žily na osmanských územích dávno před příchodem Turků, byly ničeny a vražděny. Samotná genocida se dá rozdělit do dvou částí. První je vyvraždění mužské arménské populace a deportace zbylého obyvatelstva do koncentračních táborů, druhá pak samotná fyzická likvidace v táborech v podobě pochodů smrti pouští, prodávání do otroctví a unášení žen do harémů. Dnešní odhady hovoří o 1,5 milionu zavražděných Arménů.⁵⁸

Německé velení vkládalo nejvíce naději do Syropalestinské fronty. Její hlavní význam tkvěl v cíli tažení, kterým byl Suezský průplav, popřípadě Egypt a další postup na britská území v Africe. Obsazení Suezby by přímo narušilo britskou vládu zejména v Indii, protože se jedná o jednu z hlavních světových dopravních tepen pro přísun vojáků, surovin, atd. Počáteční úspěch turecké armády je zásluhou především jejich německých poradců a faktického velitele Kresse

⁵⁶ WESTWELL, I., *I. světová válka: vyčerpávající popis průběhu I. světové války, doplněný analýzami rozhodujících střetnutí a přelomových bitev*, Praha 2009, s. 100–102.

⁵⁷ KÉVORKIAN, Raymond, *The Armenian genocide: a complete history*, New York 2011, s. 225–243.

⁵⁸ ŘOUTIL, Michal, Petra KOŠTÁLOVÁ a Petr NOVÁK, *Katastrofa křesťanů: likvidace Arménů, Asyřanů a Řeků v Osmanské říši v letech 1914-1923*, Červený Kostelec 2017, s. 265–271.

von Kressensteina, pod jehož velením některé osmanské jednotky dokázaly překročit průplav a zahájit boj s Brity.⁵⁹ Nicméně i toto tažení skončilo pro osmanskou armádu neslavně a britské jednotky dokázaly postupující Turky vytlačit za průliv a postupem času je donutily vyklidit Sinajský poloostrov. S touto frontou jsou přímo spojeny oblasti Sýrie a Palestiny, protože zásobovaly útočící armádu. Válečné výdaje a surovinové dodávky přivodily postupující hladomor, následovaný epidemiemi tyfu a dalších nemocí. Jen území Libanonu zaplatilo za válečné výdaje téměř 100 tisíce mrtvými.⁶⁰ Neutěšený stav s sebou přinesl nepokoje, které osmanská správa krotila pouze za pomoci teroru a represálií. Na opačné straně britské jednotky neměly dlouho dost sil na rozhodující průlom či ofenzivu a až postupující vyčerpání osmanské armády jim dovolilo postupovat na sever a 11. prosince 1917 obsadit Jeruzalém.⁶¹ Tento úspěch byl hodnocen velmi kladně a propagandisticky se jednalo o velké vítězství. Britské *The Times* dokonce napsaly, že „se jedná o nejpamátelnější událost historie křesťanství“.⁶² Nicméně oslabení jednotek, které musely být poslány na západní frontu, přineslo nemožnost dalšího postupu, jenž se pak rozběhl až ke konci války směrem na Damašek, který byl obsazen 25. září 1918, a tím fakticky válka na této frontě skončila.

Z pohledu Británie byla pro válku s Tureckem nejdůležitější operace v Gallipoli, jelikož obsazení poloostrova mělo vést k dobytí osmanského hlavního města a ukončení války na Blízkém východě. Její „architekt“ Winston Churchill o ní později prohlásil, že právě tam „leží některé z nejkratších cest k triumfálnímu míru“.⁶³ Bojové aktivity v regionu měly především ponouknout dosud neutrální státy k jejich zapojení do vojenských operací na straně Dohody. Realizaci předcházela naléhavá žádost velitele kavkazské armády, velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče.⁶⁴ Pro ruskou situaci nebyla nejdůležitější kavkazská fronta či aktivity turecké armády, s tou by si Rusko poradilo samo, ale jeho boj na východní frontě se potácel od porážky k porážce a jeho armáda zkrátka nebyla připravena na dlouhou válku. Nutně potřebovala spojenecké zásobování a vítězství na tomto poli by jí v tom zásadně pomohlo. Počáteční úspěch téměř okamžitě přivedl na pořad dne parcelování osmanského území. Rusové opět přišli

⁵⁹ HART, s. 150–152.

⁶⁰ GOMBÁR, s. 371–382.

⁶¹ BAR-YOSEF, E., *The Last Crusade? British Propaganda and the Palestine Campaign, 1917-18*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 36, No. 1, Jan., 2001, s. 87–109, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/261132>.

⁶² FANTAUZZO, Justin, *The Finest Feats of the War? The Captures of Baghdad and Jerusalem during the First World War and Public Opinion throughout the British Empire*, in: *War in History*, Vol. 24, No. 1, January 2017, pp. 64–86.

⁶³ WILLMOTT, H. P., *První světová válka*, Praha 2005, s. 74.

⁶⁴ HEŘTOVÁ, Yvette, *Gallipoli 1915 - místo pro tisíc britských pušek*, Praha 2010, s. 105–119.

s požadavkem na Úžiny, optimismus vyvolala i v Bulharsku a Rumunsku, tyto státy totiž chtěly participovat na budoucí porážce Turků.⁶⁵

Naopak v Konstantinopoli bylo jasné, že se musí bojovat až do konce a odrazit útočníky od hlavního města. Němečtí vojenští poradci a velitelé dělali, co mohli, aby zlepšili stavy opevnění a odrazili budoucí vylodění. Chátrající turecké opevnění bylo rekonstruováno a munice do starých děl dodána. Turecká vojenská povinnost byla pro typického německého vojáka nepochopitelná. Právě německý vojenský dril a taktika byly hlavním pilířem úspěšné obrany Gallipoli, protože turecká vojenská liknavost a nerozhodnost by pravděpodobně zajistila rychlý pád Konstantinopole.

Mezitím bylo rozhodnuto o výsadbku vojáků na pevnině a převedení dosud čistě námořní operace na pozemní. Za tímto účelem byly nasazeny jednotky, které byly složeny převážně z Australanů a Novozélandců, tedy občanů britských dominií. Počítalo se s vysazením asi 200 tisíc vojáků, ale vojenská síla nepřítele se dále podceňovala. Vrchním velitelem vojenské operace se stal generál Ian Hamilton.⁶⁶ Ke konci dubna roku 1915 došlo k vysazení vojenských sborů na pevnině a krvavým bojům mezi osmanskými jednotkami a dohodovými vojsky. Původně strategicky jasná operace se vinou velitelů a pomalého postupu dostala do slepé uličky. Vojáci byli masakrováni podobně jako na západní frontě a jakýkoliv postup či pokus o překvapení nepřítele byl utopen v krvi.⁶⁷ Tento vojenský pat později přiměl vrchní velení v Londýně a ministra války lorda Horatia Kitchenera, aby rozhodli o evakuaci vojsk a vyklizení této fronty jednou pro vždy. V prosinci 1915 začala evakuace, která se dá hodnotit pozitivně, ale evakuace války nevyhrávají. Ztráty na britské straně činily kolem 200 tisíc mužů, turecká strana je měla asi poloviční.⁶⁸ Celá operace pak nedosáhla svého vojenského cíle a přivodila fatální ztráty. Pro Dohodu byla přínosem pouze v probuzení naděje v balkánských národech a vázání velkých vojenských svazů protivníka, které by jinak mohly být nasazeny proti Rusům či na jiných frontách. Pro Turecko naopak Gallipoli představuje úspěšnou operaci, kterou zachránilo svoji prestiž a přispělo k válečnému úsilí zemí Trojspolku.

1.4 Mezopotámie za první světové války

Provincie Mezopotámie se nacházela na okraji Osmanské říše. Cesta z Konstantinopole do hlavního administrativního centra Bagdádu trvala 23 dní, tedy před výstavbou Bagdádské

⁶⁵ HEŘTOVÁ, s. 112–126.

⁶⁶ D'ESTE, Carlo, *Válečný vůdce: život Winstona Churchilla ve válce 1874-1945*, Praha, 2013, s. 261–269.

⁶⁷ HEŘTOVÁ, s. 120–130.

⁶⁸ MCCARTHY, Justin, *The Ottoman peoples and The end of Empire*, London 2003, s. 102.

dráhy. Zemi chyběla významnější infrastruktura, moderní školy a nemocnice se nacházely pouze v Bagdádu a o průmyslu se prakticky nedalo hovořit. Vláda provedla omezený program pozemkové reformy, který měl sice značný vliv na nomádský způsob života, ale vymýtit se ho nepodařilo, i když přivedl státní úředníky do míst, kam dosud neměli přístup, a obecně zefektivnil správu země.⁶⁹ Též byla vynucována branná povinnost. Samotný Bagdád získal na kráse, stavěly se nemocnice, nové školy, banky a textilní továrny, nicméně se tato aktivita omezovala pouze na Bagdád. Největší příjem tvořila plavba po řekách Eufrat a Tigris, které tvořily zároveň i největší infrastrukturu v Iráku.⁷⁰

Vzhledem ke geografické vzdálenosti od Evropy, nomádskému způsobu života a zaostalosti arabské společnosti nenašly myšlenky nacionalismu v Iráku skoro žádný ohlas. Nepokoje či nesouhlas s vládoucí politikou přišel až těsně před začátkem války a fakticky se omezil pouze na návrhy či doporučení. Tajná organizace „Slib“ z roku 1913 sice požadovala federalizaci na principu Rakouska-Uherska, podle níž měl být osmanský sultán korunován rovněž arabským králem, arabské provincie měly mít vlastní parlament a arabský úřední jazyk, ale tomuto spolku se nedostalo větší podpory.⁷¹

Od počátku války do roku 1916 se hlavní politická rozhodnutí pro Blízký východ tvořila především v Káhiře. Za její hlavu se dá určit lord Kitchener, který měl dobré znalosti o místních poměrech, a proto vláda respektovala jeho budoucí vizi na Blízkém východě. Tito Káhirští specialisté podporovali Kitchenerův sen vytvořit nové britské impérium na Blízkém východě, podobné Britské Indii, v němž by on sám byl jmenován místokrálem.⁷² Jejich politika sice rozhodovala o důležitých krocích v oblasti, ale mezopotámské tažení mělo na starost ministerstvo pro Indii.⁷³ Obecně měla Británie hodně decentralizované velení, tudíž v Londýně se přímo nerozhodovalo o záležitostech fronty okolo Basry. Zejména vojenské kruhy měly nejvíce na starost frontu ve Francii a Belgii, první lord admirality zase vyloďení na Gallipoli, ministr kolonií válečnou frontu v Africe a konečně ministr pro Indii, kterým byl lord Robert Crewe, dohlížel na válečnou frontu v Mezopotámii.⁷⁴

Pro Brity představovala mezopotámská fronta další z alternativ, jak dostat z války Osmanskou říši a nastolit všeobecný mír a nové mocenské rozdělení na Blízkém východě.

⁶⁹ AL-JAF, A., R., *British policy towards the Government of the Mosul Vilayet 1916-1926*, PhD thesis, Leicester, University of Leicester 2018. Supervisor Professor Stuart Ball, pp. 36–40.

⁷⁰ GOMBÁR, E., *Dějiny Iráku*, Praha 2013, s. 380–401.

⁷¹ GOMBÁR, *Moderní*, 371–380.

⁷² Tamtéž, s. 402.

⁷³ CHURCHILL, III., s. 351.

⁷⁴ HART, s. 290–294.

Velmi krátce po jejím zahájení došlo k vyloštění na poloostrově Fao a obsazení hlavního osmanského komunikačního bodu přiléhajícímu k Perskému zálivu, tudíž Basru. Indická koloniální správa pověřila velením expediční armády generála Charlese Townshenda, jednoho z typických koloniálních velitelů, který se už dříve osvědčil v bojích v Súdánu a na východnějších územích.⁷⁵ Nejvyšším spojeneckým velitelem v Mezopotámii a přímým Townshendovým nadřízeným byl generál John Nixon. Tento důstojník si byl vědom kvalit, jimiž disponuje jeho podřízený, a tak mu dal fakticky volnou ruku do dalších operací, a i když kritizoval jeho postup na Bagdád, který se mu zdál riskantní, nakonec neudělal nic proti němu. Bagdád byl hlavním městem Mezopotámie a pro Turky klíčovým bodem obrany. Úkolem ubránit toto město byl pověřen starý německý polní maršál Colmar von der Goltz, který však neměl v Mezopotámii valné síly a o jejich kvalitě by se rovněž dalo velmi pochybovat.⁷⁶

Britský postup na Bagdád byl však mimořádně pomalý. Důvodem je prakticky neexistující infrastruktura, která nedovolovala Britům rychlý postup, a lehký turecký odpor, spojený mnohdy s partizánským bojem. Vojáci na obou stranách byli rovněž decimováni infekčními nemocemi. Turci se pod vedením von der Golze vzpamatovali, zreorganizovali armádu a zastavili Townshendův postup na Bagdád v bitvě u starověkého města Ktésifónu.⁷⁷ Tato bitva je dozajista mezníkem v zatím úspěšné kampani, protože donutila britskou armádu k ústupu do Kut al-Amari, kde jí turecké jednotky obkličují a dostávají do izolace. Neústupnost tureckého velitele v kombinaci s nedostatkem zásob a rozšířením nemocí nakonec vedla ke kapitulaci britského sboru a zajetí více než 13 tisíc vojáků.⁷⁸ Kapitulace navíc následovala krátce po neúspěšné bitvě o Gallipoli na konci dubna roku 1916. Britské veřejné mínění bylo pobouřeno a prestiž Británie na Blízkém východě povážlivě otřesena.

Nicméně se i přes tuto porážku Britové nehodlali vzdát dalšího boje na mezopotámském území, naopak napřímili snahy k novému postupu na Bagdád. Britské jednotky byly posíleny a obecně byl představen více realistický plán budoucích operací, kdy měla být budována infrastruktura pro lepší postup vojsk, která měla být nyní lépe vycvičena na střet s nepřítelem. Novým velitelem byl rovněž jmenován ostrílený voják, generál Stanley Maude, který značně rozšířil přípravy na budoucí ofenzivu a po celou dobu se věnoval výcviku své armády.⁷⁹ Turci naopak přeskupili svoje jednotky, a protože byla jejich přítomnost potřeba na jiných bojištích,

⁷⁵ KNIGHT, s. 28.

⁷⁶ HART, s. 290–295.

⁷⁷ GARDNER, Nikolas, *Charles Townshend's Advance on Baghdad: The British Offensive in Mesopotamia, September–November 1915*, in: *War in History*, Vol. 20, No. 2, April 2013, pp. 182–200.

⁷⁸ TOWNSHEND, Charles, *My campaign in Mesopotamia*, London 1920, s. 370–385.

⁷⁹ HART, s. 292.

byla v Bagdádu ponechána pouze jedna brigáda na obranu. Nová britská ofenziva, zahájená v prosinci 1916, předvedla obdivuhodnou strategickou vyspělost. Odřízla Turky od zásobování a donutila část jejich vojska ustoupit od Bagdádu, který byl po tomto strategickém vítězství obsazen britským vojskem 11. března 1917.⁸⁰ Pro další osud tažení a konečně i území Mezopotámie, pak bylo zvláště důležité Maudovo prohlášení, ve kterém říkal, že „*naše armády nepřicházejí do vašich měst a území jako dobyvatelé či nepřátelé, nýbrž jako osvoboditelé*“.⁸¹

Ofenziva severním směrem pak pokračovala ve zbytku roku 1917, ale opět jen pomalým tempem. Nedostávalo se sil k rozhodujícímu úderu, který by znamenal zničení nepřátelských jednotek v prostoru severní Mezopotámie. Nicméně výsledky postupujících vojsk nebyly zrovna malé, turecké obranné pozice totiž byly v rozkladu. Přes města Samarrá a al-Ramadí byl konečně v listopadu roku 1917 obsazen Tikrít.

Turecká sestava se v těch dnech nacházela v rozkladu, ovšem uvolnění vojsk z Kavkazu v březnu 1918, přineslo dočasné posílení mezopotámské fronty a v konečném důsledku vedlo k ještě jednomu pokusu o protiofenzivu vůči spojeneckým jednotkám.⁸² Velmi špatnou zprávou bylo úmrtí generála Mauda, který skonal na choleru už v listopadu 1917. Novým velitelem vojenské operace byl jmenován generál William Marshall, vůči kterému stála nově zformovaná turecká armáda, jež nesla název *Yldirim*.⁸³ V jejím čele stál bývalý náčelník německého generálního štábu Erich von Fankenhayn.⁸⁴ Úkolem nové turecké ofenzivy bylo převzít strategickou iniciativu a znovu obsadit Bagdád a pokud možno pokračovat v postupu dál na jih. Ovšem vojenská situace tomu chtěla jinak a von Falkenhayn byl donucen obrátit svá vojska na Syropalestinskou frontu, kde po dobytí Jeruzaléma nebyla situace příliš příznivá. Tímto krokem oslabilo i britské vojsko na mezopotámské frontě, protože bylo potřeba přesunout jednotky na jiná bojiště.

Obnovená ofenziva přišla až v posledních dnech války, kdy už bylo jasné, že se Osmanská říše hroutí. Šlo pouze o to, kdo dokáže dál postoupit a zabrat pro sebe větší kus území před uzavřením příměří. Generál Alexander Cobbe dostal rozkaz vyrvat z tureckých rukou nejdůležitější území v severním Iráku, Mosul. V pozdním říjnu roku 1918 tedy zahájil ofenzivu severním směrem.⁸⁵ Prakticky nenarazil na odpor, protože i tzv. „Tigridská skupina“

⁸⁰ GOMBÁR, *Moderní*, s. 378.

⁸¹ HART, s. 290–294.

⁸² Uvolnění kavkazských vojsk proběhlo v důsledku ruské kapitulace.

⁸³ Armáda nesla název podle sultána Bayezida I., kterému se rovněž přezdívalo Yldirim (blesk).

⁸⁴ GOMBÁR, *Moderní*, s. 384.

⁸⁵ DURMAN, Karel, *Blízký východ ve světové politice: 1918–1959*, Praha 1966, s. 39–50.

tvořila už více než armádní sbor spíše ozbrojenou tlupu a její velitel raději nechtěl riskovat boj s dobře vyzbrojenou armádou, takže volil vzdání se a odchod do zajetí.

Příměří v Mudrosu z 30. října 1918 pak zastihlo postupující armádu ještě kus před jejím cílem. Velitel nerespektoval příměří, podle něhož mělo útočící vojsko zůstat v pozicích, jež zaujalo poslední den bojů, mosulská ropná pole byla totiž příliš cenná. Britské jednotky tedy postupovaly ještě celých 15 dní, než došlo ke konečnému obsazení hlavního města mosulské provincie, které s sebou neslo příslib budoucího „černého“ bohatství.⁸⁶ Tímto neuváženým, ale z budoucího rozdělení Blízkého východu nutným postupem, vznikla „mosulská otázka“, která přinese ještě množství sporů v budoucích politických jednáních.⁸⁷

Válka skončila. Britská armáda získala nepopiratelné vítězství a na Blízkém východě se měla stát dominantní silou. Její ztráty na mezopotámském bojišti se odhadují na více než 92 tisíc mrtvých.⁸⁸ Turecké ztráty nejsou známe, ale vzhledem k těm britským se dá hovořit o stejných, nebo větších číslech.

1.5 Tajné dohody o Blízkém východě

Nepopiratelnou součástí válečných událostí jsou i tajné dohody mezi velmocemi. Plán na rozparcelování osmanského území nebyl nic nového, ostatně Rusové už dlouho stáli o úplné zničení Osmanské říše a rozdělení jejího území. Britská koncepce sice šla přímo proti té ruské, ale postupné válečné události a neúspěchy přiměly Brity ke spolupráci s Rusy a akceptování budoucího rozdělení Osmanského státu. První světová válka představuje předěl v chápání této dohody mezi velmocemi. Ještě před první světovou válkou poznamenal lord Robert Cecil, že „*Turecko existuje nikoliv zásluhou své životaschopnosti, ale v důsledku dohody velmocí, které vidí v zachování Osmanské říše prostředek, jak se vyhnout vzájemným střetnutím v otázce rozdělení tureckého dědictví.*“⁸⁹

Za britskou stranu dozajista definoval cíle politiky na Blízkém východě lord Kitchener a jeho Káhirští specialisté, a ačkoliv Kitchenerova koncepce definitivně padla s jeho úmrtím v roce 1916, na jejích základech byly postaveny koncepce další. Pod záštitou premiéra Herberta Asquithe byl ustanoven tzv. De Busenův výbor, který měl prozkoumat budoucí možnosti v oblasti Blízkého východu. Výbor měl za úkol sladit požadavky Káhirských specialistů a

⁸⁶FISHER, John, *Syria and Mesopotamia in British Middle Eastern Policy in 1919*, in: Middle Eastern Studies, Vol. 34, No. 2, April 1998, pp. 129-170.

⁸⁷HART, s. 403.

⁸⁸PALMER, s. 250–254.

⁸⁹RUBCOV, B., K., A KOL., *Novověké dějiny orientálních zemí II.*, Praha 1961, s. 365.

Britské Indie, která chtěla v rámci zachování své politiky v Perském zálivu značný vliv na budoucí území. Zároveň by indická vláda stála spíše o zřízení protektorátů, které by neohrožovaly její výsadní pozici v Britské říši. Členem výboru byl i jistý Mark Sykes, který měl vzhledem ke svým cestovatelským zkušenostem po oblasti značný přínos pro konzervativní vládu premiéra Asquitha.⁹⁰ Komise samotná přišla s návrhem na vytvoření pěti velkých územních celků, pod formální kontrolou Osmanské říše, které by měly podobnou strukturu jako Egypt před válkou. Formálně by je držel v rukou osmanský sultán, ale fakticky Velká Británie.

Zhoršení předválečných vztahů s Osmany vedlo Brity ke spolupráci s Araby. Již počátkem roku 1914 se konaly porady některých arabských šejků s lordem Kitchenerem v Káhiře, které měly za cíl prosadit arabskou intervenci v britských službách.⁹¹ Ve vztahu k Arabům bylo důležité zřízení Arabské kanceláře či Arabského byra, které mělo za úkol připravit povstání Arabů z Hidžázu pod vedením šerífa z Mekky Husajna II. z rodu Hášimovců. Tento kmenový vůdce fakticky ovládal území Hidžázu a jeho polonezávislé postavení na osmanském sultánovi mohlo být vhodně využito proti němu. Navíc by z něj jeho autorita v muslimském světě dělala vhodného kandidáta na trůn chalífů. Arabský požadavek stál na uznání nezávislosti území na jih od 37. rovnoběžky, kromě Adenu.⁹² Tento Damašský protokol počítal se zrušením systému kapitulací a obrannou dohodou s Brity na 15 let. Arabští nacionalisté z Damašku se tím zavázali uznat šerífa z Mekky, nyní už fakticky britského spojence, za hlavu všech Arabů a jejich formálního mluvčího.

Další jednání probíhala v sérii dopisů mezi šerífem Husajnem a britským vysokým komisařem v Egyptě Henry MacMahonem.⁹³ Obsahem dopisů jsou arabské požadavky na vytvoření vlastního státu, který by sahal až k Damašku a ovládal by značnou část Blízkého východu.⁹⁴ Nebylo v možnostech MacMahona, aby přijmul veškeré požadavky šerífa, ale zároveň nemohl odmítnout nabízenou pomoc. Nasadil tedy obvyklou taktiku mlhavých slibů a neurčitých formulací, které mátl arabského vládce. Britové naléhavě potřebovali jakoukoli podporu v regionu, nakonec tedy byl použit docela jednoduchý trik. Poslední dopis napsaný MacMahonem byl totiž přeložen do arabštiny tak, aby splňoval požadavky šerífa, ale v jeho

⁹⁰ SYKES, M., *Journeys in North Mesopotamia*, in *The Geographical Journal*, Vol. 30, No. 3, Sep., 1907, s. 237-254.

⁹¹ Po začátku války v září roku 1914, se konala v Alexandrii konference, která přijala rezoluci o spolupráci všech Arabů proti Turkům.

⁹² GOMBÁR, E., s. 386.

⁹³ ANTONIUS, *The Arab awakeing*, London 1938, s. 157–158.

⁹⁴ „*The Hussein-McMahon Correspondence*“, Internetová databáze dokumentů neziskové organizace American-Israeli Cooperative Enterprise (Jewish Virtual Library), Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/History/hussmac1.html> [cit. 2021-02-25].

britské verzi nic takového nebylo. Když v roce 1919 přijel emír Fajsal do Londýna a žádal splnění britských slibů z posledního dopisu, ministr zahraniční lord Curzon dal srovnat obě verze a „s údivem“ zjistil jejich rozdílnost.⁹⁵ Požadovaného důsledku však bylo dosaženo. Arabské povstání, které vypuklo v roce 1916, významně ulehčilo britským válečným snahám v oblasti.

Nicméně arabské požadavky na území byly pouze špičkou ledovce, protože zde rozhodně nebyla vůle přenechat území Arabům. V Londýně byl 8. dubna 1915 zřízen zvláštní výbor pro otázky Blízkého východu. Podléhal přímo ministerstvu zahraničí, při kterém byl zřízen. Jednalo se o konkurenční projekt k arabskému byru, s nímž soupeřil fakticky až do konce života lorda Kitchenera. Vedoucí postavou se postupně stal Mark Sykes, jenž byl známý z De Busenova výboru. Vypracoval takzvaný Sykesův projekt, který počítal s rozdělením Blízkého východu na pět samostatných států podle zásady „rozděl a panuj“. Samotné státy neměly respektovat hranice současných osmanských provincií, ale spíše geografická označení. Jejich jména vycházela z názvů starověkých území, tudíž Sýrie, Palestina, Anatolie, Irák a Arménie.⁹⁶

Britský plán na rozdělení území ovšem nerefletoval zájmy ostatních velmocí v oblasti. První přišlo Rusko a jeho ministr zahraničí Sergej Sazonov, který požadoval nadvládu Ruska nad úžinami Bosporu a Dardanely. Odvěké ambice Ruska v tomto prostoru nebyly ničím novým a s právě probíhající operací Gallipoli bylo pro britské vedení jen těžké říci ne, tudíž byl ruský požadavek schválen. Francouzské aspirace byly oznámeny vzápětí. Paříž reagovala tím, že „vláda republiky si přeje anektovat Sýrii včetně Alexandretty a Kilíkii až po hřebeny Tauru“.⁹⁷ V podstatě se jednalo o tradiční francouzské zájmové sféry v regionu. Na tyto ambice svých válečných spojenců musela britská vláda reagovat.

Pozvala tedy francouzského zástupce, kterým byl François Marie Denis Georges-Picot, aby prodiskutoval s Markem Sykesem otázky Blízkého východu a společně vypracovali dohodu. Její podepsání obstaral britský ministr zahraničí Edward Grey a francouzský velvyslanec v Londýně Paul Cambon.⁹⁸ Podle této dohody z května roku 1916 bylo osmanské blízkovýchodní území rozděleno do třech částí. V první oblasti bude utvořen nezávislý stát Arabů, přičemž v zóně A, vnitřní Sýrii a Mosulu, bude mít vliv Francie, kdežto v zóně B,

⁹⁵ GOMBÁR, *Moderní*, s. 386.

⁹⁶ Tamtéž, s. 390.

⁹⁷ HUREWITZ, *Diplomacy in the Near and Middle East II.*, Princeton 1956, s. 7–11.

⁹⁸ Tamtéž, s. 18–22.

Jordánsku a části Iráku, Velká Británie.⁹⁹ Druhá oblast měla zahrnovat francouzské území od syrsko-libanonského pobřeží do vnitrozemí Anatolie až po Sivas a britské od Basry po Bagdád, obě tyto velmoci měly území spravovat pod přímou nebo nepřímou správou.¹⁰⁰ Posledním bodem mělo být území části Palestiny, která byla významná vzhledem k jejím svatým místům. To mělo být, po dohodě s Ruskem a šerifem z Mekky, řízeno mezinárodní správou.

Dohoda to byla přirozeně tajná, protože kdyby se vyhradila, bezpochyby by si Arabové rozmysleli podporu dohodových mocností, neboť tato dohoda šla přímo proti jejich požadavkům. Následovalo připojení Ruska 26. dubna 1916, kdy Sazonov oficiálně podepsal dokument.¹⁰¹ Pro Rusko znamenalo připojení k dohodě konečný nárok na úžiny Bospor a Dardanely, tedy splnění staletého snu ruských carů. Nadto mělo ještě získat východní pašaliky Turecké říše Erzurum, Trapezunt, Bitlis, Van a podstatnou část Kurdistánu.¹⁰²

Poslední přistoupení ke smlouvě ohlásila Itálie. Tento mladý stát přímo prahl po koloniálních dobrodružstvích a za svoje přistoupení k válce na straně Dohody si chtěl nechat pořádně zaplatit. Liberální vláda Paola Boselliho tedy ohlásila svoje aspirace na území jihozápadní Anatolie a memorandum ze Sait Jean de Maurienne dosáhla svého. Sykes-Picotova dohoda byla rozšířena o italskou „zelenou oblast“, která zahrnovala území až po město Konya a hraničila s francouzskou sférou.¹⁰³ Navíc území okolo Smyrny se mělo dostat též do rukou Itálie, jako jejich sféra vlivu. Tímto mělo být fakticky celé Turecko rozparcelováno a postaveno pod kontrolu dohodových států.

Dalším faktorem ve válce na Blízkém východě byl bezpochyby Sionismus. Mezinárodní sionistické hnutí usilovalo a získal své dva tisíce let ztracené domoviny. Právě pragmatická spolupráce s Brity jim ji měla zajistit. Z počátku války se nejednalo z hlediska britské vlády o lákavou nabídku, ale postupné válečné strádání je přimělo o dané věci přemýšlet. Sionistické organizace působící v Británii postupně začaly mít nemalý vliv na zahraniční politiku země, respektive britská vláda začala reflektovat jejich požadavky na území v Palestině. Řada významných politiků navíc přímo sympatizovala s návratem Židů do jejich vlasti. Byl zde i strategický prvek, kdy například tlumočnick britského velvyslanectví v Cařihradu tvrdil britské

⁹⁹ FITZGERALD, Peter, Edward, *France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, December 1994, pp. 697-725.

¹⁰⁰ ANDREW, C. M. – KANYA-FORSTNER, A. S.; *The French Colonial Party and French Colonial War Aims, 1914-1918*, in *The Historical Journal*, Vol. 17, No. 1, Mar., 1974, s. 79-106.

¹⁰¹ DURMAN, *Dějiny diplomacie III., Praha 1967*, s. 64–66.

¹⁰² GOMBÁR, s. 391.

¹⁰³ *Sykes-Picot agreement*, 16. 5. 1916; United Nations Information System on the Question of Palestine. Dostupné z: <http://unispal.un.org>. [cit. 2021-02-25].

vládě, že „budeme-li schopni nabídnout Židům dohodu o Palestině, můžeme s nimi dojednat stažení jejich podpory mladoturecké vládě, která se pak automaticky zhroutí“.¹⁰⁴ To se však ukázalo jako neopodstatněné tvrzení.

Po nástupu Lloyda George se postoj k sionismu obecně změnil. Samotný premiér dospěl k názoru, že by Velká Británie měla podporovat židovský nacionalismus v poválečném Blízkém východě. Britská vláda uvažovala chladnou logikou. V roce 1916 nebylo vůbec jisté, že Dohoda zvítězí, takže bylo lepší mít přátel více než méně. Nebylo třeba spěchat s planými sliby, ale bylo třeba udržet sympatie jak Židů, tak i Arabů. Se vstřícným krokem přišel baron Lionel Rothschild, který předložil britské vládě návrh, jenž se stal konceptem deklarace britské vlády o sympatiích k sionistickému hnutí a jeho aspiracích na území Palestiny.¹⁰⁵ Vládní verze prohlášení, přepracovaná zvláště lordem Balfourem (vešla do dějin jako Balfourova deklarace), říká: „*Vláda Jeho Veličenstva pohlíží příznivě na zřízení národního domova pro židovský lid v Palestině a použije svého nejlepšího přičinění, aby dosáhla tohoto cíle*“.¹⁰⁶ Podpora britské vlády byla vyslovena za předpokladu respektování práv původních nežidovských obyvatel země. Podobně jako v MacMahonově korespondenci k Husajnovi ani Balfourova deklarace nebyla něčím úplně konkrétním. O Palestině se sice hovořilo, ale její jasné hraniční vymezení nepřicházelo, proto se byla nucena britská vláda do budoucna chovat k této dohodě pouze velmi vlažně. Její formulace jsou pouze vágní a neurčité.

Událostí, která úplně změnila strategickou mapu světa, byla bolševická revoluce v Petrohradě. De facto se rozpadla dosavadní jednota tří hlavních dohodových spojenců a s ní i ruské aspirace na území po Turecké říši. Největším problémem z hlediska tajných dohod bylo jejich vyzrazení bolševiky.¹⁰⁷ Zvláště vyzrazení Sykes-Picotovy dohody a její předání západním novinářům vzbudilo značné nevole jak ze strany Arabů, tak i Židů. Obě dohody šly proti sobě a územně se nemohlo jednat o rozdílnější projekty, nadto jim byla postavena dohoda, která říkala, že vlastně nic za pomoc zemím Dohody nedostanou, že si všechna území „rozebere“ Británie a Francie.

Britský postoj k událostem a protichůdné sliby je možno v intencích války pochopit. Britská vláda se pouze pokoušela zvýšit své šance na konečné vítězství tím, že bude vydávat sliby na všechny strany, i když jejich plnění potom bylo ne vždy ideální. Nejdříve bylo zkrátka

¹⁰⁴ SANDERS, R., *The High Walls of Jerusalem: A History of the Balfour Declaration and the Birth of the British Mandate for Palestine*, New York 1983, s. 334.

¹⁰⁵ DURMAN, *Dějiny*, s. 64–66.

¹⁰⁶ HUREWITZ, s. 25–26.

¹⁰⁷ GOMBÁR, s. 391.

potřeba válku vyhrát, Británie totiž nevedla válku kvůli tomu, aby Husajnovi vybojovala vlastní království nebo prosadila právo Židů na jejich dva tisíce let starou domovinu. Na Blízkém východě chtěla především prosadit svoje právo, a když si uvědomila strategický význam území, tak ho zkrátka chtěla připojit ke svému impériu.¹⁰⁸ Těžko se za tím bude hledat něco víc než pouhý pragmatismus jednání, který později zapříčinil, že vítězným projektem se stala Sykes-Picotova dohoda, byť ne v úplných hranicích dojednaných v roce 1916.

¹⁰⁸ HASAN, Samee-ul, *The Great War of 1914-1919 and the Middle East*, in: Pakistan Horizon, Vol. 63, No. 4 October 2010, pp. 25–31.

2 Konec války a nové uspořádání

Ještě před posledním výstřelem na polích západní fronty začalo vyjednávání o konci války na Bosporu. Mladoturecké panství nad Osmanskou říší se hroutilo. Bulharsko na Balkáně uzavřelo příměří už 30. září. Pro osmanskou vládu už nebylo možné dále klást odpor, protože z vojenského hlediska země už nemohla snést další porážky. Na všech frontách se nacházela v rozsáhlé defenzivě a její armáda byla v rozkladu. Mladoturecká vláda podala pod dojmem špatných zpráv demisi a její zbývající představitel Talat Paša uprchl. V hlavním městě panoval takový zmatek, že sultánovi trvalo celých šest dní, než našel nového premiéra, jemuž mohl důvěřovat.¹⁰⁹ Bylo třeba požádat dohodové politiky o příměří.

Samotné rozhovory o příměří začaly na palubě lodi *Agamemnon*, která kotvila v přístavu Mudros na ostrově Lemnos, a byla součástí neúspěšného britského plánu na obsazení Konstantinopole v roce 1915. Osmanská delegace zastupovala sultána Mehmeda VI., který nastoupil na trůn po svém bratrovi velmi krátce před faktickým koncem války. Vedl jí Husajn Rauf, mladý námořní hrdina a nový ministr námořnictva.¹¹⁰ Za západní spojence jednal admirál Arthur Gough-Calthorpe, který měl před sebou velmi delikátní úkol. Musel sladit vlastní představy s požadavky anglo-indické skupiny v Londýně a s nároky zastánců tvrdého postupu vůči Turecku z Paříže a Říma.¹¹¹ Podmínky nakonec nebyly tak tvrdé, jak turečtí vyjednávači čekali. Z faktických ztrát území se v podstatě všechny z nich už nacházely v rukou nepřátel a jejich další držba se tedy neočekávala. V tomto bodě se jednalo o arabské provincie říše. Úžiny se měly otevřít a pevnosti, které je střežily, měly obsadit dohodové jednotky. Turecké jednotky na územích Sýrie, Palestiny, Mezopotámie a v arabských oblastech, se musely vzdát a nesměly projevovat žádné další nepřátelství.¹¹² V neposlední řadě mělo dojít k propuštění osob arménské národnosti a spojenečtí komisaři měli dohlížet na železnice a armádu, která měla být demobilizována, kromě jednotek nezbytných k zajištění pořádku. Velmi kontroverzním se ukázal být článek č. 7, podle kterého měly dohodové mocnosti právo vojensky okupovat jakékoli území říše za předpokladu, že pro ně bude vojensky nebezpečné.¹¹³ Francouzská delegace nebyla k jednání připuštěna, přestože turečtí vyjednávači původně mířili na soluňskou frontu, aby složili kapitulaci do rukou francouzského velitele. Šlo i o jistou britskou vendetu ve vztahu k Francouzům, u příměří s Bulharskem totiž nebyli zase britští vyjednávači. Britové byli

¹⁰⁹ PALMER, s. 253.

¹¹⁰ MACMILLAN, O., M., *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*, Praha 2004, s. 364.

¹¹¹ DYER, G., *The Turkish Armistice of 1918*, in., *Middle East Studies*, London 1972, s. 624-626.

¹¹² DURMAN, s. 47.

¹¹³ FROMKIN, s. 438-440.

neúprosní, kapitulace musela proběhnout zvláště pro ně, protože vynaložili největší prostředky na válku s Osmany. S francouzskou stranou se tedy vůbec o příměří nejednalo, protože si to Britové nepřáli. Protesty Paříže byly marné. „*Turecko se vzdalo teoreticky Dohodě, prakticky však Velké Británii.*“¹¹⁴ Je však fér poznamenat, že text mudroského příměří byl schválen Nejvyšší spojeneckou radou v Paříži 6. října 1918, tedy i za přítomnosti Francouzů a Italů. Turecký vyjednaváč měl mimořádně dobrý pocit z uzavřených jednání, dokonce když se vrátil do Istanbulu, prohlásil k jednomu novináři: „*Ujišťuji vás, že se v našem Istanbulu nevyloží jediný nepřítel.*“¹¹⁵ V listopadu 1918 byl Istanbul obsazen dohodovými vojsky.

Konečně je třeba přihlédnout k celkovému stavu zemí na konci Velké války. Staré evropské země se hroutily a dosud zažitá tradice procházela změnami. Původní státy Trojspolku se pomalu rozpadaly a rok 1918 pak přinesl jejich úplné zhroucení. Pro Německo skončila monarchistická cesta hned, jak bylo jasné, že Německá říše pod republikánskou vládou dostane lepší podmínky než císařské Německo. Císař Vilém byl tedy bez průtahů vyexpedován už 9. listopadu, dva dny před faktickým uzavřením příměří.¹¹⁶ Pro Německo to znamenalo faktický konec imperiálního snu o velké koloniální říši. Také bylo vyčerpáno, už dále nemohlo podporovat své spojence a posílat vojáky na vzdálené fronty. Pro území Blízkého východu znamenalo toto příměří fakticky úplný konec bojů, a co je důležitější, konec britsko-německého soupeření v oblasti. Samotný Vilém II. byl největším podporovatelem expanze právě na území Blízkého východu.¹¹⁷ Jeho blízké vztahy s tureckou vládou, podpořené několika osobními návštěvami na tureckém území, manifestují jeho enormní zájem o budoucí využití blízkovýchodních zdrojů a území pro německé zájmy. Tento proces s jeho detronizací skončil.

Rakousko-Uhersko se ke konci války nacházelo ve faktickém rozkladu. Jeho nový, mladý císař Karel byl neschopný vyřešit národnostní problémy a stát se držel ve válce pouze po boku Německa. Císař Karel abdikoval 12. listopadu a ukončil tak život Rakousko-uherské monarchie.¹¹⁸ Mnohé nástupnické státy už vyhlásily samostatnost a budoucí vyhlídky pro Rakousko nebyly úplně příznivé. Velká říše se změnila v malý stát, nadto ještě poražený malý stát. Rakousko-uherské aktivity na Blízkém východě, zejména mise profesora Aloise Musila, který měl pro vládu zajistit větší podporu Arabů proti dohodovým mocnostem, tímto končí. Jejich zájem spočíval v prosazení říšského vlivu na obchodní společnosti v Osmanské říši,

¹¹⁴ DURMAN, s. 47.

¹¹⁵ MACMILLAN, s. 365.

¹¹⁶ JOHNSON, P., *Dějiny 20. století*, Praha 2008.

¹¹⁷ ANDRIESSEN, s. 579–584.

¹¹⁸ HART, s. 487–489.

přestože fakticky Rakousku o ovládnutí blízkovýchodního území nešlo. K těmto aktivitám přispíval i císař Karel, jehož první a zároveň poslední návštěva v Istanbulu je datována do léta roku 1918.¹¹⁹ Nicméně po pádu říše se nástupnické státy už aktivně nezajímaly o blízkovýchodní území, tudíž je nutno je z budoucího jednání vyškrtnout.

Osmané měli po příměří jiné starosti než snažit se o udržení všech předválečných území. Vláda byla v rozkladu a většinu země okupovaly vojenské jednotky donedávna nepřátelských států. Turecká diplomacie pak neměla sebemenší sílu prosadit se ve vzdálených územích, země byla vojensky zdecimovaná a její zdroje povážlivě zničeny. Po přerušení německých dodávek nebyla ani šance, že by mohlo budoucí Turecko nějak zasáhnout do budoucího rozdělení světa. Fakticky byl jeho budoucí osud vložen do rukou dohodových mocností.¹²⁰

Z těchto mocností alespoň teoreticky nejvíc získala Británie, což nebyla náhoda. V roce 1916 se zhroutila slabá Asquithova vláda a utvořila se koalice Lloyda George, čímž se dostali k moci „imperialisté z Balliol College“: lord Curzon a zvláště lord Alfred Milner a členové „školy“, kterou zorganizoval v jižní Africe. Ministerská rada okamžitě ustanovila tzv. „výbor pro teritoriální otázky“, jehož úkolem bylo naplánovat rozdělení kořisti mezi Londýn a ostatní složky impéria.¹²¹ Dělení světa mezi Británií a její spojence mohlo být realizováno v roce 1918. Jenže už fakticky poslední britský krok ve válce na Blízkém východě přinesl budoucí spor o nejhodnotnější území v oblasti. Britská vojska obsadila Mosul v rozporu s budoucími představami Francie, která měla podle Sykes-Picotovy dohody na území právo.¹²² Po kapitulaci Turecka bylo třeba nově dobyté území spravovat a znovu rozdělit. Nutností bylo vytvořit fungující správu a vyplnit mocenské vakuum, nacházející se na území Blízkého východu po rozpadu Osmanské říše. Karty pro počátky mírových jednání byly rozdány, hra mohla začít.

2.1 Jednání velmocí o třetí straně

Pařížská mírová konference představuje předěl v dějinách světa a jeho geopolitickém rozdělení. Poražené národy byly vzhledem k podmínkám, podle kterých uzavřely příměří, optimistické. Hlavní roli hrály Spojené státy a čtrnáct bodů prezidenta Wilsona, ale každý z vedoucích politiků přispěl do mírových jednání něčím.¹²³ Lloyd George sítí kolonií a velkým válečným loďstvem, nadto byl podpořený značným osobním sebevědomím, Clemenceau zase francouzským patriotismem a strachem ze znovuvzkříšeného Německa, Wilson shovívavostí

¹¹⁹ FROMKIN, s. 487–489.

¹²⁰ PALMER, s. 255–273.

¹²¹ JOHNSON, s. 48.

¹²² Tamtéž, s. 48.

¹²³ MACMILLAN, s. 23–25.

Spojených států a přesvědčením, že americká cesta je ta nejlepší, a také poněkud znepokojivým zjištěním, že by si toho Evropané nemuseli všimnout.¹²⁴ Němci a s nimi ostatní státy Trojspolku si dobře spočítali, že přijatelných podmínek míru nejlépe dosáhnou, když se vydají na pospas Wilsonovu milosrdenství, proto žádali o příměří založeném na jeho čtrnácti bodech.¹²⁵ Vesměs se mělo jednat o stažení vojsk z okupovaných území, jakým byla třeba Belgie, dále pak omezení zbrojení a uznání autonomie některých národů, pro území Blízkého východu je důležitá zvláště autonomie netureckých národů, kterou jim měl Istanbul přiznat. Dá se mluvit o nezvládnuté diplomacii prezidenta Wilsona, protože evropské velmoci nebyly ochotny přijmout jeho čtrnáct bodů beze změny a poražené státy právě na jejich základě uzavřely příměří. Jisté nedorozumění bylo na mírové konferenci cítit už od počátku.

Britská a francouzská strategie pro jednání s poraženými národy byla zcela jiná. Zvláště pro Francii bylo Čtrnáct bodů prostě málo ve vztahu k poraženým.¹²⁶ Není se co divit. Německé válčiště se nacházelo hlavně ve Francii a její infrastruktura poblíž fronty byla zcela zničená, nemluvě o 1,364 milionu padlých.¹²⁷ Francie chtěla a potřebovala slabé Německo v sousedství svojí hranice. Samotná Společnost národů nebyla Francii a premiérovi Clamenceauovi proti srsti. Podle předběžných jednání měla dostat „zpátky“ Alsasko-Lotrinsko, ale hlavní byla bezpečnost, vzhledem k hrozbě budoucího útoku Německa. Ve vztahu ke koloniím byl jasný francouzský zájem o území Sýrie, dohodnutý už v Sykes-Picotově dohodě.

Problém byl vyzrazení dohody ruskými bolševiky, kteří se dostali k moci a hned uveřejnili veškeré tajné dohody carského Ruska a prozatímní vlády. Tento fakt, podpořen značnou lobby britských obchodních zájmů v Perském zálivu, přímo nabízel revizi hranic z dohody. Británie už učinila první kroky k revizi hned po válce, když obsadila Mosul a fakticky držela vojensky celou provincii v rukou.¹²⁸

Za tímto účelem přijel na první poválečné vyjednávání do Londýna premiér Clemenceau, ještě před zahájením mírové konference v Paříži. Jeho jednání s Lloydem Georgem vedla k vytvoření ústní dohody, podle které se Francie vzdávala nároku na Mosul výměnou za nic. Fakticky Clemenceau nic nezískal, jednalo se o velmi kontroverzní dohodu, nadto nesepsanou na papíru, ale pouze ústně potvrzenou. Po soukromém setkání obou premiérů

¹²⁴ MACMILLAN, s. 52.

¹²⁵ Tamtéž, s. 38.

¹²⁶ ANDRIESSEN, s. 583–585.

¹²⁷ K tomu počtu je třeba připojit 740 tisíc zmrzačených a 3 miliony zraněných. CLEMENCEAU, G., *Velikost a bída jednoho vítězství*, Praha 1930, s. 166.

¹²⁸ FROMKIN, s. 62.

se dochovala ze zápisků Lloyda George konverzace, kdy se Clemenceau ptá: „*Co byste chtěl od Francouzů?*“ premiér odpovídá: „*Chtěl bych Mosul připojený k Iráku a Palestině od Dan k Beerševě pod britskou kontrolou.*“¹²⁹ Clemenceau bez jakýchkoliv protestů souhlasil. Ve skutečnosti se nejednalo o dohodu přímo zavazující obě strany k nějaké akci. Dohoda to sice byla a francouzská strana se jí držela po celou dobu dalšího vyjednávání na Pařížské konferenci, ale záležitost se nepovažovala za uzavřenou. Prosincová návštěva francouzského premiéra v Londýně nic neměnila. Jednalo se jen o první kolo sporů o budoucí území Mezopotámie, zatím mimo mírovou konferenci. Ihned po této dohodě následoval proslov francouzského ministra zahraničí Stephena Pichona k poslanecké sněmovně, ve kterém prohlásil, že Francie „*hodlá trvat na svých historických právech v Levantě.*“¹³⁰

Bezprostředně před ní následovalo jednání v hotelu *Clarion*, které přineslo nástin budoucí jednací strategie Velké Británie. Jak Lloyd George, tak lord Arthur Balfour lavírovali mezi vlivem Spojených států a Francie, snažíce se získat co největší podíl na Blízkém východě. Jejich předpoklad vycházel z toho, že Wilsonovu koncepci pro budoucí sebeurčení Blízkého východu, popřípadě vybudování mandátů pod americkým vlivem (ochranou), stejně nepřijmou vysoké kruhy v americké politice a ve výsledku tak bude role USA v záležitostech Levanty marginální. Dalším předpokladem byl společný postup proti tajným dohodám, který by ve vztahu k Blízkému východu přímo oslaboval Francii. Britové totiž neustále jednali o zřízení arabského státu a z jejich iniciativy bylo jednání s Araby zahájeno, ale Francie s ničím takovým do budoucna zvláště na území Sýrie nepočítala.

Konference samotná začala 18. ledna 1919 projevem francouzského prezidenta Raymonda Poincarého v budově francouzského ministerstva zahraničí na pařížském nábreží *Quai d'Orsay*.¹³¹ Rozhodující postavení zde mělo pět vítězných velmocí, kterým sekundovaly ostatní národy a státy. Na budoucím postavení zemí Blízkého východu měly zájem hlavně Velká Británie, Francie a v menší míře Spojené státy. Poražené státy nebyly přizvány k jednání. Zástupci vítězných velmocí se scházeli skoro každý den, nejdříve s nimi byli jejich ministři zahraničí, popřípadě poradci, ale posléze se ukázalo, že jednání budou nejlépe pokračovat pouze mezi touto „velkou trojkou“.

Pro budoucí jednání byly důležité i osobní profily a fyzický a psychický stav, v němž se státníci nacházeli. Tato karta jednoznačně hrála pro Lloyda George.¹³² Jednak byl nejmladší ze

¹²⁹AL-JAF, pp. 73.

¹³⁰DURMAN, s. 62.

¹³¹GILBERT, M., *Dějiny dvacátého století*, Praha 2005, s. 370.

¹³²MACMILLAN, s. 36–44.

zúčastněných a v nejlepší kondici, dále se jednalo i vynikajícího řečníka, schopného klidně a nenásilně prosadit své argumenty. Pro Británii se tato karta ukázala jako zásadní. Naproti tomu „tygr Clemenceau“ byl už v pokročilém věku a jen nesnadno si zvykal na převahu mladšího britského kolegy. Wilson byl jen o šest let starší než Lloyd George, ale jeho zdravotní problémy limitovaly jeho schopnosti, ostatně krátce po mírovém kongresu měl tři po sobě jdoucí mrtvice, které ho fakticky připravily o úřad.¹³³

Plánem bylo mírovou smlouvu navrhnout v okruhu vítězných velmocí a nebrat ohledy na připomínky států Trojspolku. Co se týče rozlohy „kořisti“, hrálo bývalé osmanské území prim. V Evropě se tak velké územní změny očekávat nedaly, i když zde byla motivace zvrátit „dílo Bismarckovo“ a vytvořit podél řeky Rýna nezávislý stát, ale nakonec se tak nestalo.¹³⁴ Samozřejmě se jedná o územní změny z hlediska anektovaných území vítěznými velmocemi. Na oficiální pořad dne se území Blízkého východu dostalo krátce po zahájení konference. Konkrétně 30. ledna 1919 schválili vyslanci pěti velmocí, Francie, Británie, USA, Japonska a Itálie, rezoluci, která se stala základem významného 22. článku Statutu Společnosti národů.¹³⁵ Tato rezoluce přímo říkala, že arabský lid *„ještě není schopen samostatného státního života v obtížných podmínkách moderního světa“*, a proto musí být *„péče o něj svěřena vyspělejšími národům ve formě mandátů“*.¹³⁶ Mandátní území v tomto případě znamenalo jen jinou formu podrobení pro cílovou zemi.

Dne 6. února zazněl do mírových jednání i hlas z druhé strany, konkrétně arabský emír Fajsal, který byl doprovázen legendárním Thomasem Edwardem Lawrenceem. Ten zde sloužil jako částečný překladatel a rádce pro arabskou tříčlennou delegaci na kongresu. Jejich požadavkem bylo uznání nového státu na linii Alexandretta – Diyarbakır až po Indický oceán. Emír byl dokonce ochoten podpořit sionistické plány v Palestině, protože jeho hlavním zájmem bylo území mimo původní „svatou zemi“. Tento svůj názor podpořil smlouvou se sionistickým vůdcem Chajimem Weizmannem na počátku roku 1919. Na tuto dohodu navazuje jeho prohlášení, ve kterém říká, že: *„My Arabové, a obzvláště pak ti vzdělání mezi námi, pohlížíme s nejhlubšími sympatiemi na sionistické hnutí ... vřele vítáme Židy zpátky doma ... Pracujeme společně na reformovaném a novém Blízkém východě a naše hnutí doplňují jedno druhé. Naše hnutí jsou národní, nikoliv imperialistická. Je dost prostoru v Sýrii pro oba naše národy a*

¹³³ AMBROSIUS, E., L., *Woodrow Wilson's Health and the Treaty Fight, 1919-1920*, in: *The International History Review*, Vol. 9, No. 1, February 1987, pp. 73–84.

¹³⁴ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny diplomacie*, Praha 2008, s. 136–145.

¹³⁵ DURMAN, s. 66.

¹³⁶ Tamtéž, s. 66–67.

domnívám se, že ani jedna strana nemůže být úspěšná bez té druhé“.¹³⁷ Přísllovečným „háčkem“ tohoto ujednání bylo, že emír podmínil svou podporu židovskému přistěhovalectví pouze za podmínky, že bude mít v oblasti Sýrie vlastní stát.¹³⁸ K praktickým výsledkům tedy nedošlo.

Fajsal ihned ve své úvodní řeči prohlásil, že „*Arabové nechtějí zavírat dveře před civilizovanými národy, zároveň však nechtějí ztratit nic ze svobody, za kterou bojovali*“.¹³⁹ Zvláště Francii svým postojem nesmírně poškodil. Ta chtěla území Sýrie pro sebe, a proto pozvala na zasedání množství „svých“ Syřanů, kteří naopak svědčili v místních poměrech v její prospěch a přáli si mandátní správu pod francouzským vedením. Fajsal naopak jednal spíše ve svůj vlastní prospěch, či případně ten britský. Ano, přál si vlastní stát, ale jeho účast na konferenci byla v britských barvách a na britské přání. Problémem pro arabskou delegaci bylo, že ani jeden z jejích zástupců neměl zkušenost s jednáním s evropskými politiky, tudíž se jim ve vyjednáváních nepřikládalo značného významu. Nicméně tyto počínající spory mezi Británií a Francií kvůli Blízkému východu byly předmětem dalších intenzivních jednání na kongresu.

Poprvé byla celodenní diskuse kvůli oblastem Levanty na pořadu dne 20. března. Francouzské argumenty podpírala hlavně Sykes-Picotova dohoda, podle které měli právo na celou Syrskou oblast, tedy včetně Mosulu.¹⁴⁰ Naopak Britové, a zvláště vojenské křídlo, s touto dohodou nesouhlasili. Jejich argumentace zněla, že hlavně britské, australské a indické jednotky donesly prapor Dohody do hlavních blízkovýchodních měst a pomoc jejich spojenců se omezovala na marginální vojenské sbory. Tomuto postoji se vzhledem k proběhnuvším konfliktům na východě dalo rozumět. Británie tam opravdu nasadila většinu vojáků a hlavní fáze operací spočívala na ní a na vojácích z kolonií a dominií. Francie opět argumentovala tajnou dohodou, v reakci na níž Lloyd George prohlásil, že „*Velká Británie nechce se Sýrií nic mít*“, zároveň by však považoval obsazení Damašku francouzskými vojáky za jasné porušení smlouvy a akt nepřátelství.¹⁴¹

Konfliktu mezi hlavními západoevropskými velmocemi obratně využil americký prezident Wilson, který se nevzdával své myšlenky mandátu pod americkou kontrolou v oblasti. Jeho kalkulace byla prostá, Arabové si budou přát nezávislost, protože to bylo zřejmé už z Fajsalova projevu, ale jestli si budou muset zvolit mandátáře, tak si zvolí Spojené státy, už

¹³⁷ ČEJKA, Marek, *Izrael a Palestina: Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*, Brno 2005, s. 37.

¹³⁸ Tamtéž, s. 37.

¹³⁹ HUREWITZ, s. 50–60.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 52.

¹⁴¹ MACMILLAN, s. 363–369

kvůli jejich čtrnácti bodům a nekoloniální minulosti. Představa Wilsona o budoucím mandátním území na Blízkém východě byla, že mandátní mocnost „*musí být především rádcem, ale rádcem, jehož je nutno poslouchat, a nebude-li jeho rad uposlechnuto, pak může pokládat za nutné použití nátlaku*.“¹⁴² Tento prezidentův zamyšlený režim by byl určitě liberálnější, ale reálně neměl šanci na prosazení, protože kruhy v americkém senátu zkrátka neměly zájem o přívěšek v podobě Blízkého východu a jeho správu. V této době se USA přiklání spíše k britské politice, se kterou je ve větší shodě než s francouzskou.¹⁴³

Mandátní program se původně měl týkat celého bývalého území Osmanské říše, ale vyslanci nakonec dospěli k názoru, že pouze pro arabské provincie bude dostačující a turecký zbytek říše bude rozdělen podle jiného principu. Toto dělení započalo řeckým vyloděním ve Smyrně, která byla obsazena podle rozkazu premiéra Eleftheria Venizela. Ten si tuto okupaci vynutil díky jeho aktivní účasti na mírové konferenci.¹⁴⁴ Řekové se zde vylodili 15. května 1919, následování Italy, o dva dny později v provincii Antalya. Turecko se začalo parcelovat ještě před konečnou mírovou smlouvou. Ale na jakém principu? Řecké návrhy byly z hlediska historického vývoje a etnického složení obyvatelstva pochopitelné, navíc je potřeba přičíst značnou část Venizelovu diplomatickému umu, s nímž ohromil Lloyd George i celou britskou delegaci, která tyto řecké anexe podporovala.¹⁴⁵ Italské požadavky vycházely z jejich připojení k Sykes-Picotově smlouvě, ale jejich prosazení bylo složitější. Navíc proti těmto aktivitám stála v opozici britská delegace, podporovaná tou americkou. Pro Británii bylo bližší udržet vliv na celém území Malé Asie, kterou fakticky ovládala skrz probritskou vládu v Konstantinopoli a italské aktivity jí byly proti srsti.

V tomto momentu přišlo na řadu střetnutí mezi Wilsonovou podporou Británii a francouzským vlivem. Probritská vláda v Konstantinopoli totiž přímo ohrožovala americké zájmy a předpokládané budoucí mandáty na Blízkém východě. Lloyd George sice držel v ruce trumf v podobě vědomí, že americké kruhy prezidentovu politiku určitě nepodpoří, ale v současné chvíli ho nemohl vynést. V reakci na hrozbu podpory Francouzům tedy britský premiér couvl a navrhl americký mandát nad Konstantinopolí s přilehlým okolím plus mandát nad Arménií, která by zahrnovala i celý ruský Kavkaz a tamější naftové oblasti.¹⁴⁶ Podle jeho

¹⁴² MACMILLAN, s. 365–372.

¹⁴³ Tamtéž, s. 368.

¹⁴⁴ DURMAN, s. 64–67.

¹⁴⁵ MACMILLAN, s. 345–363.

¹⁴⁶ DURMAN, s. 65–69.

návrhu měla problém blízkovýchodních oblastí vyřešit americká komise, jejíž výsledky měly být vzhledem k budoucnosti o přidělení mandátů rozhodující.

Francii tento návrh přiměl k nepřičetnosti. Premiér Clemenceau i prezident Poincaré hlasitě protestovali proti této snaze vyčlenit Francii z dělení území po Turecké říši a zasahování Američanů do záležitostí Blízkého východu.¹⁴⁷ Británii zase obvinili z podněcování protifrancouzských nálad mezi obyvatelstvem v oblasti a bránění vstupu francouzských vojsk na území Sýrie.¹⁴⁸ Ta opět oponovala nasazením vojáků na bojištích ve válce a největšími válečnými těžkostmi na Blízkém východě. Lloyd George prohlašoval, že na půdě bývalé Osmanské říše bojovalo na půl milionu britských vojáků, kdežto ostatní spojenecké vlády „poslaly jen pár černých policajtů dohlédnout, abychom jim nevzali boží hrob“.¹⁴⁹ V přetrvávajících sporech odmítl jak britský, tak francouzský ministerský předseda účast na blízkovýchodní komisi, tudíž se v ní angažovala pouze americká delegace. Tento proces však mohl přinést ovoce až po určité době, tudíž byly zatím záležitosti Blízkého východu odloženy až do doby rozhodnutí, které mělo být na vládě Spojených států a výsledcích blízkovýchodní komise. Každopádně se tímto krokem vytvořilo vakuum v oblasti, protože o jejím budoucím postavení nebylo dosud rozhodnuto.

2.2 Mandátní území

Podle představ prezidenta Wilsona neměla být původně nepřátelská území přímo dělena mezi evropské mocnosti. Počítal s mírem, na kterém se územně neobohatí žádná koloniální mocnost na úkor poražených států. Jeho vizí byla spravedlivá Společnost národů, která by převzala díl odpovědnosti za mandátní území, dokud by ona území nebyla schopná rozumného státního vývoje po vzoru svobodných států.¹⁵⁰ Tento koncept však tvrdě narazil v Nejvyšší radě. Vítězné velmoci měly konkrétní zájmy na poražených státech v čele s Německou říší. Právě její africké kolonie se staly zajímavými pro řadu francouzských a ostatně i britských vyjednávačů, kteří cílili na Togo, Kamerun, stejně jako zrušení německých výsad v Maroku, čímž by se tato země dostala plně do sféry Francie. Británie zase stála o zbytek německých území v Africe. Tím by vyplnila mezeru a přetrnula by Afriku od Kapského města po Káhiru.¹⁵¹ Itálie a Japonsko měly též vlastní zájmy v koloniální oblasti v Africe, respektive v Číně.

¹⁴⁷ TAUBER, Elizer, *The Formation of Modern Iraq and Syria*, London 1995, s. 81–86.

¹⁴⁸ PŘEBINA, *Sýrie*, s. 87–91.

¹⁴⁹ MEDLICOTT, N., W., *British Foreign Policy since Versailles*, London 1940, s. 48.

¹⁵⁰ MACMILLAN, s. 111–115.

¹⁵¹ Vize se jmenovala *Cape to Cairo*.

Wilsonovská politika ale s ničím takovým nepočítala. Přímo odmítala nové anexe území. Mandát měl být podle ní pouze svěřeným územím Společnosti národů, které by mohla přímo společnost spravovat, nebo ho udělit nějakému státu, po jistou dobu. Právě délka mandátu by závisela na pokroku území, ale bylo přímo zakázáno ho pod touto záminkou vytěžovat či jiným způsobem znehodnocovat místní zdroje. Velmoc pověřená Společností národů ke správě mandátu měla být pouze jakýmsi správcem území. Vlastně se jedná o myšlenku, že „*silní budou chránit slabé*“.¹⁵²

V otázce mandátů nebyla britská reprezentace zajedno. Jedni poukazovali na výhody přímého připojení území k impériu, kdežto druzí podporovali myšlenku svěřených mandátních území. V tomto smyslu se vyjádřil jihoafrický státník Jan Christiaan Smuts. Věřil v ideu silné Společnosti národů, která by nad těmito územími držela ochrannou ruku.¹⁵³ Británie by v této společnosti měla hrát rozhodující úlohu, stejně jako v mandátech, protože měla největší zkušenost se správou různých území po celém světě. Podle jeho názoru nemají „*Národy ponechané na holičkách po rozpadu Ruska, Rakouska a Turecka žádné politické zkušenosti, většinou jsou bez ekonomických prostředků a budou vyžadovat značnou dávku opatrovnictví, aby dosáhly ekonomické a politické nezávislosti*“.¹⁵⁴ Naproti tomu obyvatelé Afriky a německých kolonií v Oceánii nebudou pravděpodobně nikdy schopni úplné ekonomické a politické nezávislosti. Na Blízkém a Středním východě bude tento proces trvat nepoměrně déle než v Evropě. Podobného názoru byl i lord Cecil, který viděl příležitost v proniknutí do dalších koloniálních oblastí pro britský obchod.

Francouzští státníci byli obecně k myšlence mandátů nepřátelští. Jejich postoj byl determinován počtem obyvatel Francie, který byl menší v poměru k Německu. Tento nepoměr však docela dobře vyrovnávala silná francouzská koloniální říše, kdy tito „vzdálení bratřanci“ Francouzů vyrovnali německou lidskou převahu.¹⁵⁵ Mandátní území totiž přímo zapovíдалo rekrutovat domorodé vojáky do koloniálních armád, tudíž by Francie přišla o značný podíl svého vojenského potenciálu. Je třeba si uvědomit, že i tento problém byl hlavně ze strachu z budoucího vývoje Německa.

Britský a americký postoj k tomuto problému byl vcelku jasný. USA nechtěly participovat na mandátech, tudíž pro ně tento problém byl vzdálený a ani pro Británii nehrály možné posily z mandátních území důležitou roli, vzhledem k dostatečnosti lidských zdrojů.

¹⁵² MACMILLAN, s. 111–119.

¹⁵³ GEORGE, Lloyd, David, *The Truth About the Peace Treaties*, London 1938, s. 622–625.

¹⁵⁴ MACMILLAN, s. 112.

¹⁵⁵ FROMKIN, s. 383–402.

Navíc zde byla i hrozba německého postoje k bývalým koloniím. Německá koloniální armáda verbovaná z místních lidských zdrojů totiž sloužila především k agresi vůči ostatním koloniím a panoval zde názor, že by se Francie mohla v budoucnu zachovat podobně.¹⁵⁶ Nakonec se prosadil kompromisní návrh, který sice dovoloval Francii verbovat domorodé vojáky v mandátních územích, ale tito vojáci nesměli být využiti na agresi vůči jiným zemím.¹⁵⁷

V otázce anexí byl na konferenci obecně problém. Wilson rozhodně nehodlal přijmout žádné připojení cizího území z důvodu diskreditace Společnosti národů hned od počátku jejího fungování.¹⁵⁸ Lloyd George by i přijmul pouze mandátní území, ale většina britských dominií byla proti. Austrálie, stejně jako Jižní Afrika neměly zájem o nestálá mandátní území, na kterých budou muset vydržovat za vlastní prostředky vojenské jednotky. Jan Smuts tedy vypracoval návrh, který byl do budoucna základem mandátních smluv. Ten počítal se třemi typy mandátů. Mandát typu A by zahrnoval zejména státní útvary na území Blízkého východu, které si byly schopny téměř vládnout samy, ale v praxi by jim vládla pověřená mocnost do doby, než dosáhnou úplné nezávislosti.¹⁵⁹ K mandátnímu území typu B se řadila většina bývalých německých afrických kolonií. V jejich případě státoprávní rozvoj nedosáhl takového stupně vývoje, tudíž bylo s nezávislostí počítáno v rámci delšího časového období a spravoval by je zplnomocněný stát. K mandátnímu území typu C se řadí například Německá jihozápadní Afrika, o kterou měla eminentní zájem právě Jihoafrická unie.¹⁶⁰ Tento typ mandátu nezávislost nepředpokládal, případně až v daleké budoucnosti. Zplnomocněný stát by zde vládl jako by spravoval vlastního území, byť by měl některá omezení například na prodej zbraní atd.¹⁶¹

Tento návrh opět přinesl další spory s Američany. Těm totiž nedocházelo, že koloniální mocnosti si území po poražených státech rozdělily už ve válce, tudíž jsou tyto spory spíše snahou zalíbit se Wilsonovi a jeho ideálům. Po mnoha neshodách nakonec došlo k odložení sporů s mandáty, které se měly vyřešit, až když bude Společnost národů pevně ustanovena. V praxi se ovšem nic takového nekonalo. Krátce po vyřešení problémů s Německem došlo ke schůzce Lloyda George, Wilsona, Clemenceaua a italského premiéra Vittoria Emanuela Orlanda. Tito státníci se 7. května 1919 dohodli na konečném rozdělení mandátů.¹⁶²

¹⁵⁶ DURMAN, s. 66–68.

¹⁵⁷ MACMILLAN, s. 113.

¹⁵⁸ HUREWITZ, s. 41–43.

¹⁵⁹ CIMALA, Petr, *Jak a proč vznikl mandátní systém typu A Společnosti národů?*, in: *Studia historica Brunensia* 2010, roč. 57, č. 1, s. 99–100.

¹⁶⁰ VALKOUN, Jaroslav, *Na cestě k Westminsterскому statutu: Velká Británie, dominia a proměna Britského impéria v letech 1907-1931*, Praha 2015, s. 105.

¹⁶¹ CIMALA, s. 101–103.

¹⁶² MACMILLAN, s. 116–119.

2.3 Obrat v britské politice

V Istanbulu, který leží přes 2700 kilometrů daleko od konference, mezitím vládla agónie. Místní vláda věrná sultánovi byla velmi slabá a čekala na rozhodnutí mocností o budoucím rozsahu svých pravomocí. Zatímco spojenecké vlády vyslaly své úředníky na turecké území už s koncem války, samotní Turci už nebyli páni ani ve svém hlavním městě.¹⁶³ To bylo formálně okupováno až od roku 1920, ale ve skutečnosti už od konce války. Řecká armáda se nacházela ve Smyrně, Francouzi postupovali směrem na Ikonium a Britové ovládali prakticky všechna území Blízkého východu. Právě jejich postoj byl pro budoucnost Osmanské říše rozhodující.

Ostatně antipatie vedoucích britských orgánů determinovala jejich politiku vůči Turecku. Například lord Curzon, známý svojí nenávistí k Turkům, prohlásil, že „*je čas zbavit se tohoto rakovinného nádoru, který otrávil život v Evropě*“.¹⁶⁴ Většina kabinetu tento názor zastávala také. Lloyd George to viděl stejně, i on zastupoval protitureckou stranu. „*Celé toto období je poznamenáno špatným vládnutím, útlakem, korupcí, masakry, jež v historii východního světa nemá obdoby*“.¹⁶⁵

V britské politice vyvstala otázka, čím se nahradí Osmanská říše v tomto prostoru. Přímo se nabízel řecký projekt na obnovu Byzantské říše, ale Řecko na něj nemělo sílu a Británie sama neměla vůli osobně vládnout v Anatolii.¹⁶⁶ Jistě však měla mnoho zájmů v tomto regionu. Rozhodně si přála uchovat v bezpečí svoji námořní cestu do Indie a z jejího pohledu by také bylo dobře, aby průlivy Bospor a Dardanely byly dále nepřístupné pro nepřátelská loďstva. Dalším prvkem začala být mosulská ropa, která sice ještě nehrála dominantní roli ve spotřebě impéria, ale její množství bylo velmi lákavé. Tyto strategické cíle zase stály Británii za to, aby ke správě záležitostí na území Osmanské říše nepustila žádnou jinou velmoc, a zvláště Francii, se kterou ostatně většinu dějin bojovala o nadvládu v prostoru i v koloniích.

Strach z francouzského vlivu byl rozhodující pro budoucí britskou politiku v oblasti. Hlavní britský strůjce britské blízkovýchodní politiky a státní sekretář zahraničí lord Curzon jednou prohlásil: „*Mám značné obavy, že Francie je velmoc, která nám v budoucnosti přinese největší problémy*“.¹⁶⁷ Ze strany Francie panovala podobná nedůvěřivost ve vztahu k Británii.

¹⁶³ PALMER, s. 265–273.

¹⁶⁴ MACMILLAN, s. 369.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 369–378.

¹⁶⁶ FROMKIN, s. 540–556.

¹⁶⁷ DURMAN, s. 74–79.

Francie se bála, že bude vyřazena z dělení Blízkého východu, ale Clemenceau byl ochoten ke kompromisům, protože nutně potřeboval britskou podporu na kontinentě.

Konečně, na Blízkém východě se nenacházel jen turecký a arabský národ. Jedná se o množství národů, se kterými měli účastníci mírové konference své plány. O arabských provinciích už nebyla diskuse, ty měly jasně připadnout mocnostem, ale co se zbytkem území? Konkrétně se jednalo o Smyrnu, která byla v řeckém držení, sféry vlivu Francie a Itálie na jižním pobřeží Turecka a Úžiny. Specifickou otázkou tvořilo arménské území. Za války zažil arménský národ genocidu, i když Turci se tomuto názvu sveřepě brání dodnes.¹⁶⁸ Arménský národ jako takový žil ještě před válkou na obou stranách rusko-turecké hranice, ale obecně se dá konstatovat, že pod nábožensky bližšími Rusy se jim žilo lépe.¹⁶⁹ Podle britského návrhu měl vzniknout nový arménský stát. Patrně se mělo jednat o mandátní území nějakého silnějšího státu, který by Arménům poskytl ochranu před Rusy na jedné straně a Turky na straně druhé. Pravděpodobně šlo o Británii, ale pro ni by to znamenalo další přítěž, kterou si už nemohla ve vztahu k Blízkému východu dovolit. Na Pařížské mírové konferenci sice byly stále hrůzy, kterých se Turci dopustili, velmi živé, ale zkrátka nebyla vůle ani síla bránit Armény do budoucna. Jejich tragédie spočívá jak v jejich poloze, tak v nestálém ukotvení z hlediska nacionalismu. „*Kdo si dnes vzpomene na nějaké Armény*.“¹⁷⁰

Přímo k arménskému území by přiléhal svobodný Kurdistan, postavený také jako mandátní území některé z mocností. U Kurdů bylo problémem geografické zakotvení. Jejich obyvatelstvo se nachází na velmi rozsáhlé ploše Blízkého východu a jenom vytyčení hranic by představovalo problém, který nebyl v souladu s cíli mocností.¹⁷¹ I když by nový stát vznikl pravděpodobně jen v turecké části, tak by to způsobilo nové problémy, proto nebyl Kurdistan nakonec ustaven. Ostatně tento národnostní problém trvá ve vztahu ke Kurdům dodnes.

Britský vztah k Blízkému východu byl na počátku roku 1919 determinován zvláště ekonomickými obtížemi, které toto území přinášelo Impériu. Sama Británie byla po válce v těžké ekonomické situaci a nedostávalo se jí prostředků na udržení armády, která byla umístěna od Basry až po Konstantinopol.¹⁷² Téměř milion mužů ve zbrani udržovalo pořádek na ohromné ploše a tento stav znamenal pouze náklady navíc. Po zjištění této tíživé situace,

¹⁶⁸ SLAVÍK, Jakub, *Vyvražďování Arménů začalo před 105 lety, během první moderní genocidy zemřelo přes 1,5 milionu lidí*, Praha 2020, dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3083123-vyvrazdovani-armenu-zacalo-pred-105-lety-behem-prvni-moderni-genocidy-zemrelo-pres-15> [cit. 2021-17-01].

¹⁶⁹ DURMAN, s. 74–76.

¹⁷⁰ Hitlerova cynická poznámka o pár let později.

¹⁷¹ MACMILLAN, s. 363–376.

¹⁷² FROMKIN, s. 58–61.

navrhl Lloyd George dohodu s Francií, která by znamenala přesunutí nákladů za správu Sýrie právě na Clemenceaua a jeho vládu.¹⁷³

Bylo třeba vyřešit syrský problém, který do jisté míry určoval chování velmocí po dobu celé konference. Problémem v britsko-francouzském jednání byla americká King-Craneova komise, která se v první polovině roku 1919 nacházela na blízkovýchodním území.¹⁷⁴ Její výsledky nebyly pro americkou stranu potěšením, naopak se zdálo, že na Blízkém východě se blíží další nepokoje vyvolané nacionalismem. Komise zjistila, že v Damašku vůbec nestáli o zřízení vazalského státu s ochranou Spojených států či Británie.¹⁷⁵ Ještě více je strašila hrozba Francie, která byla reálná vzhledem k jejím historickým nárokům. Syrští představitelé stáli o zřízení nezávislého království Sýrie. V otázkách pro mírovou konferenci navíc nebylo jasné, jaké území vlastně požadují pro zřízení nového státu. Mělo by se jednat o stát Arabů? Či na principu Velké Sýrie, tzn. od Sinaje po Alexandrettu? Pouze území dnešního Libanonu se vysloвило pro budoucí francouzský mandát. V červnu 1919 byly tyto výsledky už známy mírové konferenci. Na jejich základě došlo k dalšímu obratu britské politiky ve prospěch ještě větší spolupráce s Francií v oblasti Blízkého východu.¹⁷⁶

Změna britského kurzu byla vzhledem k událostem načasována velmi dobře. Právě totiž vrcholilo jednání s Německem o jeho vlastní mírové smlouvě, která se dočkala konečného podepsání 28. června 1919.¹⁷⁷ Prezident Wilson vzápětí odcestoval do Spojených států za účelem ratifikace mírové smlouvy a dojednání podpory pro mandátní program Společnosti národů. Ukázalo se, že americký senát není nakloněn prezidentově blízkovýchodní politice a že mnohem bližší je mu americký izolacionismus. Pro velký odpor ve své vlastní zemi prezident nakonec čelil chmurné realitě. Do Paříže musel vzkázat, že „*Senát je ostře proti tomu, aby i v budoucnu Spojené státy převzaly odpovědnost za pořádek v této oblasti*“.¹⁷⁸

2.4 Naftový spor o Mosul

Britská diplomacie byla sice ochotná se v otázce mosulské ropy dohodnout, ale nehodlala ustoupit ze svých možností na zisk. V době, kdy bylo USA fakticky vyřazeno z Blízkého východu, si konečně Clemenceau uvědomil, jak snadno se vzdal Mosulu, který byl mimořádně bohatý na ropu. Konečně sama Británie ji potřebovala. V tomto případě se nedalo argumentovat

¹⁷³ MACMILLAN, s. 376–403.

¹⁷⁴ PŘEBINA, *Sýrie*, s. 87–91.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 87–91.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 88–91.

¹⁷⁷ KERSHAW, Ian, *Do pekel a zpět: Evropa 1914–1949*, Praha 2017, s. 205.

¹⁷⁸ Supreme Economic Council: First Meeting of First Session Held at the Ministry of Commerce on the 17th February, [cit. 2021-01-30]. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv10/d1>

žádným dřívějším dělením provincií v rámci Osmanské říše ani geopolitickým rozdělením. Mosul sice původně patřil k provinciím Velké Sýrie, ale jeho držba byla zkrátka v rukou Britů, kteří si přáli připojit jeho území k Mezopotámii.¹⁷⁹

Navíc bylo jasné, že palivem budoucnosti bude ropa. Automobilový průmysl, tanky, letadla a lodě, to všechno fungovalo na základě ropy. Kontrola ropných rafinérií se ukázala stejně důležitou jako držba dalších strategických surovin, možná i důležitější. Jak tvrdil lord Curzon, „*věc spojenců plula k vítězství na vlně ropy*“.¹⁸⁰ Právě Mosul se v tomto období stal mimořádně strategickým, dokonce britské námořnictvo ani nečekalo na další průzkumy a v roce 1919 vydalo prohlášení, že místní ropné zásoby jsou největší na světě.¹⁸¹ V okolí Lloyda George bylo prohlašováno, že se Británie nesmí vzdát místních ropných polí, která jsou pro ni životně důležitá a že musí ovládnout dostatečně široké území kolem Mosulu, aby v případě války nedošlo k jejich napadení. V tomto bodě jednání bylo zřejmé, že Clemenceau zcela nechápal důležitost ropy až do letních měsíců roku 1919. On sám byl spíše z „uhelné generace“, proto mu význam ropy jako paliva budoucnosti moc neříkal. Svého času dokonce prohlásil: „*Když potřebuji nějaký petrolej, tak si ho jdu koupit do koloniálu*“.¹⁸²

Mezopotámskou naftu řešila dohoda mezi lordem Walterem Longem, který jednal za britskou stranu, a francouzským senátorem Henry Bérengerem. Tato smlouva z dubna roku 1919 se netýkala pouze území Mezopotámie, ale obsahovala i další na ropu bohatá blízkovýchodní území. Dohoda sice předávala území Mosulu pod správu Británie, ale zdroje z místních nalezišť rozdělovala v poměru 70/20 v neprospěch Francie. Těch zbývajících 10 % bylo ponecháno pro místní zájmy a rozvoj území, což v praxi znamenalo další podíl pro Brity.¹⁸³

Jednalo se též o ochranu před rozrůstajícím se americkým naftovým trhem, kterému nechyběl kapitál ani potřebné zdroje k získání koncesí na těžbu ropy na Blízkém východě. Navíc obecné informace té doby naznačovaly, že ve Spojených státech nejsou velké zásoby této suroviny, což se později ukázalo jako mylné. „*Jak tvrdí naši geologové, není ve Spojených státech zásob petroleje na více než 20 až 30 let*“,¹⁸⁴ říkal britský ministr vnitra Edward Shortt. Nicméně tímto krokem si Británie a Francie pojistila výlučnou těžbu v okolí Mosulu a na

¹⁷⁹ DURMAN, s. 74–94.

¹⁸⁰ MACMILLAN, s. 389.

¹⁸¹ DURMAN, s. 74–79.

¹⁸² Tamtéž, s. 390.

¹⁸³ FIELDHOUSE, s. 72.

¹⁸⁴ FANNING, L., *American Oil Operations Abroad*, New York 1947, s. 22.

dalších ropných nalezištích. V účinnost byla tato dohoda uvedena téměř okamžitě, když koloniální úřady zkrátka zamítly vstup amerických geologů na naleziště v roce 1919. Přednost dostali ti britští, kteří zastupovali společnosti *Royal Dutch Shell* a *Ango-perskou naftovou společností*.¹⁸⁵

Konečně musela být stanovena trasa budoucího potrubí ke Středozemnímu moři, což bylo zase v moci Francie a do jisté míry to formovalo i její vládu v Sýrii. Tudíž, Francie řekne ano britskému Mosulu, ale bude mít vlastní výnos z ropy na jeho území a jejím územím zase povede ropovod, ze kterého budou také profitovat francouzské zájmy. Tato diplomacie nakonec vyřadila na značnou dobu americký vliv v oblasti Blízkého východu. Mosul tedy v konečné podobě dohody z konce roku 1919 zůstal v britské sféře vlivu a postupně se začínalo vytvářet uskupení britských a francouzských blízkovýchodních území.

2.5 Britská Mezopotámie

V prosinci 1919 se konečně vyřešil problém budoucích hranic mezi Sýrií a budoucím Iráckým královstvím.¹⁸⁶ Velmoci si mezi sebou rozdělily území nehledě na fakt, že nacionalistické křídlo domácího obyvatelstva požadovalo nezávislé státy. Kupříkladu budoucí území Iráku nemohlo být více rozdělené. Fakticky se skládalo ze tří bývalých osmanských pašaliků.¹⁸⁷ Území okolo města Basra tvořilo nejjižnější pašalik a bylo nejvíce ovlivňováno britsko-indickými vlivy vzhledem k tomu, že přiléhá k Perskému zálivu. Následovalo hlavní město Bagdád, kde se zase projevovaly perské vlivy z Teheránu. Území Mosulu, který byl fakticky přiřknut k novému Iráku až v roce 1925, bylo zase dlouho svázáno spíše se Sýrií a Anatólií.¹⁸⁸ Z tohoto uskupení měl vzniknout nový mandát. Nikdo se neptal na náboženské problémy, geografické vlivy ani přání místních obyvatel. Jako Iráčan se neidentifikoval ani jediný z nich, zvláště v roce 1919. Ještě pozoruhodnější byl národnostní problém na území. Šlo zde najít starověké národy, jako byli třeba Asyřané, následovali Kurdové, Arabové a Peršané. Irácká identita zkrátka nebyla v oblasti ničím.

Fakticky zde vládl Arnold Wilson, který jako vysoký komisař Británie spravoval území Mezopotámie už března roku 1918. Šlo mu o to, aby Británie co nejrychleji prosadila nad tímto „státem“ zásady rozumné správy a systém podobný protektorátu, tedy zásadu přímé vlády ať už z Londýna nebo z Dillí. *„Průměrný Arab, na rozdíl od hrstky amatérských politiků*

¹⁸⁵ HUREWITZ, s. 75–77.

¹⁸⁶ PŘEBINA, *Sýrie*, s. 87–96.

¹⁸⁷ FONTANA, Guiditta, *Creating Nations and Establishing States: Ethno-Religious Heterogeneity and the British Creation of Iraq in 1919-23*, in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 1, January 2010, pp. 1–16.

¹⁸⁸ FIELDHOUSE, D., K., *Western Imperialism in the Middle East 1914-1958*, New York 2006, s. 68–70.

v Bagdádu, vidí budoucnost ve spravedlivém řízení a morálním pokroku pod záštitou Velké Británie.“¹⁸⁹ Tito „amatérští politikové“ stáli o úplnou nezávislost na Velké Británii a přiřazení ke společenství svobodných národů. Právě probuzený arabský nacionalismus, jež do jisté míry vytvořili právě Britové, nyní popouzel tyto lidi proti přímé britské vládě v Mezopotámii.

K Arnoldu Wilsonovi se dá poznamenat, že to byl typický koloniální úředník, který viděl budoucnost v imperialismu, tudíž mu bylo téma nezávislosti vzdálené. Kromě území Mezopotámie navíc kontroloval ještě Kurdistan, který byl po konci války též obsazen britskou armádou a jednalo se o fakticky autonomní stát. Podobně jako v případě Iráku uvažoval o jeho budoucnosti jako o protektorátu či přímé koloniální správě. Nutno ještě poznamenat, že tato epizodní kurdistánská autonomie nevydržela dlouho a britské jednotky ji vyřešily už v roce 1919.¹⁹⁰

Specifickým pro území Mezopotámie byl plán generála George MacDonogha, který představil nadřízeným ještě před konečným obsazením Mosulu v říjnu roku 1918.¹⁹¹ Navrhoval v něm, že by vzhledem ke slibům vydaným Arabům v Husajn-MacMahonově korespondenci bylo dobré, aby budoucímu státu vládl princ Abdalláh. Tento starší syn emíra Husajna a bratr budoucího krále Fajsala měl ovládat území od Mosulu po Perský záliv, ovšem pouze v pozici vládce závislého na Velké Británii. Tímto by Británie alespoň částečně splnila sliby dané Arabům.

Jeho nadřízení v Londýně však viděli řešení mezopotámského problému jinak. Hrála pro ně hlavně ekonomická výhodnost celého projektu. Pokud bude Británie vládnout v Mezopotámii přímo, bude ji to stát velké ekonomické prostředky, a ještě si proti sobě poštvou Arabové, kterým slíbila nezávislost.¹⁹² Ekonomicky výhodnější bude, když Londýn začne území řídit nepřímou na systému mandátu, kde budou Arabové mít jakýsi pocit větší nezávislosti a Británii to nemusí stát takové prostředky.¹⁹³ V tomto se Londýn přel s Indií. Indická vláda stála o to, že bude sama spravovat území Mezopotámie. Nakonec si Londýn prosadil svou a bylo rozhodnuto pro mandátní správu, i když původní plán Britů počítal spíše s vytvořením nové kolonie po indickém vzoru.

¹⁸⁹ PŘEBINDA, Petr, *Cesta k soudobému Iráku: Núrí as-Sacíd a dějiny irácké monarchie (1920-1958)*. Ostrava 2005, s. 34–40.

¹⁹⁰ ESKANDER, Saad, *Britain's Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918-1919*, in: *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol 27, No. 2, November 2000, pp. 139–163.

¹⁹¹ AL-JAF, pp. 76–85.

¹⁹² PŘEBINDA, *Irák*, s. 36–40.

¹⁹³ FIELDHOUSE, s. 70–73.

Mírová konference ještě stále běžela v plném proudu a smlouva pro poražené Turecko ještě nebyla hotová. Tento stav spolu s dalšími faktory probudil na Blízkém východě nacionalismus i u dosud tak klidných území, jako byl Egypt.¹⁹⁴ V Sýrii se také šířily nepokoje, ale to už byla starost Francouzů. Mezopotámie se ještě držela, ale i tam už bylo slyšet hlas o nezávislosti. Šlo primárně o nezávislost arabskou. Podle arabského vědomí nemělo vzniknout množství nových států, ale jeden, sjednocující všechny Arabů na blízkovýchodních územích. Británie stála na rozcestí, pokud chtěla zachovat klid ve svých koloniích v oblasti, a ještě získat nová mandátní území, musela jednat rychle.

¹⁹⁴ GOLDBERG, Ellis, *Peasants in Revolt – Egypt 1919*, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 24, No. 2, May 1992, pp. 261–275.

3 San Remo a následující události

Nová konference Nejvyšší válečné rady se konala za účasti premiéra Lloyda George, nového ministerského předsedy Francie Alexandre Milleranda, premiéra Italského království Francesca Nittiho a japonského velvyslance Matsui Keishirō. Oficiální jednání těchto představitelů probíhalo mezi 19. a 26. dubnem 1920 ve vile Devachan v italském městě San Remo. Bezprostředně jí předcházela konference v Londýně, která se konala mezi 12. únorem a 10. dubnem roku 1920.¹⁹⁵ Zde došlo hlavně k návrhu budoucí mírové smlouvy s Tureckem, ale i k dalším jednáním o budoucích koloniích a místních správách v regionu. Jedním z důvodů ke konferenci v San Remu byl francouzský požadavek na větší procento z příjmů z mezopotámské ropné oblasti. Britové očekávali uzavření této věci už v dohodě z předchozího roku, ale spletli se. Změna francouzské politiky, související se změnou na křesle premiéra, měla za následek Millerandův požadavek, aby obě velmoci měly rovný podíl na mezopotámské ropě.¹⁹⁶ Čtvrtinový podíl se mu nezdál férový, a tak se rozjelo další kolo vyjednávání o ropě, které mělo přímý vliv na hraniční dohody.

Jednání se zadrhávalo též na budoucí otázce o území Palestiny, kde francouzský premiér navrhoval vytvoření kondominia, jak bylo původně stanoveno v Sykes-Picotově smlouvě.¹⁹⁷ Palestina byla obecně velmi křehké téma ve vztahu Británie a Francie. Francouzský premiér stál o větší kontrolu v oblasti Palestiny či úplný návrat k Sykes-Picotově dohodě v hraničních záležitostech. Britští vyjednavací drželi sice všechny trumfy v ruce v podobě obsazeného území jejich armádou, ale samotná Británie si nemohla dovolit další spory s Francií.

Zvláštní problémy vyvolala syrská otázka. Takzvaný Syrský národní kongres, který zastupoval nejvíce nacionalistické křídlo v Sýrii, vyhlásil rezoluci o zřízení nezávislého syrského království v jeho přirozených hranicích.¹⁹⁸ Rezoluce přímo hlásala, že zřizuje Syrské arabské království „v přirozených hranicích od Sinaje k Tauru, od pouště k moři – bez protektorátu, mandátu, či jiné formy vměšování“.¹⁹⁹ Už jen tohle stačilo, aby proti sobě okamžitě popudil obě dohodové mocnosti. Francii přirozeně, Sýrie byla fakticky jejím protektorátem a nějaké povstání a nezávislost jí byly proti srsti. Přirozené hranice tzv. Velké Sýrie zahrnovaly i území Palestiny a Jordánska, na což se zase nelibě dívala Británie. Rezoluce navíc zřídila fakticky nezávislé království, tedy něco, co nemohlo být akceptováno ani jednou

¹⁹⁵ GRAHAM, M., *Guide to International Relations and Diplomacy*, Bloomsbury 2004, s. 198.

¹⁹⁶ HUREWITZ, s. 75–77.

¹⁹⁷ FIELDHOUSE, s. 58–63.

¹⁹⁸ PŘEBINA, *Sýrie*, s. 96–102.

¹⁹⁹ ABOUCHID, E., *Thirty years of Lebanon and Syria 1917–1947*, Beirut 1948, s. 25.

zúčastněnou stranou. Král Fajsal, který požadoval zřízení nezávislého království už na Pařížské konferenci, nakonec ustoupil nátlaku domácího křídla a přímo vyhlásil nepřátelství Francii a jejím požadavkům.²⁰⁰

Velmi znepokojivým se pro Británii stal i stav věcí v Mezopotámii. Místní politická reprezentace sice ještě nevyhrožovala povstáním, ale jedno z radikálních křídel vyhlásilo nezávislost na konferenci v Damašku, podobně jako Syřané. Jejich požadavkem bylo předat trůn Mezopotámie bratru nyní syrského krále Fajsala Abdalláhovi, jak navrhoval jeden z předchozích plánů na využití mezopotámského území.²⁰¹ Tito lidé sice neměli širokou podporu dalších osobností, ale už jen jejich čin vyvolal nebezpečné pnutí v místních vztazích.

Charakteristická pro konferenci je role amerického velvyslance Roberta Underwooda Johnsona, který se jí prakticky nemohl zúčastnit. Je zde vidět jasný postoj Spojených států k otázce Blízkého východu a krach Wilsonovy zahraničně-politické koncepce. Trpké konstatování amerického tisku, že „*reprezentant Spojených států seděl po dva dny na zahradě hotelu a četl noviny, zatímco Britové a Francouzi řešili nejdůležitější otázky Blízkého východu*“²⁰² je víc než výmluvné. Velvyslanec USA ani nesměl zasahovat do konečné podoby mírové smlouvy s poraženým Tureckem.

Konference nakonec vzhledem k mnoha otázkám trvala pouze jeden týden. V její závěrečné rezoluci bylo konečně dosaženo úpravy hranic mandátů Británie a Francie. Ropný problém mezi velmocemi byl vyřešen 75 % ve prospěch Británie. Podle této dohody, bude Francie dodávat svoji část ropy do Středomoří a vystaví v kooperaci s Brity ropovod. Zároveň akceptovala rozložení hranic z prosince roku 1918, kdy se Clemenceau vzdal území Mosul. Také bylo rozhodnuto, že Francie s konečnou platností získá do mandátu území Sýrie a Británie Mezopotámii a Palestinu. V Palestině se upřednostní vytvoření židovské domoviny, jak to Británie slibovala už v Balfourově deklaraci z roku 1917, ale rozhodně se nebude jednat o samostatný stát.²⁰³

Tato konference ukončila prozatímní dělení Osmanské říše. Osmanům samotným byly její výsledky předloženy až o pár měsíců později, tzn. v květnu roku 1920. Jejich říše fakticky přestala existovat. Mocnosti Dohody si ji rozdělily mezi sebe a Turkům měl zůstat pouze kus

²⁰⁰ TAUBER, Elizer, *The Formation of Modern Iraq and Syria*, London 1995, s. 289–299.

²⁰¹ PŘEBINA, Irák, s. 36–40.

²⁰² MOWRER, E., *The Nightmare of American Foreign Policy*, New York 1948, s. 51.

²⁰³ KARSH, Efraim, *The San Remo Conference 100 Years On: How the Jewish National Home Entered International Law*, in: *Mideast Security and Policy Studies*, No. 172, April 2020, pp. 1–32.

nezávislého území na severovýchodě Anatolie. Nadějí pro Turky byly jejich spory a sváry, kdy válečný hrdina Mustafa Kemal nerespektoval mírovou smlouvu a postupně si vynutil její revizi.

3.1 Irácké povstání a Sýrie

Konečné svěření mandátů nepřineslo takovou situaci, jakou by dohodové státy čekaly, naopak se v očích Arabů staly okupačními mocnostmi. Konference v San Remu byla v přímém rozporu s Husajn-MacMahonovou korespondencí. Arabové očekávali, že Britové jim přivedou nezávislost, místo toho však dostali mandátní správu, pod kterou zkrátka nechtěli žít. V Mezopotámii se začalo schylovat k otevřenému konfliktu a po vyhlášení nezávislosti Velké Sýrie začal ještě více eskalovat. Arabští nacionalisté celkem oprávněně požadovali odchod britských vojáků a sjednocení Mezopotámie se Sýrií. Jejich požadavek navazoval na britsko-francouzské prohlášení ze 7. listopadu 1918, které požadovalo: „*úplné a naprosté osvobození národů tak dlouho utlačovaných Turky a zřízení národních vlád a správ*“.²⁰⁴

Po konferenci v San Remu se začal tento kotel vařit. Někteří arabští důstojníci se uchýlili k násilí proti Britům a celé to mohlo přerůst ve velké nacionální povstání. Faktem bylo, že neexistoval jednotný irácký národ, který by mohl povstat proti Britům. Jednalo se o soubor kmenů, které neměly jasnou národní identitu, což jim sice mohlo být v počátcích povstání k užitku, ale s pokračujícím průběhem se to ukázalo spíše na škodu.

Ruku v ruce s povstáním šly události v Sýrii. Zde byl 8. března 1920 zvolen emír Fajsal syrským králem.²⁰⁵ Tím se nyní fakticky nezávislé Syrské království přidalo k federaci států, jejíž hlavou měl být emír Husajn, čímž by došlo fakticky k naplnění slibů z Husajn-MacMahonovy korespondence. Zároveň s tímto zvolením, došlo k vyhlášení jeho bratra Abdalláha králem Iráku.²⁰⁶ V Paříži však s tímto postupem Syřanů počítali, tudíž bylo rozhodnuto o válečném tažení, které by prosadilo mandátní smlouvu. Král Fajsal se odhodlal k všeobecné mobilizaci a výzvě k odporu proti Francouzům, ale konference jasně přidělila Sýrii francouzskému mandátu, tudíž nebyl čas na hrdinství a vojenský odpor byl marnou záležitostí. Nový francouzský vysoký komisař pro Sýrii, generál Henri Gouraud, poslal Fajsalovi ultimátum, v němž ho žádal o přijetí mandátní správy.²⁰⁷ Dále měla být rozpuštěna armáda, vyhnání radikálové z jeho vlády, předána železnice z Halabu do francouzských rukou a zavedena nová papírová měna po vzoru Francie.²⁰⁸ Konečně, na podporu těch požadavků se

²⁰⁴ GOMBÁR, s. 395.

²⁰⁵ MUSIL, Alois, *Od Libanonu k Tigridu: Nová Sýrie*, Praha 1938, s. 105.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 105–106.

²⁰⁷ PŘEBINA, *Sýrie*, s. 102–109.

²⁰⁸ DURMAN, s. 83.

generálu Gouraudovi podařilo shromáždit 90 tisíc dobře vyzbrojených a vycvičených mužů.²⁰⁹ Král Fajsal musel nabízenou dohodu přijmout, jestliže nechtěl dojít ke krveprolití. Nicméně izolované skupiny nacionalistů stály proti francouzskému postupu a až bitva v Majsalúnském průsmyku je přinutila konečně složit zbraně. Dalšího dne, 25. července 1920, konečně vchází francouzské vojsko do Damašku, kde je instalována nová vláda a Francie získává plnou kontrolu nad svým novým mandátem Sýrie.²¹⁰

Král Fajsal byl vyhnán a následně našel ochranu v náruči Britů. Těm se mezitím v Bagdádu začalo vše bořit před očima. Obyvatelstvo se cítilo nespokojeno a chtělo splnění anglo-francouzského slibu z prvních dnů po válce, tudíž osvobození území a svolání parlamentu, který by představoval nezávislou vládu. Britský vysoký komisař v Mezopotámii Wilson tuto žádost ignoroval. Obyvatelstvo mu odpovědělo „*svým způsobem vyhlášení války*“.²¹¹ Ani přímá hrozba povstání ho nepřiměla ke změně strategie a po zatčení jednoho z nacionalistických vůdců došlo k plnému propuknutí povstání v červnu 1920. V době, kdy Francouzi postupovali vůči Sýrii, se Britům rozhořelo povstání v Mezopotámii. Tvrdá taktika vůči nacionálnímu odporu se ukázala jako špatná. Ten arabský nacionalismus, který Británie povzbuzovala ve válce proti Turecku, jí byl v tomto momentě na obtíž.

Povstalci převzali v zemi iniciativu a naprosto odřízli britské vojáky ve velkých městech. Kmeny bojovaly za větší autonomii a samostatnost území. Chyběl jim však nějaký jednotící orgán či národní, nebo náboženská identita. Povstání sice podporovalo nejméně 130 tisíc Arabů, z nichž polovina byla vyzbrojena moderními puškami, ale neměli jednotnou vizi ani velení. Přes nesporné povstalecké úspěchy, kdy se například podařilo zničit „manchesterský prapor“ poblíž Kúfy, nemělo povstání větší šanci na úspěch.²¹²

Britové naopak měli jasnou vizi a prostředky k tomu, aby tuto rebelii porazili. Jejich vojenský potenciál bych na počátku povstání kolem 60 tisíc mužů, ale pořád rostl.²¹³ Využívali zvláště rozdrobenosti mezopotámského prostředí. Zásada „rozděl a panuj“ zde fungovala pomocí uplácení vlivných šejchů a jejich následnými boji mezi sebou, čímž britská armáda šetřila vlastní síly.²¹⁴ Povstání však bylo třeba utopit v krvi, dokud se nerozlilo do dalších Brity ovládaných území. Generál Aymer Haldane, který byl jedním z nejvyšších důstojníků v zemi,

²⁰⁹ MUSIL, *Sýrie*, s. 107.

²¹⁰ PŘEBINA, *Sýrie*, s. 102–109.

²¹¹ WILSON, A., T., *Mesopotamia 1917–1920, A Clash of Loyalties*, London 1931, s. 254–255.

²¹² FROMKIN, s. 449–462.

²¹³ MUSIL, Alois, *Mezi Eufратem a Tigridem: Nový Irák*, Praha 1935, s. 67.

²¹⁴ PŘEBINA, s. 38–42.

uplatňoval taktiku spálené země, která zničila mnoho míst v Mezopotámii. Docházelo ke krádežím dobytka, ostřelování celých vesnic a jejich ničení, pálení domů atd. Trestné výpravy jeho skupin měly za následek oslabení povstalců, ale brutalita těchto ataků silně připomínala Velkou válku. Podle jedné z hypotéz byly dokonce použity chemické zbraně proti pouštním válečníkům.²¹⁵

Londýn, a v něm nový ministr pro kolonie Winston Churchill, si také přál co nejrychlejší pacifikaci povstání. Jeho úřad se už od počátku ledna 1920 zaměřoval na zlepšení vztahů s Araby, ale v tomto bodě nezaznamenal větší úspěchy. Vynaložily se tedy všechny prostředky, kterými Británie na Blízkém východě disponovala. Na zdolání povstání byla vybavena stotisícová armáda, která okamžitě přinesla bojovou iniciativu do britských řad. Churchill rozkázal „účinně se vypořádat se vzpourou“ a ujistil velitele, že nebudou trpět nedostatkem vojáků, naopak budou všechny žádosti o posily splněny.²¹⁶ Některé jeho kontroverzní výroky o použití letectva a bojových plynů proti beduínům dodnes vrhají špatný stín na jeho osobu. Zvláště letecké útoky na odříznuté pouštní vesnice se staly velmi efektivním prostředkem ke konečnému zvládnutí vzpoury. Faktem však bylo, že vytvořil podhoubí pro konečné ukončení povstání a našel zdroje pro realizování tohoto cíle.

Šejchové, pod dojmem zdrcující vojenské přesily a mimořádně úspěšným systémem podplácení, najednou dezertovali jeden za druhým. Výsledkem byla pacifikace povstání v podzimních měsících roku 1920.²¹⁷ Poslední ohniska odporu se držela v trojúhelníku Ad-Diwáníja – Rumajsa – Šamjá, ale i ta byla zdolána v posledních listopadových dnech. Mezopotámie byla opět britská. Wilsona nahradil staronový muž britské administrativy Percy Cox, který byl později označován za „jednoho z největších britských prokonzulů“.²¹⁸ Tento muž, jenž měl velké zkušenosti v oblasti zejména kvůli jeho dlouholetému působení v zemích okolo Perského zálivu, pomohl konečně nastolit stabilitu. Jedním z jeho prvních úkonů bylo, že 17. října 1920 oznámil, že se přičiní o to, aby si místní obyvatelstvo vybudovalo vlastní vládu.²¹⁹

Pacifikace povstání však neznamenalala loajalitu jeho obyvatel. Churchill si jako nový ministr pro kolonie uvědomoval, že je potřeba území udržet, ale pouze za malou nebo téměř

²¹⁵ DOUGLAS, R., M., *Did Britain Use Chemical Weapons in Mandatory Iraq?*, in: The Journal of Modern History, Vol. 81, No. 4, December 2009, pp. 859-887.

²¹⁶ DURMAN, s. 87.

²¹⁷ PŘEBINA, *Irák*, s. 42–46.

²¹⁸ MARLOWE, J., *The Persian Gulf in the Twentieth Century*, London 1960, s. 56.

²¹⁹ MUSIL, *Irák*, s. 68.

žádnou cenu. Proběhnuvší rebelie zanechala hluboké stopy na britské přítomnosti, ale hlavně znovu vysílila britské ekonomické možnosti na Blízkém východě. Bylo potřeba udělat změnu administrativy a přiznat podíl na moci domácím Arabům, kteří o něj stáli. Nadneseně se dá říci, že „země potřebovala krále“. Krále z arabských poměrů, ale plně závislého na libovůli Velké Británie.

3.2 Sèvreská smlouva

Na konferenci v San Remu bylo dohodnuto konečné rozdělení mandátů a území. Pro klid v oblasti však bylo nezbytné konečně uzavřít mír s Osmanskou říší. Dohodnout samu mírovou smlouvu trvalo kvůli těžkostem ve vyjednávání 15 měsíců. Pro vítězné mocnosti po první světové válce byla daleko důležitější mírová smlouva s Německem, a Turecko proto zatím mohlo počkat. V San Remu byla přítomna i turecká delegace, kterou vedl velkovezír Damad Ferid.²²⁰ Její úloha spočívala v prosazení nároků tureckého sultána na území ztracená válkou. Argumentovali, že jedině pod vládou Osmanské říše bude národům na Blízkém východě zajištěn státoprávní rozvoj, že válku nevyprovokovalo samotné Turecko, ale vstoupili do něj Mladoturci, kteří byli nyní už vyhnáni z říše, a proto by Turecko nemělo platit za jejich chyby. Zároveň říkali, že arménská genocida byla též vinou pouze tehdejší vlády Osmanské říše, tudíž není možné z ní vinit ostatní turecké obyvatele.²²¹ Z pohledu na jejich účast na konferenci lze říci, že turecká delegace velmi rozlišovala mezi Osmanskou říší a vládou Mladoturků, ale to dohodové velmoci nebraly v potaz.

Konference v San Remu rozhodla, že je třeba říši co nejvíce rozdělit a potupit. Stalo se tak v Sèvres, kde byla podepsána poslední mírová smlouva z okolí Paříže. Delegaci Porty zde vedl osmanský generál Mehmed Hadi Paša.²²² Tento vojenský velitel neměl z hlediska vyjednávání prakticky žádný manévrovací prostor. Bylo rozhodnuto, proto zde nebyla příležitost dále jednat. Strategicky se říše zcela nalézala v rukou dohodových mocností. Turecká delegace tudíž nedržela v rukou vůbec žádný trumf pro další vyjednávání. Tato smlouva, již za Británii podepsal mimořádný zplnomocněnec George Dixon Graham, za Francii premiér Millerand a za Italské království vyslanec hrabě Lelio Longare, byla spíše diktátem.²²³ Jediným státem, který proti ní měl výhrady a nakonec ji neuznal, bylo Řecko.²²⁴

²²⁰ HUREWITZ, s. 87–90.

²²¹ FIELDHOUSE, s. 65

²²² DURMAN, s. 87–89.

²²³ Tamtéž, s. 94–104.

²²⁴ MONTGOMERY, E., A., *The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920*, in: *The Historical Journal*, Vol. 15, No. 4, December 1972, pp. 775.

Ztracené území obsahovalo velkou část předválečné říše. Už tak malé území v Evropě bylo ještě zmenšeno ztrátou Thrákie, kterou společně s maloasijskou Smyrnou okupovalo venizelistické Řecko.²²⁵ Tímto se dostalo ještě blíže ke Konstantinopoli, a tím i ke splnění ideje „Velké myšlenky“, která v tehdejší řecké společnosti rezonovala.²²⁶

Mandátní správa arabských území už byla známá, zvláště po San Remu, tudíž v tomto bodě bylo pouze oznámeno, že provincií se ujímá vláda Británie a Francie.²²⁷ V Anatolii byla situace jiná, žilo tu nejvíce tureckého obyvatelstva a fakticky se jednalo o území, o které mohla vláda věrná sultánovi vést diplomatické spory. Nicméně mírová smlouva byla i zde neúprosná. Itálie, jež vyhrála válku s Osmany v roce 1912, si obsadila kromě území Tripolska, Kyrenaiky a Fezzánu, i Dodekanéské ostrovy. V zájmu jejich zajištění z pevniny bylo pro Italy důležité získat území provincie Antalya, které přímo přiléhá k ostrovům. To bylo proponováno jako sféra vlivu Itálie. Francouzská sféra vlivu vedla východněji a přímo přiléhala k syrskému mandátu. Severně sahala až do města Sivas.

Jako jakési odškodnění pro Armény jim měl být vytvořen nezávislý stát, formálně pod britskou patronací. Jeho hranice ponejvíce kopírují hranice arménského státu známého z třetího století našeho letopočtu, ale měl sahat i na území dnešní Gruzie a velké části východního Turecka. Důležitým bodem by bylo město Trabzon, v té době stále ještě s majoritně řeckou národností.²²⁸ Počítáno bylo též s nezávislým Kurdistánem, který by přiléhal k britskému mandátu v Iráku. Jeho území by bylo omezeno na hornatou krajinu východní Anatolie, ale nejednalo by se o stát fakticky nezávislý, i když to bylo prohlašováno. Největší vliv by zde měla Británie, která by tak rozšířila svůj sanitární kordon zemí na ochranu ropných polí v Mosulu. Z faktických ztrát území je potřeba počítat ještě se zemí okolo průlivů Bospor a Dardanely. Jejich kontrola měla být mezinárodní a měla se na ní podílet Společnost národů. V praxi to znamenalo britskou kontrolu nad tímto územím.²²⁹

Územní ztráty ovšem nebyly jediným, čím musela Osmanská říše svou válečnou účast zaplatit. Opět byl obnoven režim kapitulací, který říše zrušila při svém vstupu do první světové války. Ministerstvo financí bylo navíc podřízeno spojeneckému dohledu, jenž přímo zapovídal

²²⁵ Řekové ještě získali osm ostrovů v Egejském moři.

²²⁶ GOLDSTEIN, Erik, *Great Britain and Greater Greece 1917-1920*, in: *The Historical Journal*, Vol. 32, No. 2, June 1989, pp. 339-356.

²²⁷ FIELDHOUSE, s. 65–67.

²²⁸ K etnické přeměně došlo po vysídlení původního obyvatelstva v roce 1923. ŘOUTIL, s. 320–323.

²²⁹ FIELDHOUSE, s. 69.

osmanské vládě jakoukoliv vlastní finanční politiku. Armáda musela být redukována na 50 tisíc mužů a na její aktivity měly dozorovat vítězné velmoci.²³⁰

Vládě v Istanbulu nezbývalo než smlouvu přijmout. K jejímu podepsání došlo 10. srpna 1920 ve francouzském městě Sèvres, podle kterého nese tato smlouva své jméno. Výstižný komentář k ní napsal americký státní tajemník Charles Hughes, který její podmínky označil za „krutější než ty, co existovaly ve smlouvách s evropskými zeměmi, protože nejen zbavovaly Turecko rozsáhlého území, ale uvalovaly na něj ještě těžší zahraniční kontrolu, než před válkou“.²³¹

Smlouva byla sice podepsána, ale ani jedna ze stran ji nikdy neratifikovala.²³² Pro její prosazení panovaly v Anatolii obtížné podmínky, zvláště vzhledem k tureckému národnímu hnutí, vedenému Mustafou Kemalem, který se rozhodl ji nerespektovat a vytvořit na tureckých územích Anatolie nový stát, budoucí Tureckou republiku. Pro prosazení podmínek této smlouvy by musel přijít nový vojenský konflikt s tureckými nacionalisty, pro které žádná ze zúčastněných stran nenašla rozhodující motivaci.

Británie měla v době podepsání smlouvy řadu vlastních problémů nejen v Mezopotámii, a zvláště pro Arménský stát by musela intervenovat v největší míře opět ona. Pro takové dobrodružství se nenašlo mnoho přívrženců, proto byla smlouva už od počátku odsouzena k nezdaru. Z druhé strany nelze opomenout její vliv na turecké nacionalisty, kteří byli nyní rozhodnutí bojovat o osud svojí země i proti sultánu/chalífovi, který sice podpis smlouvy v září 1920 odvolal, ale něco takového už nemohlo stačit.²³³ Sultán se tímto svým jednáním zdiskreditoval vůči oběma stranám, tudíž se čím dál více Turků přidávalo na stranu Mustafy Kemala a jeho nacionalistů. Británie se nevědomky dostala do nového konfliktu, byť zatím ne vojenského, ale jeho vypuknutí se dalo předejít. O tom, že byla smlouva nepopulární i mezi jistými kruhy v Británii, svědčí názor Winstona Churchilla na ni „smlouva je olejem přilítým do doutnajícího ohně nenávisti, který západní svět zažehl svým počínáním v Turecku“.²³⁴

3.3 Káhirská konference a nová linie na Blízkém východě

V reakci na konečné vyřešení problémů východní otázky a uklidnění poměrů v nově vzniklých mandátech byla svolána konference do Káhiry. Jejím cílem bylo najít odpovědi na otázky

²³⁰ HUREWITZ, s. 87–89.

²³¹ GREW, J., *Turbulent Era, A Diplomatic Record of Forty Years I*, New York 1953, s. 487.

²³² MONTGOMERY, pp. 775.

²³³ Tamtéž, pp. 775–780.

²³⁴ BALFOUR, P., K., *Atatürk: the rebirth of a nation*, London 1964, s. 230.

budoucího administrativního rozložení britských mandátů a jejich vlády, stejně jako ekonomických a vojenských aspektů budoucí správy.²³⁵ Winston Churchill, který jako ministr pro kolonie předsedal konferenci, byl toho názoru, že je potřeba uspokojit aspirace Arabů a že tedy konečně přijmou jejich požadavek na společnou správu území. Nadále měla konference řešit zvláště protichůdné sliby dané Arabům, prostřednictvím Husajn-MacMahonovy korespondence, a Židům, kterým bylo slíbeno území Palestiny v Balfourově deklaraci. Churchilla znepokojoval zvláště vztah Židů k Balfourově deklaraci, protože si ji vykládali jako dokument, podle kterého se má místní arabské obyvatelstvo vystěhovat, aby se Židé mohli svobodně usazovat v Palestině.²³⁶

Konference samotná se konala od 12. do 30. března roku 1921.²³⁷ Svolána byla do káhirského hotelu Semiramis, který sloužil jako určitý symbol koloniální éry v zemi. Postupně se přesunula společně s Churchillem do Jeruzaléma, ale název jí dalo město Káhira. Účastníci jednání byli především britští úředníci na východě, ať už se jednalo o tři vysoké komisaře, Edmunda Allenbyho, který měl na starosti Egypt, Percyho Coxe z Mezopotámie a Herberta Samuela z Palestiny, ale přítomní byli i loajální arabští vůdci. V pozici „poradců“, pak zasedli Thomas Edward Lawrence a Gertrude Bell.²³⁸

První starostí konference bylo hlavně území Mezopotámie. Nedávno proběhnuvší vzpoura ukázala, že Británie si nemůže dovolit spravovat území za cenu životů svých vojáků a ekonomického vysilování. To nemělo být smyslem mandátů. Mandát jako takový měl být zřízen zvláště kvůli ekonomické výhodnosti, kdy by Británie nedávala tolik, a naopak se jí vracelo hodně, v případě Mezopotámie zvláště v ropné otázce.²³⁹ Správa na území musela být jednoduchá a efektivní. Dále bylo potřeba stáhnout vojska z území mezi Eufratem a Tigridem a podřídit ho civilní správě, která by řešila dané problémy s větší citlivostí vůči místnímu obyvatelstvu. V podstatě se mělo jednat o vytvoření tzv. „hnědých dominií“, tj. oblastí s jistým podílem Arabů na státní moci.²⁴⁰ Stabilizačním prvkem v regionu se měl stát hlavně rod Hášimovců, konkrétně synové emíra Husajna, kterému bylo slíbeno vytvoření arabského státu. Takzvaná šerifská politika by měla úspěch i na jiných územích než jen v Mezopotámii. Jistě se nedá mluvit o instalaci arabského vládce na území Palestiny, ale i oblast Zajordánska se zdála

²³⁵ FIELDHOUSE, s. 23.

²³⁶ GILBER, Martin, *Winston S. Churchill: Companion Volume*, Vol. 4, Part 2: July 1919 – March 1921, Boston 1978, s. 978.

²³⁷ HUREWITZ, s. 98–102.

²³⁸ FIELDHOUSE, s. 90.

²³⁹ Tamtéž, s. 89–91.

²⁴⁰ CATHERWOOD, Christopfer, *Winston's Folly. Imperialism and the Creation of Modern Iraq*, London 2004, s. 91–94.

vhodná pro nového arabského krále z rodu Hášimovců. Teoreticky by tím byl naplněn slib vůči Arabům v Husajn-MacMahonově korespondenci o vlastních státech, ne sice nezávislých, ale z části spravovaných arabskými králi. Na druhé straně se od nich dala očekávat loajalita Británii a jejím cílům.

Fajsalova zkušenost byla dobře známa z Velké Sýrie. Británie ho nadále podporovala i po jeho faktickém vyhnání a detronizaci. Nyní by se jí hodil jako loutkový král do Mezopotámie. Rozhodně by území dodal potřebnou stabilitu a konečně by vyřešil problémy s arabským obyvatelstvem, které by už nemělo potřebu povstávat proti Britům. Jistě to nebylo ideální řešení pro všechny, například separatistické strany v Mosulu pořád nebyly smířeny s existencí v podstatě nové země v rámci mandátu, ale zase by to uspokojilo dozajista stranu loajálních obyvatel a přeneslo část správy do arabských rukou. Jménem konference byl tedy podán návrh emíru Fajsalovi, aby se ujal trůnu v Mezopotámii, teď už nově nazývané Irákem.²⁴¹ Ten nabídku přijal a Britové si následně jeho jmenování nechali potvrdit v referendu napříč Irákem, kde pro něho hlasovalo zdrcujících 96 % obyvatel.²⁴² Snadno by šlo napadnout výsledky referenda vzhledem k tomu, že země byla stále rozdělena mezi tři fakticky nespolupracující oblasti, ale bylo oznámeno jako platné a na jeho základě byl nový irácký král korunován 23. srpna 1921. Tím bylo vyřešeno státoprávní postavení území Iráku a přenesena alespoň částečně váha správy z britských ramen na ta arabská.²⁴³

Konference pochopitelně neřešila pouze území Iráku, ale všechna fakticky britská území na Blízkém východě. Po cestě z Káhiry do Jeruzaléma se Churchill několikrát setkal s emírem Abdalláhem, který byl starším bratrem Fajsala a dalším ze synů šerífa z Mekky.²⁴⁴ Emír nesouhlasil s vyhnáním svého bratra ze Sýrie a připravoval se na vojenskou akci, která by měla získat Sýrii zpátky do arabských rukou, nejlépe s ním jako s králem. Takový krok se nemohl hodit britské administrativě ani snaze po stabilitě v regionu. Churchill mu tedy pod dojmem svých poradců nabídl královský trůn v Zajordánsku, aby ukojil jeho touhu po vládě a zároveň zachoval stabilitu v regionu.²⁴⁵ Zajordánský král Abdalláh byl pochopitelně odpovědný britskému vysokému komisaři v regionu, jímž byl Herbert Samuel, který však byl vysokým

²⁴¹ Název Irák znamená „dobře zakořeněná země“.

²⁴² PŘEBINA, *Irák*, s. 38.

²⁴³ DURMAN, s. 94–104.

²⁴⁴ FIELDHOUSE, s. 90–91.

²⁴⁵ MUSIL, s. 70–73.

komisařem i pro Palestinu.²⁴⁶ Toto spojení vzbudilo v Abdalláhovi snahu, aby požadoval vládu i nad Palestinou, ale tento požadavek byl posléze samotným Churchillem odmítnut.

Nicméně arabská vláda nad Zajordánskem zase nepotěšila židovské aspirace v regionu. Židé doufali, že Zajordánsko bude součástí nové židovské domoviny. V Palestině nebyla situace zrovna jednoduchá. Domácí obyvatelstvo bylo převážně arabské, a i když židovské přistěhovalectví probíhalo už dříve, nyní se Arabům nechtělo předat moc do rukou Židů. Churchill pod dojmem, že ho obyvatelstvo v Jeruzalémě vítá, nerozuměl protižidovským heslům, která ve skutečnosti demonstrace vyvolávala. Ostatně v otázce Palestiny bylo třeba najít kompromis. Židovské přistěhovalectví zůstane, ale rozhodně nedojde k jeho nekontrolovatelnému zvýšení.²⁴⁷ Abdalláh v Zajordánsku byl též nervózní a rozhodně protestoval proti Balfourově deklaraci.²⁴⁸ Káhirska konference toho moc na území Palestiny nevyřešila. Přes rozhodný odpor Arabů bylo rozhodnuto, že se v podstatě nic na správě území a přistěhovalectví měnit nebude. Zůstalo omezené, ale neuspokojilo aspirace Židů, a už vůbec ne Arabů.

Nicméně Káhirska konference stanovila na dlouhá léta dopředu britskou politiku v regionu. Kromě britských mandátů uznala vládce Mekky, šerífa Husajna, za nezávislého vládce Hidžázu a vládcem pouštních oblastí Nadždu byl uznán Abd al-Azíz ibn Saúd.²⁴⁹ Tato „káhirska linie“ byla v dalších letech důsledně dodržována. Pozitivní dojem z konference měl zvláště „proarabský“ Lawrence z Arábie, který měl konečně dobrý pocit, vzhledem co se ve vztahu ke slibům daným Arabům týče. Podle jeho mínění Winston Churchill napravil veškeré problémy v regionu.²⁵⁰ Nesporné úspěchy se konferenci nedaly upřít. V Zajordánsku a Iráku došlo k novému státoprávnímu uspořádání. Británie ušetřila na dalších výdajích na armádu v oblasti, kdy mohla začít stahovat vojska, a tím tak šetřit ekonomické náklady.

3.4 Irácké hášimovské království

Po Káhirske konferenci a korunovaci Fajsala novým králem Iráku se britská administrativa začala zajímat o uklidnění vnitropolitických poměrů v nově vzniklém státě. Její snahou bylo ustanovit mandátní správu nad Irákem pomocí uzavření vzájemné smlouvy mezi oběma

²⁴⁶ FROMKIN, s. 441–454.

²⁴⁷ DURMAN, s. 98.

²⁴⁸ KARSH, *Efrain, Empires of the Sand: The Struggle for Mastery in the Middle East, 1789–1923*, New York, s. 319–335.

²⁴⁹ *Report on the Middle East Conference Held in Cairo and Jerusalem, March 12th to 30th, 1921*, [cit. 2021-01-30]. Dostupné z:

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Report_on_the_Cairo_Conference,_March_1921.djvu

²⁵⁰ DURMAN, s. 96–104.

zeměmi.²⁵¹ Korunovací panovníka byla hotová pouze polovina práce ze strany Británie. Přijetí tohoto „organického zákona“ mělo podřídit Irák plně zájmům impéria a udělat z něj poslušnou zemi. Smlouva samotná přisuzovala nejvyšší roli v zemi britskému vysokému komisaři Percy Coxovi. Dále se měl zachovat fakticky okupační režim nad Irákem, kdy si Velká Británie nárokovala právo nad dozorem irácké vlády, prostřednictvím britských poradců. Smlouva též měla poskytnout Britům právo na přímou kontrolu nad nově se rodící iráckou armádou.²⁵² V záležitostech armády bylo dále řečeno, že Irácké království může vybudovat vlastní armádu, ale pouze na udržení pořádku. Tato armáda bude placena z iráckého rozpočtu, ale z toho bude částečně placena i britská armáda na území království.²⁵³ Dále bylo řečeno, že mandant, tudíž Velká Británie, je prostředníkem mezi Irákem a jinými velmocemi, potvrzuje jejich konzuly a zaručuje spravedlnost iráckých soudů. Zachovává celistvost iráckého území a garantuje ostatní právo.²⁵⁴ Králi Fajsalovi I., měla připadnout pouze symbolická role v zahraniční reprezentaci jeho země. Tato smlouva byla odrazem Káhirske konference, za kterou byl její iniciátor Winston Churchill chválen i ústy premiéra Lloyd George. Ten si zvláště pochvaloval stav nastolený v Iráckém království, které „se podařilo udržet díky bystrosti a odvaze Churchilla, stejně jako díky němu nastolené politice. Bez ní bychom mohli ztratit tuto zemi, která jistě bude důležitá pro budoucnost impéria“.²⁵⁵

Nicméně fakticky okupační režim už nebyl to, s čím by se obyvatelstvo Iráku smířilo. Ve společnosti rezonoval duch nacionálního povstání z roku 1920. Nyní se jeho centrum přesunulo do měst, tedy míst, která fakticky ovládala Británie skrz armádu. Významní šejchové se naopak odklonili od protibritské politiky a podporovali politiku krále Fajsala, která se sice nenesla v duchu otevřeného odporu, ale výhradně probritská též nebyla.²⁵⁶ Situace začala gradovat na jaře roku 1922, kdy nepříznivý hospodářský vývoj, způsobený hlavně přílivem levného anglického zboží, zapříčinil, že obyvatelstvo začalo opět volat po plné nezávislosti na Velké Británii.²⁵⁷ Ani britská snaha postavit Irák na vlastní nohy při řešení problémů nebyla úplně úspěšná. Spojení tří vzájemně nesourodých provincií způsobovalo, že nepokoje nebyly ničím neobvyklým. Zvláště v horách na severu země Kurdové neustávali v nepokojích. Britská armáda byla nucena neustále držet zde posádku, což nebylo ekonomicky výhodné.

²⁵¹ PŘEBINA, *Irák*, s. 40.

²⁵² DAWISHA, Adeed, *Democratic Attitudes and Practices in Iraq, 1921-1958*, in: *Middle East Journal*, Vol. 59, No. 1, Winter 2005, pp. 11-30.

²⁵³ MUSIL, *Irák*, s. 70.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 70–71.

²⁵⁵ MEJCHNER, s. 345.

²⁵⁶ PŘEBINA, *Irák*, s. 40–42.

²⁵⁷ FIELDHOUSE, s. 91–95.

Irák se ukázal „Achilovou patou“ britské správy.²⁵⁸ Další demonstrace vypuknuvší v květnu roku 1922 žádaly konec mandátu. Vytvářely se proti němu výbory a obecně se dá říci, že většina společnosti byla naladěna na další otevřené povstání proti britské vládě. I v Británii samotné bylo jasné, že to, co se děje, není příznivé. Většinou zdrženlivé noviny *The Times* musely přiznat, že „slovo mandát má u drtivé většiny obyvatelstva hodně špatný zvuk“.²⁵⁹ Nacionalisté žádali úplný odchod Britů ze země a ukončení mandátu. Dokonce i šíitské duchovenstvo se připojilo k žádosti v jinak sunitském Iráku.

Nepokoje vyvrcholily rok po korunovaci Fajsala králem.²⁶⁰ Kromě žádosti o ukončení mandátu, předložili vůdci protestů požadavek na sestavení nové národní vlády, která by byla schopna vést nezávislou domácí politiku země. Dále by takováto vláda byla zplnomocněna jednat s Velkou Británií o budoucích mezinárodních otázkách. Tyto nepokoje byly částečně úspěšné, proto ministři současné vlády podali demisi. Tento stav vyústil v situaci, se kterou Percy Cox nepočítal.²⁶¹ V důsledku probíhajících protestů se ani nebyl schopen dostat do královského paláce na oslavy výročí vlády krále Fajsala I., v srpnu 1922. Na nádvoří královského paláce ho čekal rozlícený dav, který požadoval konec mandátu.²⁶² Vysoký komisař tedy sáhl k politice represí a aktivně se zasazoval o ukončení protestů a návratu ministrů do svých funkcí. Pozastavil se tisk nacionalisticky laděných novin, vůdce opozice čekalo věznění a byly rozpuštěny organizace vyzívající k odporu proti Británii. Tyto kroky měly za následek uklidnění poměrů a pacifikaci protestů.²⁶³ Došlo k návratu ministrů do funkcí a jmenování nových, pod vedením premiéra Abd Al-Rahman Al-Gillaniho. Tento irácký kabinet schválil a podepsal novou anglo-iráckou smlouvu 10. října 1922, ovšem s dodatkem, že než dojde k její platnosti, musí být ještě ratifikována iráckým ústavodárným shromážděním.²⁶⁴ Nicméně revoluční proces v Turecku tento podpis ještě značně oddálil.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 40–42.

²⁵⁹ FROMKIN, s. 449–454.

²⁶⁰ FIELDHOUSE, s. 90–96.

²⁶¹ PŘEBINA, *Irák* s. 40–43.

²⁶² MUSIL, s. 76.

²⁶³ Tamtéž, s. 42.

²⁶⁴ ULRICHSEN, K., C., *The First World War in the Middle East*, London 2014, s. 174–176.

4 Vývoj na sever od Mosulu

Jestliže britská politika trpěla v arabských zemích obtížemi, v Turecku samotném se jednalo o katastrofu. Z původně navržených sfér vlivu a svobodných států, kdy by většinu ovládal Londýn, zbylo jen pramálo. Osmanská říše už nebyla ovládána pouze sultánem v Konstantinopoli, ale Mustafa Kemal a jeho nacionalisté tvořili významnou sílu v turecké společnosti. Nejpozději v roce 1920 si dohodové mocnosti musely uvědomit, že jestli chtějí prosadit Sèvreskou smlouvu, tak musí buď porazit nacionalisty, nebo se s nimi dohodnout. Ti však požadovali Turecko v hranicích platných z Mudroského příměří.²⁶⁵

To by pro Británii znamenalo mimo jiné i ztrátu území Mosulu v Iráku, protože ten byl obsazen až po Mudroském příměří. Kabinet liberálního premiéra Lloyd George tedy souhlasil s intervencí vůči nacionalistům, kterou mělo vést Řecko, konkrétně vojenským tažením z území okolo města Smyrna, které dostalo v Sèvreské smlouvě.²⁶⁶ Neměla to být jediná síla, která by stála proti Mustafu Kemalovi. Sultán a chalífa Mehmed VI. prohlásil nacionalisty za povstalce a vyzval všechny pravé věřící ke vstupu do jeho armády, s cílem zničit povstalce.

Povstalci vytvořili v Ankaře tzv. Velké turecké národní shromáždění, které bylo od dubna roku 1920 fakticky nezávislým orgánem zastupujícím jejich zájmy.²⁶⁷ V Turecku se tím vytvořila nová vládní strana, se kterou bylo nutno v dalších jednáních počítat. Británie reagovala souhlasem s řeckým návrhem premiéra Venizela, který nabízel Britům vojenské jednotky Řecka s tím, že zničí ankarskou vládu „do dvou dnů“. Toto optimistické prohlášení přijal Lloyd George s potěšením a vyzval Řeky, aby v maloasijském vnitrozemí vojensky zasáhli. Vojenským tažením by bylo vytvořeno Velké Řecko či nějaká forma nové Byzantské říše zahrnující pravděpodobně i Konstantinopol, kde dosud vládl Mehmed VI. Z britského pohledu se jednalo o pragmatické řešení, které kdyby vyšlo, tak by pro vliv Británie v regionu bylo jen příznivé. Nemusela by jednat s nacionalisty o Mosulu, a navíc by získala v regionu silného spojence, skrz něj by mohla ovlivňovat i zbytek Turecka. Britsko-řecké spojení bylo do jisté míry ovlivněno přátelským vztahem premiéra Venizela s Lloydem Georgem. Tento okouzlující diplomat získal značné renomé na Pařížské mírové konferenci. Jeho plány na ovládnutí zbytku Turecka však narážely na realitu, již si uvědomovali i spojenečtí státníci. Lord

²⁶⁵ HUREWITZ, s. 95–100.

²⁶⁶ DALEZIOU, Eleftheria, *Britain and the Greek-Turkish war and Settlement of 1919–1923: The Pursuit of Security by „Proxy“ in Western Asia Minor*, PhD thesis, University of Glasgow, Glasgow 2002, Supervisor Professor Hew Strachan, s. 126–131.

²⁶⁷ FERROZ, Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, London 1993, s. 21–22.

Curzon například k tažení Řeků do vnitrozemí Anatolie poznamenal, že „*Venizelos si myslí, že jeho muži zaženou Turky do hor. Pochybuji, že se tak stane*“.²⁶⁸

Nacionalistická reakce naopak přišla s plánem na spojenectví s opomíjenou velmocí. Sovětské Rusko bylo ve stavu občanské války. Bělogvardějci bojovali proti rudým a v roce 1920 nebylo zcela jasné, kdo zvítězí. Ankarská vláda přišla po vítězném tažení do Arménie, která byla fakticky dobyta, s plánem na nové spojenectví se Sovětským Ruskem. Dne 16. března 1921 podepsaly obě vlády v Moskvě dohodu o přátelství, která kromě hospodářské pomoci znamenala též vzájemné uznání obou států. Turci přenechali Rusům oblasti Nachičevan a Batumi a slíbili jim účast na budoucím jednání o statutu Úžin.²⁶⁹

Britské zájmy v Turecku byly nadto ještě zneváženy návratem řeckého krále Konstantina do země. Ten byl původně odejit kvůli jeho přílišným vztahům se zeměmi Trojspolku. Teď po návratu do země, který znamenal odchod premiéra Venizela, rozhodl o tvrdém vojenském postupu vůči Turkům. Řekové stále ještě měli podporu Velké Británie, ale ta už zkrátka nebyla taková. Výsledkem se stala prohraná bitva u İnönü, která přinesla obrat ve válečných operacích ve prospěch vlády v Ankaře.

Velmoci se postupně začaly přiklánět k názoru, že původní mírová smlouva byla pro Turecko moc tvrdá. Velká Británie, jež podporovala Venizelovo tažení, nyní vyhlásila oficiální neutralitu v řecko-tureckém konfliktu.²⁷⁰ Řekové nedbali na varování a pokračovali v tažení i přes relativně dobré podmínky nabízené Turky za přijetí příměří. Tento optimismus se stal příčinou řecké strategie a koncem Velké myšlenky. Turci v šestnáctidenní bitvě u řeky Sakarya uhájili své pozice a přinutili Řeky ustoupit zpátky na své pozice. Lord Curzon se po této bitvě vyslovoval ve prospěch úplného stažení řeckých vojsk z Anatolie a kompromisního rozdělení Thrákie mezi Řeky a Turky.²⁷¹ Vyslovil se též pro ochranu maloasijských Řeků, kterou by zajišťovala Společnost národů. Turečtí nacionalisté však byli přesvědčeni, že čas pracuje pro ně, proto odmítli tento britský návrh. Rok po bitvě u řeky Sakarya zahájili zdrcující ofenzivu a na přelomu srpna a září roku 1922 už stály turecké hlídky u Středozemního moře.²⁷² Britská karta s Řeky v regionu už neměla žádnou váhu.

²⁶⁸ MACMILLAN, s. 437.

²⁶⁹ FROMKIN, s. 465–480.

²⁷⁰ DALEZIOU, s. 248–251.

²⁷¹ Tamtéž, s. 249–251.

²⁷² FIELDHOUSE, s. 63–65.

4.1 Lausanneská konference

Řecké zhroucení v oblasti vzbudilo hrůzu v některých londýnských kruzích. Generalita volala po novém křížovém tažení na obranu křesťanů žijících v Anatolii. Připojil se k nim i Churchill, který apeloval na dominia, aby schválila nový vojenský zásah proti Turecku. Sám v tajném memorandu pro Percyho Coxe napsal, že „*Turečtí vzbouřenci by bezpochyby ovládli celý Mosul, pokud by mezi nimi a Velkou Británií vypukla válka. V takovém případě by jeho budoucí rozdělení bylo záležitostí mírové konference*“.²⁷³ V této konferenci by jistě Británie neměla tak výraznou pozici a jen těžko by prosazovala nároky Iráckého království na území celé Mosulské provincie. Evropské velmoci Francie a Itálie naopak uzavřely s Turky příměří, a proto nebylo možné dále trvat na intervenci. Situaci dobře ilustruje hádka francouzského premiéra Poincarého s Lordem Curzonem, který prohlásil, že „*nepošle další oddíly napravovat situaci vzniklou hloupostí a intrikami jiného národa*“.²⁷⁴ Ani britské veřejnosti už se nechtělo do dalšího vojenského konfliktu. Příčinou stavu věcí bylo jistě i neposkytnutí dostatečné podpory řecké invazi. S bezvýhradnou britskou podporou by pravděpodobně došlo k řeckému vítězství a novému statutu quo v oblasti, ale v září roku 1922 byla situace zcela jiná. Francie stahovala vojáky z oblasti Úžin, překotně následovaná Itálií, která ustupovala z oblasti Antalya. Británie proto stála proti Turkům zcela sama.²⁷⁵ Nechuť domácího obyvatelstva a názor dominií o nepotřebnosti další války zapříčinily, že britská vláda byla donucena podepsat 11. října 1922 příměří v Mundanyi.²⁷⁶

Zástupci francouzské a italské vlády uzavřeli už dříve separátní mírové smlouvy s Turky. Zbývala otázka Úžin, turecké aspirace na egejské ostrovy a záležitosti na východě. Turci trvali na novém Turecku v mudroských hranicích. Konkrétně se to týkalo Mosulu a východní provincie Hatay, která se nacházela ve francouzských rukou. V samotné Británii se tato Chanacká krize stala rozbuškou, která vedla ke svržení koaliční vlády pod vedením Lloyd George. Novou vládu sestavili nyní konzervativci, kteří už nebyli tak neústupní vzhledem k stavu věcí. Ministrem zahraničí se stal opět lord Curzon, který už za sebou neměl nesmířitelného Lloyd George, tudíž neprodleně odjel na jednání do Lausanne.²⁷⁷

²⁷³ MEJCHNER, Helmut, *Iraq's External Relations 1921-26*, in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 13, No. 3, October 1977, pp. 343.

²⁷⁴ CHILD, R., *A Diplomat looks at Europe*, New York 1925, s. 89.

²⁷⁵ HUREWITZ, s. 119–127.

²⁷⁶ FROMKIN, s. 540–558.

²⁷⁷ HUREWITZ, s. 119–125.

Konference samotná se sešla poprvé v kasinu de Montbenon 20. listopadu 1922.²⁷⁸ Z velvyslanců jednajících původně na Pařížské konferenci zbylo pouze málo. Lord Curzon zastupoval britské zájmy, za Francii jednal nyní premiér Poincaré a řecké zájmy zastupoval temnější premiér Venizelos, který se po vojenské porážce znovu dostal k moci. Z nových tváří na konferenci je třeba jmenovat nového ministerského předsedu Italského království Benita Mussoliniho. Dále zde byla díky kontaktům s tureckou vládou zastoupena Ruská sovětská federativní socialistická republika. Její velvyslanec Georgij Čičerin zastával postoje vlády z Ankary a Mustafy Kemala.²⁷⁹ Tureckou delegaci vedl Ismet Paša, který se později stal druhým tureckým prezidentem.

Britská delegace byla nyní v pozici, kterou nepředpokládala. Ve všech dosavadních mírových jednáních si určovala mírové podmínky právem vítězného státu.²⁸⁰ Tady to tak nebylo. Z vojenského hlediska by na Bosporu čelila přesile vojáků z Turecka, které vyzbrojovalo nyní už stabilizované sovětské Rusko. Navíc by takovému útoku Británie čelila bez svých spojenců, dost možná ani dominia by se nepřipojila.²⁸¹ Lord Curzon viděl hlavní cíl konference v udržení cest do Indie a zajištění její bezpečnosti. Tento bývalý indický místokrál se řídil zásadou, že „*pokud ovládneme Indii, jsem největší velmoc na světě; ztratíme-li ji, staneme se okamžitě mocností třetího řádu*“.²⁸² Ostatně jeho postojem bylo, že Británie vlastně dělá Turecku velkou službu, když přistoupí na drobné korekce Sèvreské smlouvy. Pro Lausanne si vytkl několik strategických cílů, které hodlal prosadit. Pro nový stát bylo důležité, aby se zbavil komunistické indoktrinace, tudíž rozbít dosavadní jednotu Moskvy a Ankary a zajistit volný průjezd Bosporem pro britské námořnictvo. Dále ani francouzsko-turecké sblížení nebylo Británii po chuti. Bohatě stačilo, že Francie vládne v Sýrii, její „nezdravý“ vliv na Turecko Británie nemohla potřebovat. Posledním z jeho cílů bylo udržet Mosul. Toto problémové území zaměstnávalo Brity už od konce války. Nejdřív spory s Francií, teď s Tureckem.²⁸³

Jednání probíhala s přestávkami osm měsíců. Turecká delegace měla jasný program, který byl pro konferenci sjednán pouze na jednom kusu papíru. Nezávislost. Nezávislost za každou cenu. Svrchované postavení nad svým obyvatelstvem. Ismet Paša opakoval požadavek nezávislosti prakticky v každém jednání, až lordu Curzonovi došla trpělivost. „*Ismete,*

²⁷⁸ FIELDHOUSE, s. 63–65.

²⁷⁹ DURMAN, s. 108–114.

²⁸⁰ MACMILLAN, s. 417–429.

²⁸¹ GILBERT, *Dějiny dvacátého století*, s. 437.

²⁸² MANSERGH, Nicholas, *The Commonwealth Experience*, London 1969, s. 269.

²⁸³ DEMIRCI, Sevtap, *Turco-British Diplomatic Manoeuvres on the Mosul Question in the Lausanne Conference, 1922–1923*, in: *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 1 APRIL 2010, pp. 57–71.

připomínáte mi flašinet. Hrajete tu samou odrhovačku každý den, dokud jí nemáme už plné zuby – nezávislost, nezávislost, nezávislost.“²⁸⁴ V tomto bodě nakonec Ismet uspěl dokonale. Otázka Úžin, jež byla pro Británii strategicky velmi důležitá, byla nakonec rozhodnuta v její prospěch. Opevnění chránící Úžiny mělo být rozbořeno, jak se ostatně konstatovalo už v Sèvreské smlouvě. Průlivy pak byly demilitarizovány a prohlášeny za neutrální. Každá loď se tedy mohla dostat téměř bez zábran až do Černého moře. Británie navíc už nemusela řešit ekonomické aspekty okupace Istanbulu. Bylo rozhodnuto o odchodu britských vojáků z demilitarizovaného pásma Úžin.²⁸⁵ To bylo strategické vítězství Británie v oblasti.

V otázce svobodného Kurdistanu a Arménie bylo rozhodnuto ve prospěch celistvosti Turecka, tudíž ani jeden ze zamýšlených států neměl vzniknout, či se znovuobnovit. Lord Curzon se sice pokoušel do smlouvy propašovat klauzuli o ochraně menšin na tureckém území, ale jeho požadavek byl odmítnut na základě svrchovanosti Tureckého státu.

V ekonomické sféře měla zájmy hlavně Francie. Jako ostatním evropským velmocím by se i jí líbilo, kdyby byl zachován systém kapitulací, který však už byl pro Turky minulostí. Obecně Francie tahala v jednáních za kratší konec, vzhledem ke krizi v Porúří, která právě probíhala. Vojensky byla vázána v Evropě, tudíž pro ni bylo jen těžko představitelné angažovat se někde jinde. Nakonec byly kapitulace zrušeny. Osmanský dluh vůči velmocem zůstal, ale byl částečně přenesen na nástupnické státy Osmanské říše. Na Turecko připadlo 65 % dluhu, což téměř odpovídalo částce 78 milionů britských liber.²⁸⁶

Konečně pro Blízký východ se nakonec ukázala nejdůležitější budoucí otázka Mosulu. Fakticky by při jednání o tomto území měla být přítomna i irácká diplomatická reprezentace, protože se jednalo o její území. Turecká delegace si na něj dělala názor, protože podle jejího mínění byli místní Kurdové vlastně Turci.²⁸⁷ Turecká delegace tvrdila, že se to dokonce píše v *Encyclopedia Britannica*. Curzon byl mírně řečeno podivem takovým výrokem. „*První historické odhalení, že Kurdové jsou Turci, čekalo až na tureckou delegaci. Nikdo jiný s tím dosud nepřišel.*“²⁸⁸ On sám, zdá se, spíše upozadoval význam strategické ropy v regionu, protože jeho stanovisko bylo, že „*Otázka ropy v Mosulu nemá nic společného s mými argumenty. Hájím britskou věc úplně bez zřetele k nějakým přírodním zdrojům, které by mohly*

²⁸⁴ MACMILLAN, s. 441.

²⁸⁵ FROMKIN, s. 558–567.

²⁸⁶ HUREWITZ, s. 119–126.

²⁸⁷ OTHMAN, Ali, *The Kurds and the Lausanne Peace Negotiations, 1922-23*, in: Middle Eastern Studies, Vol. 33, No. 3, July 1997, pp. 521-534.

²⁸⁸ MACMILLAN, s. 442.

být na tomto území. Nevím, kolik petroleje se nachází v okolí Mosulu, zda může být jeho vytěžení výhodné, nebo zda se to vše nakonec ukáže jako podvod“.²⁸⁹ Mosulská jednání nakonec na konferenci uvízla na mrtvém bodě, ale v Británii bylo jasno, že Mosul nesmí být předán do Tureckých rukou. „*Velká Británie nesmí po vítězstvích generálů Mauda a Allenbyho odejít z Mezopotámie pod hrozbou tureckých bodáků*“.²⁹⁰ Takové bylo stanovisko britské vlády. Na případnou obranu Mosulu bylo schváleno dalších 800 tisíc liber.²⁹¹ Turci nakonec souhlasili s dodatečným jednáním mimo konferenci. Tímto fakticky končí účast Britů v jednání, kdy ve druhé části konference řeší ostatní velmoci své vztahy s Tureckem. To vyřešilo vzájemné problémy a vynořilo se jako hegemon v Anatolii. Konference skončila 24. července 1923, kdy došlo ke konečnému podepsání smlouvy.²⁹² Ismet se vrátil do Ankary jako národní hrdina a Turecké národní shromáždění, jenž bylo nejvyšším orgánem země, smlouvu schválilo 21. srpna 1923. Poslední britští vojáci byli evakuováni z Konstantinopole 1. října, čímž skončilo britské angažmá na Bosporu.

4.2 Řešení turecko-irácké hranice

Britské stanovisko k Mosulu bylo výhodné i co se z hlediska vztahů s Irákem týče. Nacionalismus v Iráku byl velmi otupen tím, že pokud Iráčané chtěli udržet svůj stát celistvý, s rozsáhlým a bohatým severním územím, museli spolupracovat s britskou politikou. Ta měla v rukou ožehavou kartu dalšího vyjednávání s Tureckem na národní úrovni. Mustafa Kemal mezitím nelenil s aktivitami v oblasti. Ještě v průběhu Lausannské konference ratifikovalo turecké Národní shromáždění tzv. *Chesterovu koncesi*, která dovolovala Američanům vybudovat tři velké železniční linky na východě Turecka (jedna z nich by vedla až do Mosulu) a těžit na územích okolo trati ropu.²⁹³ Britové byli velmi pobouřeni takovou věrolomností. O osudu Mosulu nebylo ještě rozhodnuto a Mustafa Kemal tak narušil jejich výsostné území. Tento turecký návrh sice nakonec nevyšel, protože Američané nehodlali na jeho základě podporovat jejich nárok na Mosul, ale přiměl Brity pospíšet si s dalším jednáním.

To se odehrávalo v Konstantinopoli v květnu a červnu roku 1924. Británie zde už jednala s novou zemí, protože po zrušení sultanátu a přechodném období roku 1922 došlo k vyhlášení Turecké republiky a jejím prvním prezidentem se stal Mustafa Kemal, později

²⁸⁹ DURMAN, s. 110.

²⁹⁰ DURMAN, s. 112.

²⁹¹ Tamtéž, s. 112–113.

²⁹² VALKOUN, s. 179.

²⁹³ HUREWITZ, s. 127.

přezdívaný Atatürk.²⁹⁴ Opět zde zazněl turecký argument o Kurdech, který i s odstupem skoro sta let zní pořád značně nepravděpodobně. Přestože Turci jednali na domácí půdě, jednání stále nevedlo k dalším výsledkům, bylo tedy předáno Společnosti národů, která měla za oba aktéry rozhodnout.

V Iráku mezitím docházelo k nepokojům části obyvatelstva, jež stálo v opozici kvůli nerovným podmínkám ve smlouvě. Místní ústavodárné shromáždění dosud neratifikovalo její podmínky, což zvláště v první polovině roku 1924 činilo Britům značné obtíže.²⁹⁵ Mnozí z iráckých politiků, mezi nimiž vyniká zvláště Nuri Pasha al-Said, podporovalo přijetí britsko-irácké smlouvy, protože si uvědomovali tragédii, kterou by byla ztráta Mosulu.²⁹⁶ Tito státníci sice přiznávali, že smlouva jistě není dokonalá a zdaleka nesplňuje všechny národní tužby, ale jedná se o konkrétní smlouvu o vztazích obou zemí. Jejím schválením by poté bylo možno navyšovat požadavky a jít tak cestou k plné nezávislosti.

Neschopnost iráckých poslanců zaujmout jakékoliv stanovisko ke smlouvě nakonec přiměla britského vysokého komisaře k vyhlášení ultimáta. Percy Cox dal Iráčanům na výběr, buď konečně přijmou anglo-iráckou smlouvu, nebo Velká Británie zaujme ve vztahu k Iráku jiný postoj. Její konečné schválení nebylo nic jednoduchého a fakticky proběhlo v poslední den ultimáta, v noci z 10. na 11. června 1924. Tím byla dojednána smlouva mezi Británií a Irákem, do budoucna řešící jejich vztahy.²⁹⁷

Paralelně s tímto dokumentem byla řešena otázka budoucích anglo-iráckých vztahů v oblasti obchodu. V Iráckém království byl stále aktivní režim kapitulací, jež znamenal pozůstatek z osmanských dob a velkou zátěž pro tamější hospodářství.²⁹⁸ Turecko samotné ho po míru z Lausanne zrušilo a ani britská vláda nepočítala do budoucnosti s jeho využitím. V únoru roku 1924 proto píše ministr pro kolonie James Henry Thomas dopis králi Fajsalovi, ve kterém ho ujišťuje o své podpoře proti znovuobrození tohoto systému. V tomto dopise konstatuje, že *„pokud bude irácká vláda pokračovat v prosazování osvědčené hospodářské a fiskální politiky, nebude Velká Británie trvat na oživení ekonomických kapitulací pro sebe a*

²⁹⁴ Otec Turek, někdy nesprávně překládáno jako Otec Turků.

²⁹⁵ FIELDHOUSE, s. 64–65.

²⁹⁶ PŘEBINA, *Irák*, s. 44.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 45.

²⁹⁸ ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774–1923. A Study in International Relations*, London, Melbourne, New York, Toronto 1966, s. 313–314. V podstatě se jedná o přenechání obchodu s určitým druhem zboží zahraničním obchodníkům.

*bude podporovat iráckou vládu v odporu proti systému kapitulací ve prospěch jiných mocností“.*²⁹⁹

Zbývalo konečně vyřešit otázku Mosulu. Ta byla svěřena Společnosti národů, která měla na základě výsledků vyslané komise rozhodnout o přidělení území k té či oné zemi. Komise se skládala z maďarského hraběte Telekiho, švédského zástupce Wirsena a belgického plukovníka Paulise.³⁰⁰ Tato Mosulská komise provedla pozorování a vyšetřování v oblasti od ledna do března roku 1925.³⁰¹ Po jejím příjezdu do Ženevy vyrazí další komise pod vedením estonského generála Johana Laidonera. Obě komise zaujaly k problému stejné stanovisko, takže rada Společnosti národů vydala 16. prosince 1925 rozhodnutí, že oblast by bylo nejlepší připojit k území Iráku, ovšem s podmínkou, že to zůstane pod mandátem Británie nejméně 25 let.³⁰² Dodatkem k tomuto bylo, že pokud se Irácké království nestane do 25 let členem Společnosti národů, zařídí rada další způsob mandátu. Důvodem byly zejména velmi komplikované místní národnostní poměry, tudíž je měla řešit raději Británie než Turecká republika, vzhledem k minulým zkušenostem např. s Řeky.³⁰³

Společnost národů též vyzvala obě strany k tomu, že by bylo nejlepší uzavřít smlouvu o vzájemných hranicích. To byl problém zvláště ze strany Turecka, které se nehodlalo území vzdát a bylo zapotřebí povstání Kurdů na jeho východních územích k tomu, aby mu došlo, že je na mezinárodní šachovnici v podstatě samo. Británie se naopak mohla ve Středozemním moři spolehnout na podporu Mussoliniho Itálie. Za této situace vyhlásila Společnost národů své konečné stanovisko, které prohlašovalo tzv. „bruselskou linii“ za trvalou hranici obou zemí, jestliže Británie přijme na 25 let mandátní závazek vůči Iráku.³⁰⁴

Tento stav zapříčinil ochotu Turecka k dohodě s Velkou Británií a Irákem. K té došlo 13. června 1926.³⁰⁵ Turecko se vzdalo práv na Mosul, který oficiálně zůstal Iráku. Britský vyslanec v Ankaře, jenž jednání vedl, prohlásil, že „*Díky této dohodě se vrátíme ke stejné pohodě, která mezi námi vládla ve druhé polovině minulého století*“.³⁰⁶ Bruselská linie byla schválena jako hranice a dodnes tvoří pomezí mezi Tureckou a Iráckou republikou. Jedním z důležitých aspektů smlouvy bylo, že Turecko bude mít právo vojensky zasáhnout na východě

²⁹⁹ MEJCHNER, s. 352.

³⁰⁰ DEMIRICI, Sevap – COSAR, Nevin, *The Mosul Question and the Turkish Republic: Before and after the Frontier Treaty, 1926*, in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 1, Jan., 2006, pp. 123-132.

³⁰¹ DURMAN, s. 124–130.

³⁰² MUSIL, *Irák*, s. 96.

³⁰³ DEMIRICI, Sevap – COSAR, Nevin, pp. 126–127.

³⁰⁴ MEJCHNER, 340-358.

³⁰⁵ FIELDHOUSE, s. 65.

³⁰⁶ MACMILLAN, s. 420–447.

své země, což bylo důležité zvláště kvůli jeho vztahu ke Kurdům. Dále však bylo ustanoveno, že ani jedna ze stran nesmí v hraničním pásmu mít vojenské jednotky určené k vpádu na nepřátelské území. Tato demilitarizovaná zóna zasahovala 75 kilometrů do tureckého území a stejně tak do iráckého.³⁰⁷ Finálně byla též opravena dohoda o mosulské ropě, která se ukázala tak důležitá. Za vzdání se území bylo rozhodnuto, že Turecká republika bude dostávat 10 % z příjmů z mosulské ropy, a to po dobu 25 let.³⁰⁸ Pro Irácké království bylo důležité, že na základě této třístranné smlouvy musí Velká Británie každé 4 roky posoudit, jestli už jejich stát vyspěl natolik, že by mohl požádat o vstup do Společnosti národů, a stát se tak nezávislým státem, což se skutečně stalo v roce 1932. Ankarská smlouva s konečnou platností rozdělila poválečný Blízký východ.

³⁰⁷ MUSIL, Irák, s. 98.

³⁰⁸ HUREWITZ, s. 135–142.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo především popsat britskou politiku ve vztahu k Blízkému východu. Autor si dával za cíl objektivně zhodnotit britské angažmá ve vztahu s ostatními faktory a zájmy velmocí působících na blízkovýchodním území. Zvláštní zřetel byl brán zejména na území Mezopotámie, která se později vyvinula na Irácké hášimovské království. Budoucímu rozdělení území samozřejmě předchází vojenské operace v první světové válce. Uveden byl i celkový pohled britské diplomacie na bývalé turecké území.

Blízký východ se vyvíjel na periferii Osmanské říše. Nestál nikdy v centru zájmů sultánů z Konstantinopole, naopak se zde vyvíjela svébytná arabská civilizace a přežívala místní etnika, některá z nich už od starověku. Před první světovou válkou se jednalo o místo zájmů čtyř velmocí. Největší aktivitu zde projevovalo zvláště Německo s Británií, následované Ruskem a Francií. Pro osmanské velení nebyla oblast Mezopotámie válečnou prioritou, zde bylo důležité spíše vázat síly Velké Británie. Palestina sice byla důležitá, ale až na jednu neúspěšnou vojenskou akci, jejímž cílem mělo být obsazení Suezského průplavu, zde nedošlo k intenzivním pokusům o rozšíření osmanského vlivu. Pro Británii se jednalo o jednu z příjemnějších cest k dřívějšímu ukončení války, ale dlouhou dobu nenašla na frontu tolik potřebné prostředky. V tomto bodě si myslím, že šlo využít britské jednotky v oblasti lépe a efektivněji. Na otázku, proč byla Británie tolik aktivní právě na Blízkém východě, nacházím odpověď, že to bylo kvůli jejím strategickým zájmům v oblasti. Už před první světovou válkou zde držela značné území a jejím poválečným aktivem bylo je rozšířit. Jistě šlo i o otázku lepší obrany Indie, se kterou blízkovýchodní území souvisí.

Z hlediska válečných cílů zůstal nesplněn program lorda Horatia Kitchenera o jednotném blízkovýchodním státu, podobnému Britské Indii. Podle mého názoru došlo už za první světové války k velkému rozdmýchání arabského nacionalismu, díky čemuž britská administrativa nebyla schopna zvládnout přerod blízkovýchodních území v jeden celek. Velkou roli hraje i velikost a trvání války, která neposkytovala dostatečné zdroje na úplnou pacifikaci, a další konflikty byly pak už jen ke škodě. K dobru nemohu britským diplomatům přičíst ani dlouhé jednání o mírové smlouvě. Stabilitě regionu určitě neprospělo patnáctiměsíční čekání na závěrečný dokument.

Z pohledu Pařížské mírové konference je možno hodnotit konečné britské zisky pozitivně. Vzhledem k Sykes-Picotově smlouvě, jež přiřkla území Mosulu Francouzům, bylo určitě dobré jeho konečné získání Brity, potažmo Iráčany. Je nasnadě poznamenat, že zvláště

Mosul byl nejstrategičtějším územím na Blízkém východě. „Historické kdyby“ je sice zapovězeno, ale případný zisk území Francouzi by jistě nebyl ku prospěchu vzhledem k dnešním vztahům Turecka a Kurdů, kteří zde žijí. O dalších menšinách nemluvě. Válečné sliby, jež byly vyřknuty vůči Arabům a Židům nakonec zůstaly nesplněny a jejich realizace se alespoň v plné míře nekonala. Tento bod představuje problém v jednání, i když podle mého názoru nedošlo ke splnění těchto slibů z důvodu, že k jejich realizaci nebyla politická síla. Británie nestála o jednotný arabský nezávislý stát na Blízkém východě, nadto nechtěla ani rozdmýchávat židovsko-arabský spor v Palestině.

Za zásadní nezdar považuji Sèvreskou smlouvu. V podstatě už v okamžiku jejího podepsání se jednalo o mrtvý dokument vzhledem k tomu, že požadavky z něj nešly prosadit. Důsledné jednání velmocí by v tomto případě vedlo k další válce proti tureckým nacionalistům, kteří už v roce 1920 ovládali větší část země než turecká vláda v Konstantinopoli. Ve vztahu k Sèvreské smlouvě považuji za chybu konečnou nerealizaci plánu na svobodnou Arménii. Za způsobené masakry na civilním obyvatelstvu za války by si Turecko zasloužilo vznik Velké Arménie v rámci svého východního území. Tento stát pod britskou ochranou by mohl vytvořit sanitární kordon a dále bránit vlivu sovětského vlivu. Místo toho byla Arménie rozdělena mezi sovětské Rusko a Turecko. Z britského pohledu by byl diplomaticky zajímavý i Kurdistan. Další stát, co by chránil britský Irák ze severu, a navíc by napomohl identifikaci Kurdského národa v oblasti. Nicméně si je třeba uvědomit ekonomicko-vojenské možnosti Británie dvacátých let minulého století.

Káhirská konference vytvořila pevnou linii britské politiky na Blízkém východě. Její úspěch spatřuji hlavně v částečném naplnění slibů Arabům, kterým byly „dány“ dva státy. Z pohledu britské pozice na Blízkém východě šlo jistě o částečné splnění slibů a pevné ukotvení těchto států v rámci britského vlivu. Podle mého názoru šlo za dané situace o nejlepší možnou cestu ke konečnému míru zvláště na území Iráckého království. S odstupem skoro jednoho století se jistě jedná o nepopulární názor, protože monarchistické zřízení pod vládou Hášimitské dynastie v Iráckém království nevydrželo a královská doba připomíná spíše období nestability, ale z pohledu tehdejší britské diplomacie dává smysl. Koneckonců v Jordánském království vládne tato dynastie dodnes. Ve vztahu k židovským přistěhovalcům do Palestiny rozhodla konference nedělat v podstatě nic. Lidstvo potřebovalo hrůzy druhé světové války, aby si uvědomilo, že historický stát Židů je potřeba obnovit.

Ve věci správy Mezopotámie, jež se později vyvinula v Iráckém království, vidím pozitivní snahu Velké Británie o zvládnutí místních problémů a přivedení stability. Britská

správa, ať už měla na mysli hlavně svůj politický a ekonomický prospěch, poctivě budovala irácký stát a vychovávala novou generaci domácích úředníků. Jistě mohla od nového státu oddělit například území okolo Basry, či rozdělit Mosul mezi více aspirantů na toto území. Nic z toho však neučinila, a naopak podporovala centrální jednotu Iráckého království v jeho dohodnutých hranicích.

Za jednu ze strategických chyb Velké Británie vidím zvláště Lausannskou dohodu. V tomto bodě si stojím za tím, že větší pomoc řeckým intervenčním vojskům by měla za následek poražení Kemalistů, kteří by byli nuceni uzavřít mír za mnohem příznivějších podmínek. Jistě by se též předešlo genocidě Řeků ve Smyrně a vysídlování dalších národů. V takovém případě by šlo jistě vytvořit i onen arménský a kurdský stát. V době Chanacké krize už bylo pozdě a doplatila na to zvláště koaliční vláda Lloyda George a ostatně i pozice Británie v oblasti Blízkého východu.

Nastalá situace pak donutila Británii jednat o severní hranici Iráckého království. Je až s podivem, že konečné rozdělení území trvalo celých osm let po válce. Aktivnější politika v oblasti by jistě nebyla na škodu, ale v tomto bodě to bylo problematické. O Mosul stálo množství zájemců a jeho ropa byla motivací pro všechny zúčastněné. Nemohu tedy upřít diplomatický um britské reprezentaci, která ho po dlouhých vyjednáváních získala pro „své“ Irácké království. Britské impérium bylo veliké rozlohou a Blízký východ zkrátka nebyl jasně danou prioritou, konečná dohoda s Tureckem tedy byla ku prospěchu všech zúčastněných stran. Tamější hranice ostatně zůstaly do dnešní doby stejné.

Celkové hodnocení britského vlivu na Blízký východ je tak spíše rozporuplné. Přes nesporné vojenské zisky se nepodařilo celkově zničit Osmanskou říši, která se vzápětí proměnila v nové Turecko. Oko britského diplomata po první světové válce by jistě raději vidělo v oblasti Anatolie spřátelené státy, které by jako menší celky byly více tvárné, a dalo by se s nimi více pracovat v rámci budování britské sféry na Blízkém východě. Bezpochyby je nutno Británii přisoudit kladné hodnocení za snahu uklidnit oblast a zavést normální civilní správu. Dojednání hranic je z diplomatického hlediska též úspěchem, ale je to tak i pro domácí obyvatelstvo? Nemyslím si to. Aktivita Islámského státu, jehož lídr Abú Bakr al-Bagdádí prohlásil, že organizace bojuje proti Sykes-Picotově rozvržení hranic, jsou toho jasným důkazem. Doslovně říká, že *„náš posvátný pochod se nezastaví, dokud nezatlučeme poslední hřebík do rakve Sykes-Picotova komplotu“*³⁰⁹. Hraniční rozdělení mandátů nebylo dokonalé ani

³⁰⁹ TRAN, M, a kol., Isis announces Islamic caliphate in area straddling Iraq and Syria, London 2014, dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/30/isis-announces-islamic-caliphate-iraq-syria> [cit.2021-01-21]

před sto lety, vzhledem k tomu, jak dlouho se táhly spory o jejich rozdělení. S ohledem na tehdejší možnosti zvláště Británie si myslím, že šlo o maximum možného. Podle národnostního klíče nebylo možné Blízký východ dělit a z hlediska tehdejších mocenských vztahů bylo něco takového iluzorní. Národů tam bylo zkrátka až moc a jejich rozložení napovídá, že vytvořit samostatné státy nebylo v možnostech mírových konferencí. Že to byla zhoubná politika, nám bohužel ukazuje další vývoj těchto států, ale dá se ale říci, že Britové přinesli na Blízký východ částečnou stabilitu a posunuli arabskou společnost k lepšímu státoprávnímu uspořádání.

Seznam použité literatury

Vydané prameny:

ABOUCID, E., *Thirty Years of Lebanon and Syria 1917–1947*, Beirut 1948.

ANTONIUS, G., *The Arab Awakening: The story of the Arab National Movement*, London 1938.

HUREWITZ, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East: a Documentary Record: 1914–1935*, vol.I., Princeton 1956.

HUREWITZ, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East: a Documentary Record: 1914–1956*, vol.II., Princeton 1956.

CHURCHILL, Winston, *Světová krise 1911-1918 II.*, Praha 1932.

CHURCHILL, Winston, *Světová krise 1911-1918 III.*, Praha 1932.

MUSIL, Alois, *Od Libanonu k Tigridu: Nová Sýrie*, Praha 1938.

MUSIL, Alois, *Mezi Eufratem a Tigridem: Nový Irák*, Praha 1935.

Nepublikované prameny:

Sykes-Picot agreement, 16. 5. 1916; United Nations Information System on the Question of Palestine. Dostupné z: <http://unispal.un.org>. [cit. 2021-25-02].

„*The Hussein-McMahon Correspondence*“, Internetová databáze dokumentů neziskové organizace American-Israeli Cooperative Enterprise (Jewish Virtual Library), Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/History/hussmac1.html> [cit. 2021-25-02].

Databáze národního archivu Velké Británie (The National Archives) Dostupné z: <https://www.nationalarchives.gov.uk/>

The National Archives London-Kew

TNA, FO 371/4152, The prospect of British trade in Mesopotamia and the Persian Gulf, 1919.

Supreme Economic Council: First Meeting of First Session Held at the Ministry of Commerce on the 17th February, [cit. 2021-25-02]. Dostupné z:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv10/d1> [cit. 2021-25-02]

Memoáry:

CLEMENCEAU, Georges, *Velikost a bída jednoho vítězství*, Praha 1930

GEORGE, Lloyd, David, *The Truth About the Peace Treaties*, London 1938.

TOWNSHEND, Charles, *My campaign in Mesopotamia*, London 1920.

WILSON, Arnold, *Mesopotamia 1917–1920, A Clash of Loyalties*, London 1931.

Monografie:

ANDRIESSEN, J., H., J., *První světová válka v dokumentární fotografii*, Praha 2017.

BALFOUR, P., K., *Atatürk: the Rebirth of a Nation*, London 1964.

CATHERWOOD, Christopfer, *Winston's Folly. Imperialism and the Creation of Modern Iraq*, London 2004.

TAUBER, Elizer, *The Formation of Modern Iraq and Syria*, London 1995.

CÉSAR, J., *Britská říše v období imperialismu 1870-1945*, Praha 1970.

COLINS, R., *World War I.*, Westport 2008,

ČEJKA, Marek, *Izrael a Palestina: Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*, Brno 2005.

ČERMÁK, J., *Němci v Přední Asii: dráha bagdádská v mezinárodní politice*, Praha 1911.

D'ESTE, Carlo, *Válečný vůdce: život Winstona Churchilla ve válce 1874-1945*, Praha, 2013.

DURMAN, *Dějiny diplomacie III.*, Praha 1967.

DURMAN, Karel, *Blízký východ ve světové politice: 1918-1959*, Praha 1966.

FANNING, L., *American Oil Operations Abroad*, New York 1947.

FANNING, Richard, *Peace And Disarmament: Naval Rivalry and Arms Control, 1922-1933*, Kentucky 2015.

FAWAZ, Leila, *A Land of Aching Hearts: The Middle East in the Great War*, Cambridge 2014.

FEROZ, Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, London 1993.

FIELDHOUSE, D., K., *Western Imperialism in the Middle East 1914-1958*, New York 2006.

- FINKEL, E., & GEHLBACH, S., *Reform and Rebellion in Weak States*, Cambridge 2020.
- FROMKIN, David, *A Peace to End all Peace: the Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, London 1989.
- GILBERT, Martin, *Winston S. Churchill: Companion Volume*, Vol. 4, Part 2: July 1919–March 1921, Boston 1978.
- GILBERT, M., *Dějiny dvacátého století*, Praha 2005.
- GOMBÁR, E., *Dějiny Iráku*, Praha 2013.
- GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.
- GRAHAM, M., *Guide to International Relations and Diplomacy*, Bloomsbury 2004.
- GREW, J., *Turbulent Era, A Diplomatic Record of Forty Years I.*, New York 1953.
- HART, L., *Dějiny první světové války*, Praha 2020
- HECHT, E., *Krvavé století 1914-2014: dvacet válek, které změnily svět*, Praha 2015
- HERTOVÁ, Yvette, *Gallipoli 1915 - místo pro tisíc britských pušek*, Praha 2010.
- HITZEL, Frédérick, *Osmanská říše 15.-18.století*, Praha 2001.
- HOURLANI, Albert, *Dějiny arabského světa: Od 7. století po současnost*, Praha 2010.
- JOHNSON, P., *Dějiny 20. století*, Praha 2008.
- KARSH, Efraim, *Empires of the Sand: The Struggle for Mastery in the Middle East, 1789–1923*, New York 2001.
- KERSHAW, Ian, *Do pekel a zpět: Evropa 1914–1949*, Praha 2017.
- KÉVORKIAN, Raymond, *The Armenian Genocide: a Complete History*, New York 2011.
- KNIGHT, Paul, *The British Army in Mesopotamia, 1914–1918*, Jefferson 2013.
- KUČERA, Petr, *Dějiny Turecka*, Praha 2010.
- LEWIS, Bernard, *Dějiny Blízkého východu*, Praha 2007.
- MACMILLAN, O., M., *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*, Praha 2004.
- MANSENGH, Nicholas, *The Commonwealth Experience*, London 1969.
- MCCARTHY, Justin, *The Ottoman peoples and The end of Empire*, London 2003.

- MCMEEKIN, Sean, *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge 2010.
- MEDLICOTT, N., W., *British Foreign Policy since Versailles*, London 1940.
- MOWRER, E., *The Nightmare of American Foreign Policy*, New York 1948.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Koncert velmocí. Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914*, Praha 2006.
- PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996.
- PROKŠ, Petr, *Konec říše Hohenzollernů: politika císařského Německa vůči carskému a sovětskému Rusku (1914 až 1917/1918)*, Praha 2010
- PŘEBINA, Petr, *Od Velké Sýrie k malé*, Praha 2018.
- PŘEBINA, Petr, *Cesta k soudobému Iráku: Núrí as-Sacíd a dějiny irácké monarchie (1920-1958)*, Ostrava 2005.
- RADZINSKI, S., E., *Alexandr II.*, Praha 2007.
- ROUX, Jean-Paul. *Střet náboženství: dlouhá válka mezi islámem a křesťanstvím (7. až 21. století)*, Praha 2015.
- RUBCOV, B., K., A KOL., *Novověké dějiny orientálních zemí II.*, Praha 1961.
- ŘOUTIL, Michal, Petra KOŠTÁLOVÁ a Petr NOVÁK, *Katastrofa křesťanů: likvidace Arménů, Asyřanů a Řeků v Osmanské říši v letech 1914-1923*, Červený Kostelec 2017.
- SANDERS, R., *The High Walls of Jerusalem: A History of the Balfour Declaration and the Birth of the British Mandate for Palestine*, New York 1983.
- SLUGLETT, Peter, *Britain in Iraq, 1914-1932*, Oxford 1976.
- TEMPERLEY, H., W., V., *History of Serbia*, London 1917.
- ULRICHSEN, K., C., *The First World War in the Middle East*, London 2014.
- VALKOUN, Jaroslav, *Na cestě k Westminsterskému statutu: Velká Británie, dominia a proměna Britského impéria v letech 1907-1931*, Praha 2015.
- WESTWELL, I., *I. světová válka: vyčerpávající popis průběhu I. světové války, doplněný analýzami rozhodujících střetnutí a přelomových bitev*, Praha 2009.
- WESTWELL, I., *První světová válka den po dni*, Praha 2013.
- WILLMOTT, H. P., *První světová válka*, Praha 2005.

Dílčí studie a články:

AMBROSIUS, E., L., *Woodrow Wilson's Health and the Treaty Fight, 1919-1920*, in: *The International History Review*, Vol. 9, No. 1, February 1987, pp. 73–84.

ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774–1923. A Study in International Relations*, London, Melbourne, New York, Toronto 1966, s. 313–314.

ANDREW, C. M. – KANYA-FORSTNER, A. S.; *The French Colonial Party and French 1917-18*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 36, No. 1, Jan., 2001, s. 87–109, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/261132>.

BAR-YOSEF, E., *The Last Crusade? British Propaganda and the Palestine Campaign, Colonial War Aims, 1914-1918*, in: *The Historical Journal*, Vol. 17, No. 1, Mar., 1974, s. 79–106. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/2638334?seq=7#metadata_info_tab_contents

CIMALA, Petr, *Jak a proč vznikl mandátní systém typu A Společnosti národů?*, in: *Studia historica Brunensia* 2010, roč. 57, č. 1, s. 99–100.

DAVIDSON, H., R., *"Russian Skill and Turkish Imbecility": The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered*, in: Cambridge University Press, Vol. 35, No. 3, 1976.

DAWISHA, Adeed, *Democratic Attitudes and Practices in Iraq, 1921-1958*, in: *Middle East Journal*, Vol. 59, No. 1, Winter 2005, pp. 11–30.

DEMIRCI, Sevtap – COSAR, Nevin, *The Mosul Question and the Turkish Republic: Before and after the Frontier Treaty, 1926*, in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 1, January., 2006, pp. 123–132.

DEMIRCI, Sevtap, *Turco-British Diplomatic Manoeuvres on the Mosul Question in the Lausanne Conference, 1922–1923*, in: *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 1 APRIL 2010, pp. 57–71.

DOUGLAS, R., M., *Did Britain Use Chemical Weapons in Mandatory Iraq?*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 81, No. 4, December 2009, pp. 859–887.

DYER, G., *The Turkish Armistice of 1918*, in: *Middle East Studies*, Vol. 8, No. 2, 1972.

GOLDBERG, Ellis, *Peasants in Revolt – Egypt 1919*, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 24, No. 2, May 1992, pp. 261–275.

ESKANDER, Saad, *Britain's Policy in Southern Kurdistan: The Formation and the Termination of the First Kurdish Government, 1918-1919*, in: *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 2, November., 2000, pp. 139–163.

ESKANDER, Saad, *Southern Kurdistan under Britain's Mesopotamian Mandate: From Separation to Incorporation, 1920-23*, in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 2, April 2001, pp. 153–180.

FANTAUZZO, Justin, *The Finest Feats of the War? The Captures of Baghdad and Jerusalem during the First World War and Public Opinion throughout the British Empire*, in: *War in History*, Vol. 24, No. 1, January 2017, pp. 64–86.

FISHER, John, *Syria and Mesopotamia in British Middle Eastern Policy in 1919*, in: *Middle Eastern Studies* Vol. 34, No. 2, April 1998, pp. 129–170.

FITZGERALD, Peter, *Edward, France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, December 1994, pp. 697–725.

FONTANA, Guiditta, *Creating Nations, Establishing States: Ethno-Religious Heterogeneity and the British Creation of Iraq in 1919-23*, in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 1, January 2010, pp. 1–16.

GARDNER, Nikolas, *Charles Townshend's Advance on Baghdad: The British Offensive in Mesopotamia, September–November 1915*, in: *War in History*, Vol. 20, No. 2, April 2013, pp. 182–200.

GOLDBERG, Ellis, *Peasants in Revolt – Egypt 1919*, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 24, No. 2, May 1992, pp. 261–275.

GOLDSTEIN, Erik, *Great Britain and Greater Greece 1917-1920*, in: *The Historical Journal*, Vol. 32, No. 2, June 1989, pp. 339–356.

HASAN, Samee-ul, *The Great War of 1914-1919 and the Middle East*, in: *Pakistan Horizon*, Vol. 63, No. 4 October 2010, pp. 25–31.

KARSH, Efraim, *The San Remo Conference 100 Years On: How the Jewish National Home Entered International Law*, in: *Mideast Security and Policy Studies*, No. 172, April 2020, pp. 1–32.

MACFIE, L., A., *British Intelligence and the Causes of Unrest in Mesopotamia, 1919-21*, in: Middle Eastern Studies, Vol. 35, No. 1, January 1999, pp. 165–177.

MAKAROV, V., R., *The British mandate in Iraq (1920–1932). Considered history of formation, existence and liquidation the British mandate of The League of Nations in territory of Iraq (1920–1932)*, in: MEMO 2013, roč. 2013, č. 2, 2013.

MEJCHNER, Helmut, *Iraq's External Relations 1921-26*, in: Middle Eastern Studies, Vol. 13, No. 3, October 1977, pp. 340–358.

MONTGOMERY, E., A., *The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920*, in: The Historical Journal, Vol. 15, No. 4, December 1972, pp. 775–787.

OTHMAN, Ali, *The Kurds and the Lausanne Peace Negotiations, 1922-23*, in: Middle Eastern Studies, Vol. 33, No. 3, July 1997, pp. 521–534.

PARRY, J., P., *Steam Power and British Influence in Baghdad, 1820–1860*, in: The Historical Journal, Vol. 56, No. 1, March 2013, pp. 145–173.

QUATAERT, Donald, *Review: The Massacres of Ottoman Armenians and the Writing of Ottoman History*, in: The Historical Journal, Vol. 37, No. 2, Autumn 2006, s. 249–259.

RACCAGNI, M., *The French Economic Interests in the Ottoman Empire*, in: International Journal of Middle East Studies, Vol. 11, No. 3, May 1980.

ROTHWELL, W., H., *Mesopotamia in British War Aims, 1914-1918*, in: The Historical Journal, Vol. 13, No. 2, Jun., 1970, pp. 273–294.

SCUDIERI, James, D., *Chapter 5 Iraq, 2003-04, and Mesopotamia, 1914-18: A Comparative Analysis in Ends and Means*, in: A Nation at War in an Era of Strategic Change, September 2004, pp. 95–124.

SYKES, M., *Journeys in North Mesopotamia*, in: The Geographical Journal, Vol. 30, No. 3, Sep., 1907.

ŠUBRTOVÁ, Marcela, *Britsko-francouzské vztahy na přelomu 19. a 20. století—od Fašodské krize k Srdečné dohodě*, in: Historický obzor, roč. 26, č. 1/2, 2016.

TRAN, M, a kol., *Isis announces Islamic caliphate in area straddling Iraq and Syria*, London 2014, dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/30/isis-announces-islamic-caliphate-iraq-syria> [cit.21.02. 2021]

Internetové zdroje:

PRIMA, F. T. V., *První světová válka začala manifestem Mým národům. Nejspíš ho napsal Čech*, cnn.iprima.cz [online]. [cit. 2021-17-01].

<http://www.mideastweb.org/mcmahon.htm>

<https://armenpress.am/eng/news/1024613.html>

<https://www.britishempire.co.uk/maproom/middleeast1926map.htm>

https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Lausanne#/media/File:Turkey-Greece-Bulgaria_on_Treaty_of_Lausanne.png

VHU PRAHA. *VHU PRAHA* [online]. Copyright © Vojenský historický ústav Praha

SLAVÍK, Jakub, *Vyvražďování Arménů začalo před 105 lety, během první moderní genocidy zemřelo přes 1,5 milionu lidí*, Praha 2020, dostupné z:

<https://ct24.ceska televize.cz/domaci/3083123-vyvrazdovani-armenu-zacalo-pred-105-lety-behem-prvni-moderni-genocidy-zemrelo-pres-15> [cit. 2021-17-01].

Studentské kvalifikační práce:

AL-JAF, A., R., *British policy towards the Government of the Mosul Vilayet 1916-1926*, PhD thesis, Leicester, University of Leicester 2018. Supervisor Professor Stuart Ball

DALEZIOU, Eleftheria, *Britain and the Greek-Turkish war and Settlement of 1919–1923: The Pursuit of Security by „Proxy“ in Western Asia Minor*, PhD thesis, University of Glasgow, Glasgow 2002, Supervisor Professor Hew Strachan

DOSTÁL, Dalibor. *Turecko a Evropa: diplomová práce*. Brno: MU, FSS, 1997. Vedoucí diplomové práce Petr Fiala.

JENKINS, M., A., *To Megali Idea-Dead or Alive? The Domestic Determinants of Greek Foreign Policy*, Monterey 1994, Naval Postgraduate School, Master's thesis

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1: Území přislíbené Arabům v MacMahonově korespondenci.

Příloha č. 2: Sykes-Picotova dohoda.

Příloha č. 3: Pravděpodobný rozsah židovského národního státu slibovaného v Balfourově deklaraci.

Příloha č. 4: Mapa zobrazující plánované rozdělení Osmanské říše.

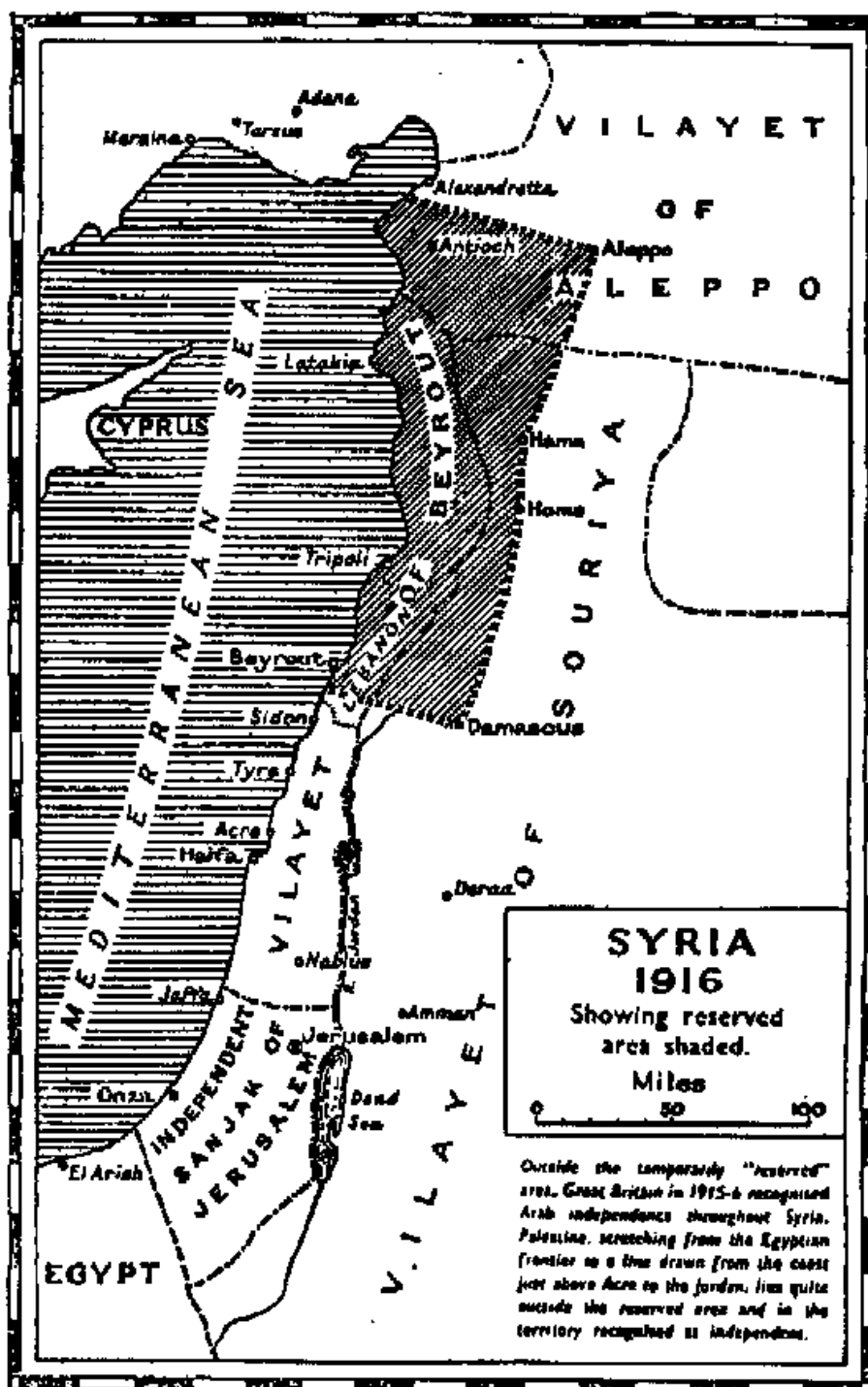
Příloha č. 5: Turecko po konferenci v Lausanne.

Příloha č. 6: Mapa zobrazuje území Blízkého východu v roce 1926.

Příloha č. 7: Účastníci Káhirské konference.

Příloha č. 1

Území přislíbené Arabům v MacMahonově korespondenci

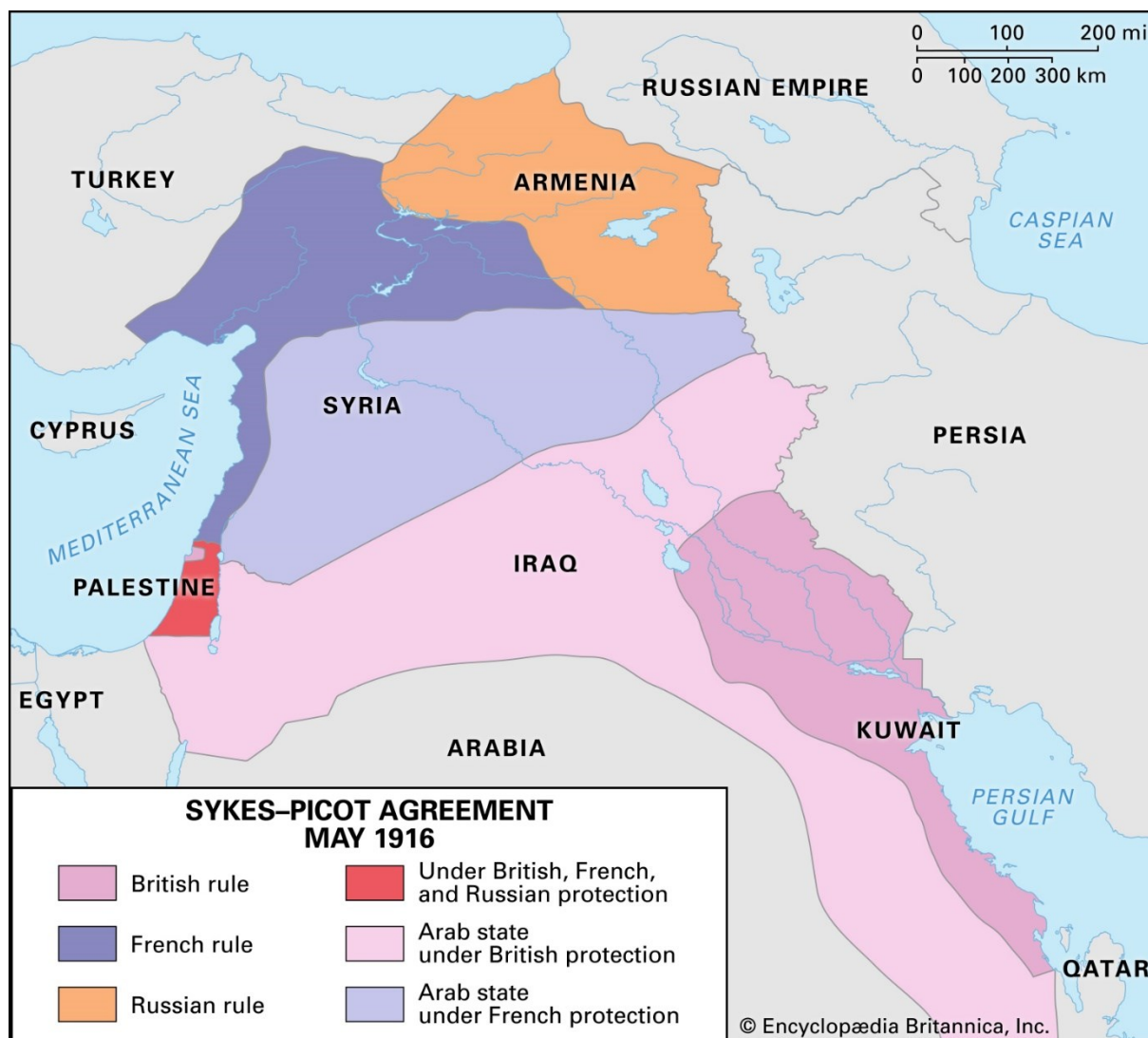

The areas "reserved" under the Hussein-McMahon correspondence
(Source: Jeffries: Palestine - The Reality)

Zdroj: <http://www.mideastweb.org/mcmahon.htm> [cit. 2021-01-17]

Příloha č. 2

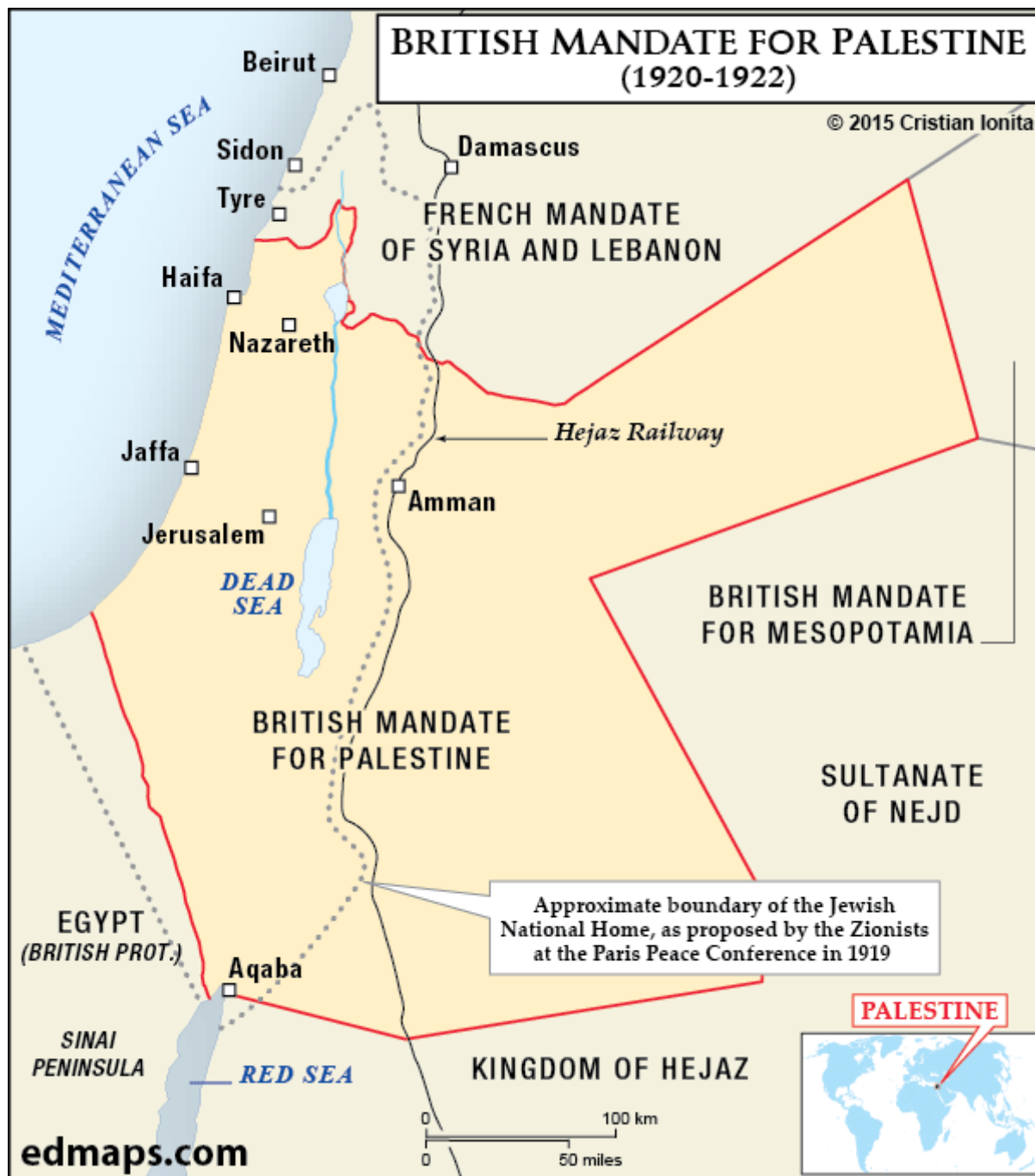
Sykes-Picotova dohoda.

Zdroj: <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement> [cit. 2021-01-17]

Příloha č. 3

Pravděpodobný rozsah židovského národního státu slibovaného v Balfourově deklaraci.

Zdroj: https://www.edmaps.com/html/palestine_in_ten_maps.html [cit. 2021-01-17]

Příloha č. 4

Mapa zobrazující plánované rozdělení Osmanské říše.

Zdroj: <https://armenpress.am/eng/news/1024613.html> [cit. 2021-01-17]

Příloha č. 5

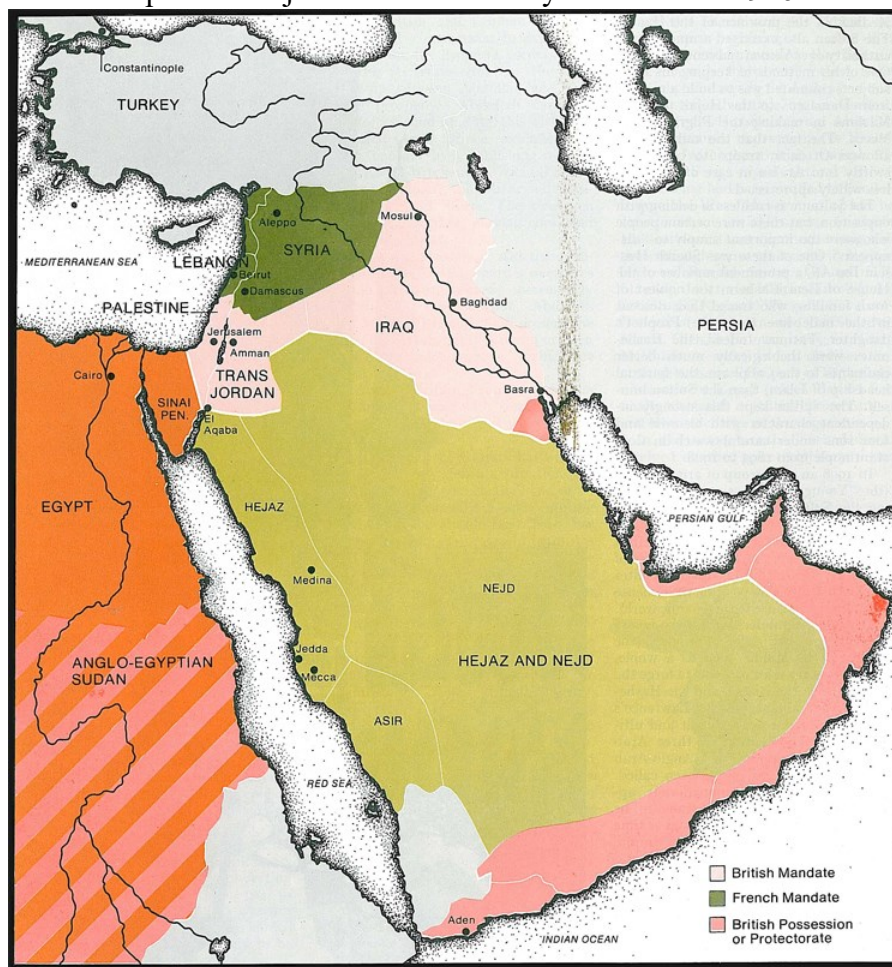
Turecko po konferenci v Lausanne.

Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Lausanne#/media/File:Turkey-Greece-Bulgaria_on_Treaty_of_Lausanne.png [cit. 2021-01-17]

Příloha č. 6

Mapa zobrazuje území Blízkého východu v roce 1926.

Zdroj: <https://www.britishempire.co.uk/maproom/middleeast1926map.htm> [cit. 2021-01-17]

Příloha č. 7

Účastníci Káhirské konference.

Zdroj: <https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/English-Photographer/346575/The-Cairo-Conference,-1921-.html> [cit. 2021-01-17]